

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Διπλωματική Εργασία :

Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας μετά τον Ψυχρό Πόλεμο

ΜΑΡΙΑ ΤΖΑΒΑΡΑ

ΑΜ : 1213Μ038

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ : ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΙΡΙΔΗΣ

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΟΡΟΛΟΓΙΑ	6
Δεσμοί με τη Σχολή Σκέψης του Πολιτικού Ρεαλισμού.....	7
Η Έννοια της Υψηλής Στρατηγικής	8
Χαρακτηριστικά Περιφερειακής δύναμης – Συντελεστές Ισχύος.....	9
ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	11
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	15
Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	19
Το Εσωτερικό Πολιτικό Πλαίσιο.....	19
Εξωτερική Πολιτική	21
Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ	24
Εσωτερική Πολιτική	24
Οι πολιτικές εξελίξεις	24
Πολιτικό σύστημα – Σύστημα λήψης αποφάσεων	26
Ο ρόλος του στρατού στη δημόσια ζωή	28
Δημογραφία	33
Ένα εθνοτικό, γλωσσικό και θρησκευτικό μωσαϊκό	34
Ισλάμ και πολιτεία	37
Οικονομία	42
Οι μεταρρυθμίσεις Οζάλ (1980 – 1993)	42
Η δεκαετία 1990 - 2000	46
Η ενεργειακή στρατηγική	48
Πυρηνική ενέργεια.....	50
Η επιβράδυνση του τουρκικού οικονομικού θαύματος.....	51
Στρατιωτική Ισχύς.....	53
Η ενίσχυση του τουρκικού στρατού – Εξοπλισμοί.....	53
Οργάνωση των ΤΕΔ.....	56
Δύναμη και επιστρατευτική ικανότητα.....	57
Οι απειλές για την ασφάλεια στην μεταψυχροπολεμική εποχή.....	58
Το Κουρδικό ζήτημα.....	58
Διπλωματία - Εξωτερική Πολιτική	61
Τουρκία και Καύκασος και Κεντρική Ασία	62

Τουρκία και Μέση Ανατολή.....	66
Τουρκία και Βαλκάνια.....	73
Τουρκία και Ανατολική Μεσόγειος.....	76
Τουρκία και Βόρειος Αφρική.....	80
Τουρκία και ΗΠΑ.....	82
Τουρκία και ΕΕ.....	86
Τουρκία και ΝΑΤΟ.....	89
Διεθνής Νομιμοποίηση.....	92
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	94
ΧΑΡΤΕΣ.....	96
ΣΧΗΜΑΤΑ.....	105
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	109
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	128

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα σημείο στο οποίο οι απόψεις των διαφόρων μελετητών της Τουρκίας συγκλίνουν είναι ότι αποτελεί τη χώρα του παράδοξου. Πρόκειται για μια χώρα με μακρά ιστορία (από τον 14^ο αιώνα τουλάχιστον), αλλά πολύ νέα με άλλη έννοια, καθώς με τη σημερινή της μορφή συγκροτήθηκε μόλις το 1923. Διαθέτει μεγάλη εύρωστη αστική τάξη με σαφή δυτικό προσανατολισμό, η οποία συγκεντρώνεται κυρίως στα παράλια και τα οικονομικά κέντρα της χώρας, αλλά και ένα ανατολικό τμήμα που χαρακτηρίζεται από φτώχεια και οπισθοδρόμηση. Επιπλέον, είναι μουσουλμανική και συγχρόνως κοσμική και με το βλέμμα στη Δύση. Κάτι που αποδεικνύεται και από τις προσπάθειές της τα τελευταία χρόνια για μεταρρυθμίσεις και εκδημοκρατισμό, οι οποίες, όμως, από την άλλη, φαίνεται να συναντούν εμπόδια και να καθυστερούν.

Παρά την ύπαρξη τόσων αντιφατικών χαρακτηριστικών η Τουρκία έχει καταφέρει να αξιοποιήσει τις βαθιές συστημικές αλλαγές που σημειώθηκαν με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου στο περιφερειακό και διεθνές περιβάλλον, αναβαθμίζοντας τον γεωπολιτικό και γεωστρατηγικό της ρόλο και αποτελώντας μια σημαντική περιφερειακή δύναμη. Εκμεταλλευόμενη τα νέα αυτά γεωπολιτικά δεδομένα, την ευνοϊκή γεωγραφική της θέση¹ και δίνοντας έμφαση στους συντελεστές ισχύος² της έχει καταφέρει να παρουσιάζει την εικόνα της χώρας-κλειδί για τη διευθέτηση ζητημάτων ζωτικής σημασίας σε περιοχές του πλανήτη (Ανατολική Μεσόγειος, Κεντρική Ασία, Βόρεια Αφρική, Μέση Ανατολή) όπου διακυβεύονται σημαντικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση του γεωστρατηγικού ρόλου της Τουρκίας στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, των Βαλκανίων, της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής και η εκτίμηση της γεωστρατηγικής της αξίας. Στο πλαίσιο αυτό θα φωτιστούν οι προσπάθειές της όχι μόνο να στηρίξει τον ρόλο της ως περιφερειακή δύναμη, αλλά και να αναδειχθεί σε περιφερειακό ηγεμόνα, με την ικανότητα να επηρεάζει την ευρύτερη περιοχή ή ακόμα και σε διεθνή δύναμη. Προσπάθειες, οι οποίες να μην έχουν ενισχύσει τον ρόλο της στο στερέωμα των διεθνών σχέσεων, αλλά μάλλον

¹ Σύμφωνα με Τούρκους αναλυτές «Η Τουρκία βρίσκεται μέσα σε ένα πεντάγωνο του οποίου οι γωνίες εκτείνονται στα Βαλκάνια, τη λεκάνη της Μεσογείου, τη Μέση Ανατολή, την Υπερκαυκασία-Κεντρική Ασία και τη λεκάνη της Μαύρης Θάλασσας. Αυτή η μοναδική γεωγραφική διαμόρφωση αποτελεί μία από τις πιο ασταθείς περιοχές του κόσμου», «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ 9

² «Οι συντελεστές της ισχύος που αναφέρονται στη θεωρία είναι ποικίλοι και διακρίνονται σε απτούς και απροσδιόριστους. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται η έκταση της χώρας και η μορφολογία της, ο πληθυσμός, ο πλούτος, η στρατιωτική δύναμη, η δυνατότητα κινητοποίησης. Στη δεύτερη, η μορφή διακυβέρνησης, η ηγεσία, οι υπηρεσίες τους κράτους, το κύρος του, οι συμμαχίες. Σημαντικότερη έκφανση ισχύος ήταν και παραμένει η στρατιωτική. Όμως η ισχύς εμφανίζεται πέραν της στρατιωτικής της έκφανσης και ως οικονομική, θεσμική, πνευματική-πολιτισμική, τεχνολογική». Βλ. «Περί Εξωτερικής Πολιτικής» Η. Κουσκουβέλης, σελ 3, <http://www.kouskouvelis.gr/site/files/HellForPol2.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015 και «Theory of International Relations», K. Waltz

κρίνονται υπερβολικά φιλόδοξες, παρά τους κατά καιρούς αντίθετους ισχυρισμούς εκπροσώπων της³.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα χρόνια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, οπότε το γεωπολιτικό διεθνές και περιφερειακό περιβάλλον μεταμορφώνεται ριζικά, αλλάζοντας τα δεδομένα με βάση τα οποία η Τουρκία αναπτύσσει την στρατηγική και την εξωτερική της πολιτική. Παράλληλα σημαντικές αλλαγές σημειώνονται και στο εσωτερικό της ίδιας της χώρας, οι οποίες της επιτρέπουν να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις και ευκαιρίες.

Η παρούσα εργασία ξεκινάει με μία ανάλυση των εννοιών σχετικά με την γεωστρατηγική, την στρατηγική και τις περιφερειακές δυνάμεις. Ακολουθεί μία σύντομη ιστορική αναδρομή και μία περιγραφή του διεθνούς περιβάλλοντος μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Στη συνέχεια εξετάζονται λεπτομερώς οι συντελεστές ισχύος της χώρας διαρθρωμένοι στους τομείς υψηλής στρατηγικής και οι παράμετροι εκείνες οι οποίες προσδίδουν τα χαρακτηριστικά μίας γεωστρατηγικά σημαντικής ή αλλιώς περιφερειακής δύναμης. Η εργασία κλείνει με κάποια συμπεράσματα για τη γεωστρατηγική αξία της Τουρκίας και τον μελλοντικό της ρόλο στο περιφερειακό και διεθνές στερέωμα.

³ Βλ. «Το Στρατηγικό Βάθος – Η διεθνής θέση της Τουρκίας», Αχμέτ Νταβούτογλου

ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Αν και παρατηρείται έλλειψη συναίνεσης μεταξύ ακαδημαϊκών, θεωρητικών και στρατηγιστών για τον ακριβή ορισμό της έννοιας της «γεωστρατηγικής» υπάρχουν κάποια γενικά χαρακτηριστικά στα οποία οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι του χώρου συμφωνούν. Θεωρείται, λοιπόν, ένας από τους δύο πυλώνες της γεωπολιτικής, με δεύτερο πυλώνα την γεωοικονομία⁴. Η άρρηκτη σχέση και αλληλεπίδραση γεωπολιτικής – γεωστρατηγικής, μάλιστα, έχει υπάρξει αντικείμενο μελέτης πολλών ερευνητών των διεθνών σχέσεων και των πολιτικών επιστημών⁵.

Θα ήταν, επομένως, πιο σωστό να διατυπώσει κανείς έναν σύντομο ορισμό της γεωπολιτικής, προτού προχωρήσει στον ορισμό της γεωστρατηγικής. Γεωπολιτική είναι η επιστήμη η οποία αναλύει και ερμηνεύει την αλληλεξάρτηση μεταξύ φύσης/γεωγραφικού χώρου (περιβάλλοντος) και ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, καθώς και την πολιτισμική σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, με σκοπό την αξιοποίηση/αύξηση της ισχύος (οικονομικής και στρατιωτικής)⁶.

Ο Σουηδός καθηγητής και πολιτικός φιλόσοφος Rudolf Kjellen ήταν ο πρώτος που διατύπωσε έναν επιστημονικό ορισμό της γεωπολιτικής το 1899, την οποία όρισε ως «την επιστήμη που μελετά το κράτος ως γεωγραφικό οργανισμό, έτσι όπως αυτός εκδηλώνεται μέσα στον χώρο»⁷. Ορισμούς, όμως, έχουν δώσει και άλλοι εκπρόσωποι του χώρου, ενώ μέχρι σήμερα έχουν αναπτυχθεί διάφορες γεωπολιτικές σχολές σκέψης, με επικρατέστερες την γερμανική⁸ και την αγγλοσαξονική⁹. Σε γενικές γραμμές, η γεωπολιτική μελετάει την ισχύ με έμφαση στο γεωγραφικό παράγοντα, ο οποίος καθορίζει και την «στρατηγική σημασία» των διαφόρων θέσεων που συνδέονται με την ενίσχυση της δύναμης. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια σύζευξη γεωγραφίας και πολιτικής.

Η γεωστρατηγική αποτελεί πυλώνα της γεωπολιτικής και πρακτική εφαρμογή της¹⁰. Πιο συγκεκριμένα: Η γεωστρατηγική περιγράφει που κατευθύνει ένα κράτος τις στρατιωτικές και διπλωματικές του προσπάθειες. Λόγω περιορισμένων πόρων, τα κράτη - ακόμα και τα πιο ισχυρά - πρέπει να

⁴ «Η Γεωπολιτική», Ι.Λουκάς, Σελ. 33

⁵ Βλ. «Geopolitics – Geography and Strategy», Editors C.S. Gray, G. Sloan και «Γεωπολιτική: Η Θεωρία και η Πράξη», Ι.Θ. Μάζης

⁶ <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE>, ημερομηνία προσπέλασης 3/05/2015

Βλ. επίσης «Geopolitics-Geography and Strategy», C. S. Gray, G. Sloan, σελ. 3 και «Η Γεωπολιτική, Ι. Λουκάς», σελ. 23

⁷ «Η Γεωπολιτική», Ι. Λουκάς, Σελ. 30

⁸ Βλ. F. Ratzel, https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Ratzel και K. Haushofer, https://en.wikipedia.org/?title=Karl_Haushofer, ημερομηνία προσπέλασης 3/5/2015

⁹ Βλ. H. Mackinder, https://en.wikipedia.org/?title=Halford_Mackinder, N. Spykman, https://en.wikipedia.org/wiki/Nicholas_J._Spykman, “Geopolitics of the World System”, S. Cohen, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

¹⁰ «Γεωπολιτική: Η Θεωρία και η Πράξη», Ι. Θ. Μάζης και <http://www.geo-mazis.gr/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

επιλέγουν που προβάλλουν την ισχύ και την επιρροή τους, δίνοντας μία σαφή γεωγραφική κατεύθυνση στην εξωτερική τους πολιτική. Πρόκειται για μια περιγραφική έννοια και όχι νόρμα, γιατί δεν προτείνει που θα έπρεπε ένα κράτος να επικεντρώσει τις δυνάμεις του στο πλαίσιο της εξωτερικής του πολιτικής¹¹, αλλά που επικεντρώνει όντως τις δυνάμεις του στο πλαίσιο της εξωτερικής του πολιτικής.

Δεσμοί με τη Σχολή Σκέψης του Πολιτικού Ρεαλισμού

Όταν τα κράτη λαμβάνουν υπόψη την γεωπολιτική πραγματικότητα και επιδιώκουν μια γεωστρατηγική που την αντανάκλα τότε αυξάνουν και διατηρούν την ισχύ τους. Η έννοια της ισχύος αναδεικνύεται με άλλα λόγια σε κεντρική γεωστρατηγική έννοια¹². Γίνεται, μάλιστα, λόγος για γεωστρατηγική χρήση της ισχύος, δηλαδή χρήση της ισχύος με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετεί γεωστρατηγικούς σκοπούς και να εξασφαλίζει στρατηγικά οφέλη για το κράτος. Για τον λόγο αυτό αποτελεί έννοια-κλειδί στην εξωτερική πολιτική και γεωστρατηγική του κράτους.

Με την παραπάνω άποψη συμφωνούν πολλοί μελετητές του χώρου, όπως Ι. Παρίσης, ο οποίος στο έργο του «Το σύγχρονο Στρατηγικό Περιβάλλον της Νοτιοανατολικής Μεσογείου» χρησιμοποιεί έννοιες όπως «ασφάλεια του κράτους» (ως προϋπόθεση της ανάπτυξης), «στρατηγική», «ισχύς» και «εθνική ισχύς» για να περιγράψει την έννοια της γεωπολιτικής και της γεωστρατηγικής. Ο Ι. Λουκάς στο βιβλίο του «Γεωπολιτική» αναφέρει ότι ζητούμενο της γεωπολιτικής και κατ' επέκταση της γεωστρατηγικής προσέγγισης των πραγμάτων αποτελεί η ισχύς η οποία εξασφαλίζει κυριαρχία σε διεθνές ή περιφερειακό/τοπικό επίπεδο, ενώ υπογραμμίζει το γεγονός ότι η γεωστρατηγική είναι σύμφυτη με την στρατιωτική ισχύ¹³. Ο C. S. Gray με τη σειρά του δίνει έμφαση στο γεγονός ότι η έννοια της «γεωστρατηγικής» εμπεριέχει την έννοια της σύγκρουσης και του ανταγωνισμού¹⁴.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, η εννοιολογική συγγένεια της γεωστρατηγικής με την υψηλή στρατηγική και κατ' επέκταση με την σχολή σκέψης του πολιτικού ρεαλισμού¹⁵. Στη συνέχεια, οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι για να εξετάσει τον γεωστρατηγικό ρόλο μιας χώρας πρέπει να εστιάσει τόσο στα γεωγραφικά δεδομένα όσο και την υψηλή στρατηγική της και συγκεκριμένα στις επιμέρους διαστάσεις της στρατηγικής της. Οι συντελεστές ισχύος σε κάθε διάσταση συνθέτουν το γεωστρατηγικό προφίλ της χώρας και συντελούν

¹¹ «Great Powers and Geopolitical Change», Jakub J. Grygiel, σελ 22, 36

¹² «Great Powers and Geopolitical Change», Jakub Grygiel, Εισαγωγή

¹³ «Η Γεωπολιτική», Ι. Λουκάς, σελ. 11, 23

¹⁴ «Global Geostrategy-Mackinder and the Defence of the West», σελ. 26

¹⁵ «Διασπορά και Εθνική Στρατηγική», Χ. Παπασωτηρίου, σελ. 13-14

στην κατάταξη μιας χώρας ανάλογα με την επιρροή της στο διεθνές περιβάλλον (μικρή δύναμη, περιφερειακή/τοπική δύναμη, μεγάλη δύναμη¹⁶).

Η Έννοια της Υψηλής Στρατηγικής

Πιο συγκεκριμένα, με τον όρο «υψηλή στρατηγική» αναφερόμαστε στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού, τόσο εν καιρώ ειρήνης όσο και εν καιρώ πολέμου. Όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, διπλωματικά, οικονομικά κτλ) για τη επίτευξη των πολιτικών σκοπών του ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε μιλάμε για υψηλή στρατηγική¹⁷.

Οι διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής¹⁸ είναι :

1. Η εσωτερική πολιτική. Πρόκειται για την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό για τις ένοπλες δυνάμεις και να καταστρώνει την αμυντική ή επεκτατική πολιτική του. Αφορά επίσης την ικανότητα προώθησης της οικονομικής του ανάπτυξης, όπως και την κρατική οργάνωση, τη συνοχή του πολιτικού συστήματος και την εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας. Και αυτή η διάσταση περιλαμβάνει την υπονόμηση των αντίστοιχων δυνατοτήτων του αντιπάλου.

2. Η οικονομική διάσταση. Αφορά στην υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων και ιδιαίτερα στη χρηματοδότηση των ενόπλων δυνάμεων, στην αγορά και κατασκευή εξοπλισμού, στο ζήτημα στέγασης και σίτισης του στρατιωτικού προσωπικού. Η υψηλή στρατηγική έχει να κάνει τόσο με την υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων, αλλά και με την υπονόμηση της αντίστοιχης δυνατότητας του αντιπάλου.

3. Η στρατιωτική στρατηγική. Αναφέρεται στη χρήση της ένοπλης βίας για την προώθηση στόχων των εμπόλεμων πλευρών και περιλαμβάνει τις χερσαίες, ναυτικές και εναέριες ένοπλες δυνάμεις. Η χρήση της ένοπλης βίας κατευθύνεται από τον πολιτικό στόχο της κάμψης της θέλησης της μιας πλευράς, ώστε να αποδεχθεί τους βασικούς στόχους της άλλης πλευράς στη διένεξη. Έχει τρεις βασικούς επιχειρησιακούς σκοπούς: α. την καταστροφή

¹⁶ «How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics», http://www.giga-hamburg.de/sites/default/files/publications/how_to_compare.pdf, ημερομηνία προσπέλασης, 10/05/2015

¹⁷ «Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης». Κ.Κολιόπουλος, σελ 28 – «Διασπορά και Εθνική Στρατηγική», Χ. Παπασωτηρίου, σελ. 13

¹⁸ «Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία», Χ. Παπασωτηρίου, σελ.15-24

των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου, β.την κατάκτηση και υπεράσπιση εδάφους και γ.την καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου, πέραν των ενόπλων δυνάμεων (οικονομία, πληθυσμός, ηθικό, πολιτική, διανοητική συνοχή)

4. Η διπλωματία. Πρόκειται για τις προσπάθειες των εμπόλεμων να εξασφαλίσουν την πολεμική σύμπραξη τρίτων δυνάμεων ή τουλάχιστον την έμμεση στήριξή τους. Για αυτή την εξασφάλιση της σύμπραξης/στήριξης δίνουν έμφαση στα εθνικά συμφέροντα κάθε κράτους, υποστηρίζοντας ότι έτσι εξυπηρετούνται καλύτερα. Η διπλωματία μπορεί να αφορά και στον συντονισμό συμμαχικών δυνάμεων και τη σύναψη ευνοϊκής συνθήκης τερματισμού του πολέμου.

5. Η διεθνής νομιμοποίηση. Αφορά στον βαθμό κατά τον οποίο οι πολεμικοί στόχοι και τα πολεμικά μέσα συμβαδίζουν με τις επικρατούσες διεθνείς αξίες και το πνεύμα της εποχής, κάτι που μπορεί να επηρεάσει τη στάση τρίτων δυνάμεων προς τις εμπόλεμες πλευρές. Κατά κανόνα, γίνονται προσπάθειες επηρεασμού της διεθνούς κοινή γνώμης από κάθε πλευρά, η οποία συνήθως επικαλείται κάποια ιδεολογία με διεθνή αποδοχή.

Χαρακτηριστικά Περιφερειακής δύναμης – Συντελεστές Ισχύος

Στις διεθνείς σχέσεις, περιφερειακή δύναμη θεωρείται ένα κράτος που διαθέτει ισχύ σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό πλαίσιο. Τα κράτη που διαθέτουν αναμφισβήτητη ισχύ και επιρροή σε συγκεκριμένη γεωγραφική επικράτεια θεωρείται ότι κατέχουν την περιφερειακή ηγεμονία της εν λόγω επικράτειας¹⁹.

Τυπικά οι περιφερειακές δυνάμεις θεωρούνται σημαντικές σε μια συγκεκριμένη επικράτεια, αλλά όχι σε παγκόσμια κλίμακα. Οι σχετικοί ορισμοί παρουσιάζουν διαφορές. Το «European Consortium for Political Research» ορίζει την περιφερειακή δύναμη ως «ένα κράτος που ανήκει σε μια γεωγραφικά καθορισμένη περιοχή, στην οποία κυριαρχεί οικονομικά και στρατιωτικά, είναι ικανό να ασκήσει ηγεμονική επιρροή στην περιοχή και αξιόλογη επιρροή σε παγκόσμια κλίμακα, είναι πρόθυμο να χρησιμοποιήσει τις πηγές πλούτου του και αναγνωρίζεται ή γίνεται αποδεκτό ως περιφερειακός ηγέτης από τους γείτονές του.

¹⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Regional_power και http://en.wikipedia.org/wiki/Regional_hegemony, ημερομηνία προσπέλασης 11/05/2015

Σύμφωνα με το Γερμανικό Ινστιτούτο Παγκόσμιων και Περιφερειακών Σπουδών²⁰ μία περιφερειακή δύναμη πρέπει:

Να αποτελεί μέρος μιας καθορισμένης περιοχής με τη δική της ταυτότητα
Να ισχυρίζεται ότι αποτελεί περιφερειακή δύναμη
Να ασκεί αποφασιστική επιρροή στην γεωγραφική επέκταση της περιοχής, καθώς και στα ιδεολογικά της ρεύματα
Να διαθέτει συγκριτικά υψηλές στρατιωτικές, οικονομικές, δημογραφικές, πολιτικές και ιδεολογικές δυνατότητες
Να είναι καλά ενσωματωμένο στην περιοχή
Να καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ατζέντα ασφάλειας της περιοχής
Να αναγνωρίζεται ως περιφερειακή δύναμη από άλλες δυνάμεις στην περιοχή και πέρα από αυτήν, ιδιαίτερα από άλλες περιφερειακές δυνάμεις
Να είναι καλά συνδεδεμένο με περιφερειακά και παγκόσμια fora

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, οι περισσότεροι αναλυτές τείνουν να κατατάσσουν την Τουρκία στην κατηγορία της μικρής δύναμης με ισχυρά γεωστρατηγικά ερείσματα²¹, της (επίδοξης) περιφερειακή δύναμης²² ή του (επίδοξου) περιφερειακού ηγεμόνα²³.

²⁰ Conceptualising Regional Power in International Relations : Lessons from the South African Case, GIGA, σελ. 9-18, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1000123, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

²¹ «Η Γεωπολιτική», Ι. Λουκάς, σελ 42-43

²² Βλ. «How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics», Detlef Nolte, σελ 886, «Regions and Powers. The Structure of International Security», Barry Buzan, Ole Waever, «Ο Στρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, [http:// www.kathimerini.gr/ekloges-2015](http://www.kathimerini.gr/ekloges-2015), ημερομηνία προσπέλασης 2/ 4/2015, «Stratfor: Turkey to emerge as major regional power in the next decade», <http://dailysabah.com/politics/2015/02/26/stratfor-turkey-to-emerge-as-major-regional-power-in-the-next-decade>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t64/t64_01.html, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

²³ http://www.elkeda.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=3103:17082013-&catid=37:2010-01-11-14-03-41&Itemid=88, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015
<http://forumagoraideon.gr/forum-october-2011/%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85-%CE%B7%CE%B3%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Η εξωτερική πολιτική και η πολιτική ασφάλειας ενός κράτους, καθώς και ο γεωπολιτικός και γεωστρατηγικός ρόλος που διαδραματίζει ή επιδιώκει να διαδραματίσει εξαρτώνται και από το ευρύτερο διεθνές και περιφερειακό σύστημα ασφαλείας.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης έθεσαν τέρμα στη διπολική δομή του διεθνούς συστήματος. Από τα πρώτα μετα-ψυχροπολεμικά χρόνια μέχρι σήμερα έχουν συντελεστεί σημαντικές μεταβολές στα χαρακτηριστικά του. Αναμφισβήτητα υπάρχει μία υπερδύναμη, οι ΗΠΑ, με ασυναγώνιστες – προς το παρόν- δυνατότητες προβολής ισχύος ανά τον πλανήτη. Ακολουθούν πολλές μεγάλες, μεσαίες και μικρές δυνάμεις²⁴, με τους αναλυτές να μην συμφωνούν πάντα στην γενική κατάταξη ή τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται. Κατά τον ίδιο τρόπο αναπτύσσονται διαφορετικές απόψεις σχετικά με το αν επικρατούν στοιχεία ολιγοπολισμού ή πολυπολισμού²⁵.

Ο ρόλος των ΗΠΑ ως της μόνης υπερδύναμης στο στρατιωτικό, πολιτικό και οικονομικό και πολιτισμικό πεδίο είναι ο πλέον ξεκάθαρος²⁶. Κανείς δεν αμφισβητεί ότι αποτελούν τον κυρίαρχο του 20^{ου} αιώνα και πιθανότατα των αρχών του 21^{ου} αιώνα. Είναι δύσκολο, όμως, να διατυπώσει κανείς κάποια πρόβλεψη για το πώς θα εξελιχθεί η ισορροπία δυνάμεων στη συνέχεια. Οι ΗΠΑ αποτελούν σήμερα τον ηγεμόνα του διεθνούς συστήματος, αλλά στα σχετικά μεγέθη παρουσιάζουν κάμψη, ενώ κανείς δεν γνωρίζει αν θα είναι πρόθυμες να υιοθετούν επ' άπειρον τον ρόλο του «καλοπροαίρετου ηγεμόνα» ή του «παγκόσμιο χωροφύλακα»²⁷.

Ένας ακόμη πρωταγωνιστής του διεθνούς συστήματος είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι αδυναμίες που παρουσιάζει, ωστόσο, τείνουν να υποβαθμίζουν τον ρόλο της. Κάποιες από αυτές είναι η αδυναμία πολιτική ολοκλήρωσης, η έλλειψη κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) – ούτε λόγος για κοινή αμυντική πολιτική - και τα οικονομικά προβλήματα που

²⁴ «Το Στρατηγικό Βάθος», Αχμέτ Νταβούτογλου, σελ. 130

²⁵ «Το Ευρωπαϊκό και Διεθνές Γεωπολιτικό – Γεωστρατηγικό Περιβάλλον Κατά την Πρώτη Μεταψυχροπολεμική Δεκαετία», Η. Ηλιόπουλος, σελ 2, <https://eleutheriellada.wordpress.com/2012/10/26/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C/>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

²⁶ «The Grand Chessboard», Brzezinski Zbigniew, http://www.takeoverworld.info/Grand_Chessboard.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

²⁷ Βλ. «The Lonely Superpower», Samuel Huntington, Foreign Affairs, March-April 1999, <http://www.vub.ac.be/biccs/site/assets/files/Jonathan%20misc/1582019.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

ταλανίζουν τα μέλη της και προκαλούν τριγμούς σε ολόκληρο το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Οι δυνάμεις μεγάλου μεγέθους και δυνατοτήτων, αλλά με ασαφείς προθέσεις και βούληση επιρροής, όπως η Κίνα, η Ρωσία, η Ιαπωνία και η Ινδία περιπλέκουν ακόμη περισσότερο τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος. Η πρόσφατη επιθετική συμπεριφορά της Ρωσίας προς την Ουκρανία προκαλεί ανησυχία και επιβεβαιώνει όσους αναλυτές κάνουν λόγο για προσπάθειες δημιουργίας σφαίρας επιρροής, επέμβασης και επέκτασης στον περίγυρό της, ενώ αδιευκρίνιστη παραμένει και η σχέση της με την ΕΕ.

Η περιοχή του Ειρηνικού αποτελεί έναν νέο πόλο ισχύος, με τη ραγδαία οικονομικο-πολιτική ανάπτυξη Κίνας και Ιαπωνίας, κάτι που αποδεικνύεται και από το έντονο ενδιαφέρον που δείχνουν οι ΗΠΑ για την περιοχή. Ο ανταγωνισμός οικονομικών και γεωπολιτικών συμφερόντων των παραπάνω και άλλων δυνάμεων δημιουργεί τριβές στο διεθνές σύστημα, οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να επιφέρουν αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων²⁸.

Μια άλλη μεταβολή που παρουσιάζει το μετα-διπολικό περιβάλλον ασφαλείας είναι ότι ο παλαιός ιδεολογικός ανταγωνισμός Ανατολής – Δύσης που τερματίστηκε με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης έχει αντικατασταθεί από τη σχέση Βορρά-Νότου ή κέντρου-περιφέρειας.

Το έθνος-κράτος συνεχίζει να αποτελεί τον βασικό πρωταγωνιστή στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, αλλά υπάρχουν πλέον και άλλοι σημαντικοί δρώντες, όπως διεθνείς οργανισμοί, μη κυβερνητικές οργανώσεις και πολυεθνικές εταιρείες.

Το απαραβίαστο της εθνικής κυριαρχίας εξακολουθεί να γίνεται σεβαστό, αλλά όχι με την ίδια αυστηρότητα. Η νόρμα έχει αλλάξει και διεθνείς οργανισμοί έχουν πλέον όχι απλά το δικαίωμα, αλλά και την ηθική υποχρέωση να παρεμβαίνουν στο εσωτερικό κρατών όταν καταπατούνται θεμελιώδεις παγκόσμιες αξίες και ανθρώπινα δικαιώματα (αρχή της ανθρωπιστικής επέμβασης²⁹). Η απουσία, ωστόσο, κοινά αποδεκτών κριτηρίων και κανόνων για τις συγκεκριμένες επεμβάσεις θέτει ηθικά διλήμματα και ζητήματα νομιμοποίησης στο πλαίσιο της διεθνούς κοινότητας.

²⁸ «Το Ευρωπαϊκό και Διεθνές Γεωπολιτικό – Γεωστρατηγικό Περιβάλλον Κατά την Πρώτη Μεταψυχροπολεμική Δεκαετία», Η. Ηλιόπουλος, σελ 3, <https://eleutheriellada.wordpress.com/2012/10/26/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C/>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

²⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επέμβαση του ΝΑΤΟ σε Βοσνία – Ερζεγοβίνη, Κοσσυφοπέδιο

Ο ιστορικός θρίαμβος της πλουραλιστικής δημοκρατίας και η κυριαρχία της φιλελεύθερης οικονομίας της αγοράς και της παγκοσμιοποίησης³⁰, βέβαια, αποτελεί τον βασικό «οδηγό» όταν ανακύπτουν τέτοιου είδους ζητήματα.

Η ιεραρχία ισχύος εξακολουθεί να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο, αλλά δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την στρατιωτική και την πολιτική ισχύ, αλλά και από την οικονομική, με αποτέλεσμα την αναβάθμιση της σημασίας της γεωοικονομίας. Η αλματώδης ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και η δύναμη της πληροφορίας αποτελεί ακόμα μία παράμετρο που καθορίζει τη γενική κατάταξη στην ιεραρχία της ισχύος.

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό του νέου διεθνούς συστήματος αποτελεί η παγκοσμιότητα κάποιων προβλημάτων, όπως ο υπερπληθυσμός, η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διεθνής τρομοκρατία, το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα και το μεταναστευτικό, τα οποία χρήζουν συλλογικής αντιμετώπισης.

Καθοριστικό ρόλο στη διεθνή πραγματικότητα και σε θέματα ασφαλείας παίζει το Ισλάμ ως πολιτικο-κοινωνικό κίνημα. Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ ο ισλαμικός φονταμενταλισμός έχει αναδειχθεί σε μία από τις μεγαλύτερες απειλές στο διεθνές σύστημα³¹.

Η διεθνής τάση αφοπλισμού και αποστρατικοποίησης που ξεκίνησε με τις περικοπές στα συμβατικά οπλοστάσια των δύο υπερδυνάμεων³² και το τέλος του πυρηνικού ανταγωνισμού έχει ενισχυθεί μετα-ψυχροπολεμικά³³. Ο ρόλος των πυρηνικών στο νέο διεθνές σύστημα παραμένει, ωστόσο, αδιευκρίνιστος.

Ο ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων του Ψυχρού Πολέμου έχει δώσει τη θέση του στις περιφερειακές και τοπικές συγκρούσεις και στη δημιουργία διαφορετικών συστημάτων ασφαλείας για διαφορετικές γωνιές του πλανήτη³⁴.

Χάρτης 1

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης άφησε «κενά ισχύος» σε ζώνες στρατηγικής σημασίας στην Ανατολική Ευρώπη, τα Βαλκάνια, την Υπερκαυκασία και την Κεντρική Ασία οδηγώντας στον σχηματισμό νέων περιφερειακών ισορροπιών, συμμαχιών και συστημάτων ασφαλείας. Έδωσε, παράλληλα, την ευκαιρία στα κράτη που το επιθυμούσαν να ανέλθουν

³⁰ «Εισαγωγικές Παρατηρήσεις σε ένα Μεταβαλλόμενο Διεθνές Σύστημα», Χ. Γιαλλουρίδης στο «Ελλάδα και Τουρκία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου», σελ 13-41

³¹ «Εισαγωγικές Παρατηρήσεις σε ένα Μεταβαλλόμενο Διεθνές Σύστημα», Χ. Γιαλλουρίδης στο «Ελλάδα και Τουρκία μετά το Τέλος του Ψυχρού Πολέμου», σελ 26

³² START I, https://en.wikipedia.org/wiki/START_I, INF, https://en.wikipedia.org/wiki/Intermediate-Range_Nuclear_Forces_Treaty, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

³³ Chemical Weapons Convention, <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/>, START II, <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/treaty-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-ii/>, CTBT, https://en.wikipedia.org/wiki/Comprehensive_Nuclear-Test-Ban_Treaty, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

³⁴ «Η Γεωπολιτική», Ι. Λουκάς, σελ 355 -365

βαθμίδα στη διεθνή κατάταξη ισχύος οδηγώντας σε εμφύλιες διαμάχες, εντάσεις και στρατηγικούς ανταγωνισμούς³⁵.

Στη Μεσόγειο - σταυροδρόμι πολιτισμών (αραβικός, μουσουλμανικός, μεσογειακός, ευρωπαϊκός), εμπορικών συναλλαγών και γέφυρα τριών ηπείρων (Ευρώπης, Ασίας, Αφρικής) - αναπτύσσεται ένα νέο γεωστρατηγικό περιβάλλον³⁶. Ένας ακόμη λόγος για τον οποίο θεωρείται ζώνη ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας έχει να κάνει με τα δυτικά και αμερικανικά συμφέροντα που αφορούν την απρόσκοπτη ροή πετρελαίου, την προστασία του Ισραήλ και φιλικών καθεστώτων, όπως η Αίγυπτος και η Σαουδική Αραβία και τη μαζική μετανάστευση,

Πρόκειται, επιπλέον, για τη γραμμή επαφής μεταξύ των αναπτυγμένων κρατών του Βορρά και του υπανάπτυκτου Νότου, οι σχέσεις των οποίων αποτελούν μία ακόμα εστία αστάθειας και αβεβαιότητας στο διεθνές σύστημα. Η Ρωσία μέσω των σχέσεών της με τα κράτη της Μεσογείου επιδιώκει να αυξήσει την επιρροή της στην περιοχή, ενώ ενίσχυση του ρόλου στην περιοχή επιδιώκουν και οι ευρωπαϊκές χώρες, μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του NATO και της δημιουργίας κοινών συστημάτων ασφαλείας και πολιτισμού.

³⁵ «Το Στρατηγικό βάθος», Αχμέτ Νταβούτογλου, σελ 180-189

³⁶ «Ο Γεωστρατηγικός Ρολος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 33-39 και «Το Σύγχρονο Στρατηγικό Περιβάλλον της Νοτιο-ανατολικής Μεσογείου», Ι. Παρίσης, www.geetha.mil.gr/media/1.vima-ell-strat-skepsis/...dee/5.parisis.doc, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η χερσόνησος της Ανατολίας ή διαφορετικά η Μικρά Ασία, το μεγαλύτερο τμήμα της οποίας καταλαμβάνει σήμερα η Τουρκία, αποτελεί μία από τις αρχαιότερες κατοικημένες περιοχές στον κόσμο.

Τον 11ο αιώνα άρχισαν να μεταναστεύουν στην περιοχή οι Σελτζούκοι Τούρκοι, ένας κλάδος των τουρκικών φυλών των Ογούζων Τούρκων του Κινίκ, που κατοικούσαν μέχρι τότε στις παρυφές του Μουσουλμανικού κόσμου, στο Χανάτο των Γιαγκμπού της ομοσπονδίας των Ογούζων, βόρεια της Κασπίας και της Αράλης³⁷. Έτσι ξεκίνησε η διαδικασία του εκτουρκισμού της περιοχής, που επιταχύνθηκε από τη νίκη των Σελτζούκων επί των Βυζαντινών στη Μάχη του Μαντζικέρτ το 1071.

Το 1243 οι στρατιές των Σελτζούκων νικήθηκαν από τους Μογγόλους και η ισχύς της αυτοκρατορίας τους ελαττώθηκε. Στον απόηχο της μογγολικής εισβολής ένα από τα τουρκικά πριγκιπάτα με κυβερνήτη τον Οσμάν τον Α΄ εξελίχθηκε στους επόμενους δύο αιώνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που εκτεινόταν σε όλη τη Μικρά Ασία, στα Βαλκάνια, στο Λεβάντες και τη Βόρεια Αφρική³⁸. Το 1453 οι Οθωμανοί ολοκλήρωσαν την κατάκτηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας καταλαμβάνοντας την πρωτεύουσά της Κωνσταντινούπολη.

Το 1514 ο Σουλτάνος Σελίμ Α΄ (1512-1520) επεξέτεινε με επιτυχία τα βόρεια και ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας, νικώντας το Σάχη Ισμαήλ Α΄ της δυναστείας των Σαφαβιδών στη Μάχη του Τσαλντιράν. Το 1517 ο Σελίμ Α΄ επεξέτεινε την οθωμανική κυριαρχία στην Αλγερία και στην Αίγυπτο και δημιούργησε ναυτική παρουσία στην Ερυθρά Θάλασσα.

Χάρτης 2

Η ισχύς και η αίγλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κορυφώθηκαν τον 16ο και 17ο αιώνα, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Κατά τη διάρκεια της αυτοκρατορίας του κυριεύσε τη Ρόδο και την ακτή της βόρειας Αφρικής, νίκησε τους Πορτογάλους στην Ερυθρά Θάλασσα και τους Ούγγρους στην ξηρά και πολιορκήσε τη Βιέννη³⁹. Ακολούθησε σειρά πολέμων μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και χριστιανικών πληθυσμών, μέσω των οποίων η πρώτη κατάφερε να διατηρήσει την αίγλη της. Το 1768, όμως, υπέστη μεγάλη ήττα από τη Ρωσία και υποχρεώθηκε στην υπογραφή της Συνθήκης του Κιουτσούκ-Καϊναρτζί, η οποία της στέρησε μεγάλα τμήματα στα Βαλκάνια και τον Καύκασο⁴⁰.

Οι διάδοχοι του Σουλεϊμάν δεν αποδείχτηκαν το ίδιο ικανοί και έτσι από τις αρχές του 19ου αιώνα και μετά η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να

³⁷ <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

³⁸ «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ 40

³⁹ «Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας Ι», Β. Lewis, σελ. 78

⁴⁰ «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ 41

παρακμάζει αποτελώντας τον «μεγάλο ασθενή» και σηματοδοτώντας την απαρχή του «Ανατολικού Ζητήματος»⁴¹. Ο Σουλτάνος Σελίμ ΙΙΙ (1789-1807) και οι διάδοχοί του και κυρίως ο Σουλτάνος Μαχμούτ ΙΙ (1808-1839) και ο Αμπντούλ Μετζίτ Ι (1839-1861) κατέβαλλαν προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό και τη σωτηρία της Αυτοκρατορίας⁴², οι οποίες, όμως, κατάφεραν μόνο να καθυστερήσουν το αναπόφευκτο: την παρακμή της Οθωμανική Αυτοκρατορίας⁴³

Από το 1895 είχε άρχισε να διαμορφώνεται μια αντιπολίτευση στην Ευρώπη, οι «Νεότουρκοί»⁴⁴, με επιρροές από τον ευρωπαϊκό θετικισμό και τις δυτικές αξίες. Το 1908 το ξέσπασμα της επανάστασης των Νεότουρκων οδήγησε στην πυροδότηση τουρκικού εθνικισμού⁴⁵ και την επαναφορά του συντάγματος⁴⁶.

Στη συνέχεια οι Βαλκανικοί πόλεμοι οδηγούν σε απώλεια όλων των ευρωπαϊκών εδαφών της Αυτοκρατορίας και εδαφών με πλειοψηφία μη μουσουλμάνων, δηλαδή εκείνες οι περιοχές που έδιναν στην Αυτοκρατορία τον Οθωμανικό της χαρακτήρα⁴⁷.

Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Οθωμανική Αυτοκρατορία στήριξε τις ελπίδες της για επιβίωση σε μια συμμαχία με τη Γερμανία και τις άλλες Κεντρικές Δυνάμεις. Η επικράτηση της Entente, όμως, οδήγησε τελικά στη Συνθήκη των Σεβρών⁴⁸ το 1920, με την οποία τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαμοιράστηκαν σε Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία και Ελλάδα, ενώ προβλεπόταν και η δημιουργία Αρμενικού και Κουρδικού κράτους.

Η Δημοκρατία της Τουρκίας

Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης στον απόηχο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησε στη δημιουργία του τουρκικού εθνικού κινήματος. Υπό την ηγεσία του Μουσταφά Κεμάλ Πασά⁴⁹, στρατιωτικού

⁴¹ Με τον όρο «Ανατολικό Ζήτημα» αναφερόμαστε στον ανταγωνισμό συμφερόντων των ευρωπαϊκών δυνάμεων εν όψει της επικείμενης διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Βλ. «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ 42-44

⁴² Εποχή των διαταγμάτων μεταρρύθμισης ή αλλιώς εποχή του Τανζιμάτ. Βλ. “The Tanzimat”, C.K.Findley, «The Cambridge History of Turkey”, p. 11, <http://www.social-sciences-and-humanities.com/pdf/cambridge-history-of-turkey.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015 και «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», E.J. Zürcher, σελ. 98-121

⁴³ «Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας», Β. Lewis, σελ. 67-113

⁴⁴ «Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας», Β. Lewis, σελ. 399-423

⁴⁵ Γενοκτονία των Αρμενίων, Βλ. «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 54

⁴⁶ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 55 και «The Cambridge History of Turkey”, p.62, , <http://www.social-sciences-and-humanities.com/pdf/cambridge-history-of-turkey.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁴⁷ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 61 και «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ 51-52

⁴⁸ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%A3%CE%B5%CE%B2%CF%81%CF%8E%CE%BD,

ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁴⁹ «Κεμάλ, ο Δημιουργός της Νέας Τουρκίας», Paul Dumont

διοικητή που είχε διακριθεί στην εκστρατεία της Καλλίπολης, διεξήχθη ο Τουρκικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας⁵⁰ με στόχο την κατάργηση των όρων της Συνθήκης των Σεβρών. Μέχρι τις 18 Σεπτεμβρίου 1922 όλοι οι στρατοί κατοχής είχαν εκδιωχθεί και το τουρκικό καθεστώς με έδρα την Άγκυρα, που είχε αυτοανακηρυχθεί νόμιμη κυβέρνηση της χώρας από τον Απρίλιο του 1920, άρχισε να επισημοποιεί τη νομική μετάβαση από το παλιό οθωμανικό στο νέο δημοκρατικό πολιτικό σύστημα⁵¹. Την 1η Νοεμβρίου το νεοϊδρυθέν κοινοβούλιο κατάργησε επίσημα το Σουλτανάτο, τερματίζοντας έτσι 623 χρόνια οθωμανικού κράτους.

Η Συνθήκη της Λωζάνης⁵² της 24ης Ιουλίου 1923 οδήγησε στη διεθνή αναγνώριση της κυριαρχίας της νεοϊδρυθείσας Δημοκρατίας της Τουρκίας ως κράτους-συνέχειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η δημοκρατία ανακηρύχθηκε επίσημα στις 29 Οκτωβρίου στην Άγκυρα, τη νέα πρωτεύουσα της χώρας. Η Συνθήκη της Λωζάνης προέβλεπε μια ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας κατά την οποία 1,1 εκατομμύριο Έλληνες έφυγαν από την Τουρκία για την Ελλάδα σε ανταλλαγή με 380.000 Μουσουλμάνους που μεταφέρθηκαν από την Ελλάδα στην Τουρκία.

Ο Μουσταφά Κεμάλ έγινε ο πρώτος Πρόεδρος της Δημοκρατίας και στη συνέχεια εισήγαγε πολλές ριζικές μεταρρυθμίσεις με σκοπό τη μεταμόρφωση του παλιού οθωμανικού-τουρκικού κράτους σε μια νέα κοσμική δημοκρατία⁵³. Με το Νόμο του Επωνύμου του 1934 το Τουρκικό Κοινοβούλιο απένιμε στον Μουσταφά Κεμάλ το τιμητικό επώνυμο Ατατούρκ⁵⁴ (Πατέρας των Τούρκων). Το 1932 η Τουρκία έγινε μέλος της Κοινωνίας των Εθνών, ενώ το 1936 υπογράφηκε στο Μοντρέ η ομώνυμη Συνθήκη⁵⁵ για το Καθεστώς των Στενών των Δαρδανελίων.

Ακρογωνιαίος λίθος της πολιτικής του Κεμάλ υπήρξε η ουδετερότητα και η διατήρηση καλών σχέσεων με όλα τα ιδεολογικά στρατόπεδα. Η εφαρμογή της πολιτικής ουδετερότητας από τους διαδόχους του Κεμάλ κράτησε αρχικά την Τουρκία έξω από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην τελική φάση του πολέμου τάχθηκε στο πλευρό των Συμμάχων εξασφαλίζοντας έτσι το καθεστώς του ιδρυτικού μέλους των Ηνωμένων Εθνών.

⁵⁰https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁵¹ «The Struggle for Independence», H. Kayali, “The Cambridge History of Turkey”, p. 112, , <http://www.social-sciences-and-humanities.com/pdf/cambridge-history-of-turkey.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁵²https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9B%CF%89%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁵³ «Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας», B. Lewis, σελ. 475-573

⁵⁴ «Ataturk», A. Mango, “The Cambridge History of Turkey”, p. 147-172, <http://www.social-sciences-and-humanities.com/pdf/cambridge-history-of-turkey.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁵⁵https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%AD, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

Μετά το 1945 εγκαινιάστηκε μία εποχή θεμελιωδών αλλαγών στο πολιτικό σύστημα, τις οικονομικές πολιτικές, τις εξωτερικές σχέσεις και κατ' επέκταση τον γεωστρατηγικό ρόλο της χώρας, στις οποίες θα γίνει αναφορά στα επόμενα κεφάλαια.

Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Το Εσωτερικό Πολιτικό Πλαίσιο

Ο θάνατος του Κεμάλ Ατατούρκ το 1938 και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το 1945 εγκαινίασαν την έναρξη μιας νέας εποχής για την Τουρκία για πολλούς λόγους. Η εσωτερική πολιτικο – οικονομική πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από βήματα προς την φιλελευθεροποίηση, με την αναπροσαρμογή της καπιταλιστικής ανάπτυξης και την υιοθέτηση διαδικασιών δημοκρατικοποίησης-δυτικοποίησης του πολιτικού συστήματος, με την υιοθέτηση αρχικά του δικομματισμού και στη συνέχεια του πολυκομματισμού⁵⁶. Η πορεία αυτή αντανάκλα το ευρύτερο άνοιγμα στη Δύση και ιδιαίτερα τις ΗΠΑ.

Η προσαρμογή, ωστόσο, της κοινωνικής-οικονομικής και πολιτικής δομής της χώρας με βάση τις δυτικές επιδιώξεις δεν υπήρξε ομαλή. Η αστάθεια αποτελεί το βασικότερο χαρακτηριστικό της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας, ενώ ο μόνιμα παρεμβατικός ρόλος του στρατού καθορίζει τις εξελίξεις. Η δημιουργία του Δημοκρατικού Κόμματος (DP) των Μεντερές, Μπαγιάρ, Ζορλού το 1946 σηματοδοτεί την κατάργηση του μονοκομματισμού, ενώ η άνοδος του στην εξουσία το 1950 το πέρασμα στον κοινοβουλευτισμό⁵⁷. Την Προεδρία της χώρας αναλαμβάνει ο Μπαγιάρ, ενώ την Πρωθυπουργία ο Μεντερές. Για πρώτη φορά μετά από 27 χρόνια στην εξουσία το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, εκπρόσωπος της κρατικο-γραφειοκρατικής κεμαλικής ελίτ, εκτοπίζεται.

Στις εκλογές του 1954 το ΔΚ επανεκλέγεται θριαμβευτικά και φτάνει στο απόγειο της δύναμής του. Οι προσπάθειές του, όμως, για οικονομική ανάπτυξη και μεταρρυθμίσεις δεν αποδίδουν καρπούς, ενώ η προώθηση της θρησκευτικής ελευθερίας⁵⁸ ερμηνεύεται ως στροφή στο Ισλάμ και παίρνει διαστάσεις απειλής για τον Ατατουρκισμό. Μέχρι τις εκλογές του 1957 η εσωτερική φθορά και διαφθορά του καθεστώτος Μεντερές, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση οδηγεί στις 26 Μαΐου 1961 στην πρώτη παρέμβαση του στρατεύματος στο δικομματικό πολιτικό σύστημα και την ίδρυση της «Δεύτερης Τουρκικής Δημοκρατίας»⁵⁹. Το πρώτο αυτό πραξικόπημα έτυχε θετικής υποδοχής από την κοινή γνώμη και υπογράμμισε τον ρόλο του στρατού ως θεματοφύλακα των κοσμικών και κεμαλικών αρχών.

⁵⁶ Βλ. «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος

⁵⁷ «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», Ε.Ζ. Ζυρτσερ. σελ. 293-295

⁵⁸ Προσευχή στην αραβική γλώσσα, λειτουργία ιερατικών σχολών, νομιμοποίηση θρησκευτικών οργανώσεων κτλ. Βλ. «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 89-110

⁵⁹ «Η Τουρκία στον 21^ο αιώνα», Χ. Γιαλλουρίδης σελ. 116-128

Το ΔΚ του Μεντερές τίθεται εκτός νόμου και στη συνέχεια ο Μεντερές, ο υπουργός Εξωτερικών Ζορλού και Οικονομικών Πολατκάν απαγχονίζονται για παραδειγματισμό⁶⁰. Υιοθετείται ένα νέο Σύνταγμα φιλελεύθερου προσανατολισμού το οποίο προωθεί τον εκσυγχρονισμό, αλλά εδραιώνει και την εξουσία του στρατού με την ίδρυση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (ΣΕΑ⁶¹).

Αυτή η περίοδος συνταγματικών και κοινωνικών μεταβολών εγκαινιάζει παράλληλα την εποχή του πολυκομματισμού, αλλά και της πολιτικής και κοινωνικής αστάθειας. Το Κόμμα της Δικαιοσύνης του Ντεμιρέλ αντικαθιστά το ΔΚ του Μεντερές, ενώ στο πολιτικό προσκήνιο συνυπάρχουν η Άκρα Δεξιά, η Δεξιά, η Αριστερά και η Άκρα Αριστερά. Οι εναλλαγές στο πολιτικό προσκήνιο είναι συνεχείς⁶², με μόνη σταθερή κυβέρνηση της περιόδου την κυβέρνηση Ντεμιρέλ (1965 – 1969). Ιδιαίτερα μετά το 1965 τα φαινόμενα διαφθοράς, η διευρυμένη οικονομική κρίση και οι κοινωνικές αναταραχές συγκροτούν ένα σκληρό χάους. Η ενίσχυση της ριζοσπαστικής αριστεράς, όμως, είναι τελικά αυτή που οδηγεί στο δεύτερο στρατιωτικό πραξικόπημα στις 12 Μαρτίου 1971⁶³ με στόχο την προστασία του Αταουρκισμού.

Στις εκλογές του 1973 πρώτο κόμμα αναδεικνύεται το Λαϊκό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα του Ετζεβίτ, το οποίο σχηματίζει κυβέρνηση συνεργασίας με το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας του Ερμπακάν. Τα επόμενα χρόνια η παρουσία του Ισλάμ στην πολιτική ενισχύεται και η χώρα επιχειρεί ανοίγματα σε μουσουλμανικά κράτη⁶⁴.

Η παραίτηση του Ετζεβίτ το 1974, ύστερα από την εισβολή στην Κύπρο, οδηγεί σε πρόωρες εκλογές τις οποίες ακολουθεί μια περίοδος βαθιάς πολιτικο-οικονομικής κρίσης, με αλληπάλληλες κυβερνήσεις συνεργασίας, οικονομική ύφεση, κοινωνικές ταραχές και συγκρούσεις και την επικράτηση εξτρεμιστικών τάσεων και φαινομένων διαφθοράς και θρησκευτικού φανατισμού⁶⁵. Αυτή η εικόνα απόλυτου χάους έδωσε το έναυσμα για την τρίτη στρατιωτική επέμβαση της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1980⁶⁶.

Το τρίτο αυτό πραξικόπημα ανέτρεψε το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του⁶⁷, καθώς ανεστάλη η λειτουργία της Βουλής, τα παλαιά κόμματα καταργήθηκαν, συνελήφθησαν πολιτικά πρόσωπα και συνδικάτα και οργανώσεις διαλύθηκαν, ενώ, παράλληλα, οι εξουσίες του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας ενισχύθηκαν. Ύστερα από τις εκλογές του 1983 την εξουσία αναλαμβάνει το φιλελεύθερο Κόμμα Μητέρας Πατρίδας του Τουργκούτ Οζάλ.

Ο Οζάλ έδωσε προτεραιότητα σε μεταρρυθμίσεις για την απελευθέρωση της οικονομίας από τον κρατισμό και εισήγαγε το Ισλάμ στη επίσημη κρατική

⁶⁰ «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», E.J. Zürcher, σελ 322 -323

⁶¹ [https://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_\(Turkey\)](https://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_(Turkey)), ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

⁶² «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 86-95

⁶³ «Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας», E.J.Zürcher, σελ 334-340

⁶⁴ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μουδούρος, σελ.126-143

⁶⁵ «Μετακεμαλισμός». Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 88-96

⁶⁶ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 145

⁶⁷ «Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας», E.J.Zürcher, σελ. 358-363

πολιτική⁶⁸, ενώ εκπροσωπούσε τη βαθιά θρησκευόμενη και εκδυτικισμένη κοινωνία⁶⁹. Η σύγκρουσή του με την κεμαλική ελίτ που ανησυχούσε για αυτή την ιδιαίτερη δυναμική του Ισλάμ υπήρξε αναπόφευκτη.

Εξωτερική Πολιτική

Μετά το 1945 η Τουρκία εγκαταλείπει τη στάση του «επιτήδειου ουδέτερου»⁷⁰ και το δόγμα της διατήρησης ισορροπιών με όλα τα ιδεολογικά στρατόπεδα που αποτέλεσε τον βασικό άξονα της εξωτερικής πολιτικής του Μ.Κ. Ατατούρκ. Οι πιέσεις που δέχεται από τη Σοβιετική Ένωση⁷¹ ωθούν τη χώρα στην ενεργή συμμετοχή της στον Ψυχρό Πόλεμο με έναν σαφή δυτικό και αμερικανικό προσανατολισμό, κάτι που ενισχύεται και από το κενό ισχύος που δημιουργείται λόγω της αποχώρησης της Μ. Βρετανίας από την Ανατολική Μεσόγειο και το οποίο σπεύδουν να καλύψουν οι ΗΠΑ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, μάλιστα, της απόφασής τους να εδραιώσουν την παρουσία τους στην περιοχή αποτελεί η παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας σε Τουρκία και Ελλάδα στο πλαίσιο του δόγματος Τρούμαν και της εφαρμογής του Σχεδίου Μάρσαλ⁷².

Τα οφέλη από τη «δυτικοποίηση» της Τουρκίας συνεχίστηκαν με την ένταξη της Τουρκίας στους πρώτους πολιτικούς, οικονομικούς και στρατιωτικούς οργανισμούς της Δύσης ήδη από τα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου. Το 1947-49 εντάσσεται στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και στο Συμβούλιο της Ευρώπης, το 1952 στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (NATO) και το 1963 υπογράφει συμφωνία σύνδεσης με την ΕΟΚ.

Η «δυτικοποίηση» αποτελεί τη βασική παράμετρο της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας το πρώτο μισό του Ψυχρού Πολέμου. Σήμαινε την πλήρη ένταξη στο δυτικό στρατόπεδο και τη ρήξη με την Σοβιετική Ένωση. Με αυτόν τον τρόπο προφυλασσόταν απέναντι στη σοβιετική απειλή και διαφύλασσε την ενότητα και την εδαφική κυριαρχία της χώρας, κάτι που συνιστούσε μία ακόμη βασική παράμετρο εξωτερικής πολιτικής⁷³. Για τη Δύση και τις ΗΠΑ, από την άλλη πλευρά, η στρατηγική σημασία της Τουρκίας ήταν ήδη από τότε εμφανής, καθώς δέσποζε στο κέντρο των διαδρομών αέρος, θαλάσσης και ξηράς της Σοβιετικής Ένωσης προς την περιοχή του Καϊρού-Διώρυγας Σουέζ

⁶⁸ «Τουρκία – Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική», Γ. Καραμπελιάς, Σελ. 42-45

⁶⁹ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ 145-151

⁷⁰ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 99-102

⁷¹ Θέτει εκ νέου το ζήτημα του καθεστώτος των Στενών και επιστροφής των περιοχών του Καρς και Αρνταχάν που είχαν δοθεί στην Τουρκία το 1921, βλ. «Ο Ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», σελ. 29

⁷² «Ο Ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», σελ 30-38

⁷³ «Η Τουρκία σε μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 86-90

και πετρελαιοπηγών της Μέσης Ανατολής⁷⁴ αποτελώντας την τέλεια επιλογή για «μαξιλάρι» απέναντι στον σοβιετικό κίνδυνο.

Την ίδια περίοδο η Τουρκία διατηρεί τεταμένες σχέσεις με χώρες των Βαλκανίων⁷⁵, ως επί το πλείστον με τη Βουλγαρία και την Ελλάδα και λιγότερο με τη Γιουγκοσλαβία, με την οποία καταφέρνει ήδη από τη δεκαετία του '60 να εξομαλύνει τις σχέσεις της. Αντιθέτως, η αναζωπύρωση της εχθρότητας με την Ελλάδα στις αρχές του 1950 με αφορμή το αίτημα του κυπριακού λαού για αυτοδιάθεση δεσπόζει στην βαλκανική εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και τις επόμενες δεκαετίες.

Οι εξελίξεις σχετικά με την Κύπρο το 1964⁷⁶ και το 1975⁷⁷, όπως και η φιλελεύθερη στροφή των ετών 1960-61 οδήγησαν σε διαφοροποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς κατέστη σαφές ότι τα δυτικά/αμερικανικά συμφέροντα δεν ταυτίζονται ούτε πάντα ούτε απόλυτα με τα τουρκικά. Έτσι η Τουρκία αρχίζει να επιδιώκει την απαγκίστρωσή της από την αμερικανική εξάρτηση και να αναθεωρεί τις σχέσεις της με τη Σοβιετική Ένωση⁷⁸ και τη Μέση Ανατολή⁷⁹, όπως και να ενισχύει τον ευρωπαϊκό της προσανατολισμό.

Παρ' όλα αυτά, την διαφοροποίηση της εξωτερικής τουρκικής πολιτικής επιβεβαιώνει πρώτα ο Ετζεβίτ το 1973 και αργότερα ο Οζάλ (1982) οι οποίοι προχωρούν σε πολιτικά και οικονομικά ανοίγματα προς τη Σοβιετική Ένωση και τον αραβικό και ισλαμικό κόσμο της Εγγύς και Μέσης Ανατολής⁸⁰, κάτι που συνιστά μία ακόμη βασική παράμετρο της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας⁸¹. Παράλληλα, από τη δεκαετία του 1960 ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Τουρκίας αποτελεί θεσμική επιλογή και πάγιο στρατηγικό στόχο που επισφραγίζει η κυβέρνηση Οζάλ το 1987 καταθέτοντας επίσημη αίτηση ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Τη χάραξη αυτής της νέας πορείας στη διεθνή πολιτική διαταράσσει προσωρινά η εισβολή στην Κύπρο το 1974 και το πραξικόπημα του 1980 που οδηγούν σε διεθνή απομόνωση της χώρας. Παράλληλα, στο επίκεντρο παραμένουν τα προβλήματα με την Ελλάδα, αλλά και το κουρδικό κίνημα που αναζωπυρώνεται το 1984. Το αποτέλεσμα είναι η πρόσκαιρη υποβάθμιση του γεωπολιτικού και γεωστρατηγικού ρόλου της Τουρκίας.

⁷⁴ «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 51

⁷⁵ «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 95

⁷⁶ Ο αμερικανός Πρόεδρος Τζόνσον με επιστολή του στον τούρκο Πρωθυπουργό Ινονού είχε επιπλήξει την Τουρκία για τα την πρόθεσή της να εισβάλει στην Κύπρο προειδοποιώντας ότι οι ΗΠΑ δεν θα ανέχονταν τη χρήση συμμαχικών οπλικών συστημάτων για μια επιχείρηση η οποία θα έθετε σε κίνδυνο την Ατλαντική συμμαχία και ίσως προκαλούσε την επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης

⁷⁷ Ύστερα από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974, το αμερικανικό Κογκρέσο επιβάλλει εμπάργκο όπλων στην Τουρκία (1975-1978)

⁷⁸ Ανταλλαγές επισκέψεων αρχηγών και αξιωματούχων των κυβερνήσεων Ποντγκόρνυ – Κοσούγκιν (1972) και Ντεμιρέλ – Σουνάι – Ετζεβίτ (1978)

⁷⁹ Ενίσχυση οικονομικών και πολιτικών δεσμών Τουρκίας – χωρών Μ. Ανατολής

⁸⁰ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 152-159

⁸¹ «Η Τουρκία σε Μετάβαση», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 86-90

Η εκ νέου αναβάθμισή της οφείλεται στην προσπάθεια ελληνο-τουρκικής προσέγγισης το 1988 στο Νταβός, αλλά κυρίως στον πόλεμο στον Περσικό Κόλπο και στις αλλαγές που σημειώνονται στο διεθνές και περιφερειακό σύστημα ασφάλειας με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΨΥΧΡΟ ΠΟΛΕΜΟ

Εσωτερική Πολιτική

Οι πολιτικές εξελίξεις

Στην μεταψυχροπολεμική εποχή μία αντικεμαλική ελίτ με ρίζες στις λαϊκές μάζες, πιστή στη θρησκεία και τη μουσουλμανική κουλτούρα προωθεί αλλαγές στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό πεδίο ευθυγραμμισμένη με τις επιταγές της παγκοσμιοποίησης, του εκδημοκρατισμού, του νεοφιλελευθερισμού και του πλουραλισμού, όπως δεσπόζουν πλέον στο διεθνές σύστημα⁸².

Τα πρώτα χρόνια της περιόδου αυτής χαρακτηρίζονται από εντάσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας με σημαντικότερα γεγονότα την αναζωπύρωση του Κουρδικού ζητήματος⁸³ και τον πόλεμο της Τσιλέρ ενάντια στο ΡΚΚ⁸⁴, την εκτεταμένη βία κατά των Αλεβιτών⁸⁵ και μια σειρά από φαινόμενα διαφθοράς που καταδεικνύουν την διαπλοκή κράτους – οργανωμένου εγκλήματος και άλλων παρακρατικών και μη οργανώσεων στα όρια της νομιμότητας που επιδίδονται σε δολοφονίες πολιτικών προσώπων, διακίνηση ναρκωτικών και ξέπλυμα βρώμικου χρήματος⁸⁶.

Με τις εκλογές του 1991 εγκαινιάζεται ένας κύκλος εναλλασσόμενων κυβερνήσεων συνεργασίας και σκανδάλων⁸⁷. Ο κύκλος ξεκινάει με την κυβέρνηση συνεργασίας του Κόμματος του Ορθού Δρόμου του Πρωθυπουργού Ντεμιρέλ και του Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκιστικού Κόμματος του Ινονού. Ο Οζαλ προκαλεί αντιδράσεις με τις συνεχείς παρεμβάσεις του στο κυβερνητικό έργο από τη θέση του Προέδρου της δημοκρατίας (1989-1993), ενώ έντονα παρεμβατικός είναι και ο ρόλος του στρατού στο Κουρδικό ζήτημα⁸⁸.

⁸² «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ 181-229

⁸³ «Turkey, a Modern History», Ε. J. Zürcher, σελ. 324-330

⁸⁴ Υπήρξαν κατηγορίες εναντίον της Τσιλέρ για παράνομη χρηματοδότηση παρακρατικών ομάδων για τον πόλεμο ενάντια στο ΡΚΚ από τον κρατικό προϋπολογισμό και δεσμούς με το οργανωμένο έγκλημα (Σκάνδαλο Σουσουρλούκ), ό.α. σελ. 330

⁸⁵ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 126

⁸⁶ Βλ. υποσημ. 83

⁸⁷ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ 120-132

⁸⁸ Ο.α.σελ. 123-124

Παρά τα σκάνδαλα που αμαύρωσαν τα τελευταία χρόνια της πολιτικής του σταδιοδρομίας μέχρι τον θάνατό του το 1993, ο Οζάλ⁸⁹ θεωρείται ο δεύτερος μεγαλύτερος εκσυγχρονιστής της χώρας μετά τον Ατατούρκ. Διάδοχός του στο προεδρικό αξίωμα είναι ο Ντεμιρέλ, ενώ πρωθυπουργικά καθήκοντα αναλαμβάνει η Τσιλέρ.

Ύστερα από τις εκλογές του 1995 αναλαμβάνει για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας την πρωθυπουργία ο αρχηγός του ισλαμικού κόμματος, Ερμπακάν⁹⁰. Η ενίσχυση του ισλαμικού στοιχείου προκάλεσε, όμως, όπως αναμενόταν, την αντίδραση του κεμαλικού κατεστημένου που οδήγησε στην ανατροπή του Ερμπακάν το 1997 με το «βελούδινο πραξικόπημα»⁹¹, το τέταρτο κατά σειρά.

Με τις εκλογές του 1999 στο τιμόνι της χώρας έρχονται δύο υπερεθνικιστές πολιτικοί, ο Ετζεβίτ και ο Μπαχτσελί, οι οποίοι δεν αλλάζουν σε τίποτα την εικόνα σήψης και διαφθοράς που επικρατεί στην πολιτικο – οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα. Η αδυναμία τους να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις καταστροφικές συνέπειες του μεγάλου σεισμού του 1999 έρχεται απλά ως επιστέγασμα των αδυναμιών ενός ολόκληρου συστήματος.

Στην απαίτηση του λαού για εξυγίανση και διαφάνεια του συστήματος που εκφράζεται με διαδηλώσεις και ταραχές⁹² έρχεται να ανταποκριθεί το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Το 2002 το ισλαμικό ΚΔΑ γίνεται το πρώτο κόμμα μετά από χρόνια που καταφέρνει να κυριαρχήσει στο τουρκικό κοινοβούλιο. Τα επόμενα χρόνια καταφέρνει να βγάλει τη χώρα από το πολιτικό και οικονομικό τέλμα, υιοθετώντας θεσμικές και δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, περιορίζοντας τις εσωτερικές απειλές (Κουρδικό) και τον ρόλο του στρατού⁹³ και ενισχύοντας την οικονομία.

Με το δημοψήφισμα⁹⁴ του 2010 με αντικείμενο ένα πακέτο συνταγματικών μεταρρυθμίσεων ο Ερντογάν παγιώνει το λαϊκό του έρεισμα και δρομολογεί τη μεταπήδησή του στην Προεδρία με ενισχυμένες εξουσίες αλά Πούτιν⁹⁵. Η Δημοκρατία που εκφράζει το ΚΔΑ φαίνεται να αποτελεί τη λύση στο πρόβλημα της συνύπαρξης Ισλάμ και Δυτικών αξιών και αρχών⁹⁶, το οποίο οι περισσότερες μουσουλμανικές χώρες δεν έχουν καταφέρει.

Ταυτόχρονα, ωστόσο, αυξάνονται οι φωνές που τον κατηγορούν για αυταρχισμό προτάσσοντας τα κενά δημοκρατίας στο εσωτερικό, τις επιθέσεις στον Τύπο, την έλλειψη σεβασμού στα δικαιώματα των παιδιών και των

⁸⁹ «Turkey, a Modern History», E. J. Zürcher, σελ. 309

⁹⁰ «Turkey, a Modern History», E. J. Zürcher, σελ 310-315

⁹¹ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 124,129

⁹² Ο.α. σελ. 130

⁹³ Το 2010 ήρθε στην επιφάνεια το σκάνδαλο συνωμοσίας με το όνομα «Βαριοπούλα» και στοιχεία για την οργάνωση «Ergenekon» με σκοπό την ανατροπή της κυβέρνησης Ερντογάν από στρατιωτικούς. Βλ. «Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας», Χ.Δ. Μηνάγιας, σελ. 27-32

⁹⁴ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 136-138

⁹⁵ <http://www.theguardian.com/world/2015/mar/25/erdogan-plan-for-super-presidency-puts-turkeys-democracy-at-stake>, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

⁹⁶ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης σελ.138

γυναικών και την τροποποίηση νόμων ώστε να ικανοποιήσει τις πολιτικές του φιλοδοξίες⁹⁷. Πολλοί υποστηρίζουν επίσης ότι έχει κρυφή ατζέντα που στηρίζεται στην ισλαμική κουλτούρα και παράδοση την οποία ασπάζεται. Η πρακτική του ΚΔΑ να τοποθετεί αποφοίτους των θρησκευτικών σχολείων σε κυβερνητικές και δικαστικές θέσεις, σε κρατικές εταιρείες και άλλες κυβερνητικές θέσεις εξάπτουν τους φόβους ισλαμοποίησης του κράτους.

Οι πρόσφατες εκλογές⁹⁸ (Ιούνιος 2015), ωστόσο, φαίνεται ότι θα καθυστερήσουν τα σχέδια του Ερντογάν, καθώς δεν κατάφερε να διασφαλίσει ούτε τις 330 έδρες που απαιτούνταν για τη συνταγματική αναθεώρηση ούτε την απόλυτη πλειοψηφία στη βουλή. Εμπόδιο στο δρόμο του στάθηκε το φιλοκοινοβουλευτικό Κόμμα της Δημοκρατίας των Λαών (HDP) το οποίο συγκέντρωσε πάνω από το 12% που απαιτούνταν για να μπει στη Βουλή ενώ - μέχρι τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές - οι προσπάθειες του Ερντογάν για τον σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού έχουν αποτύχει και το σενάριο πρόωρων εκλογών φαντάζει όλο και πιο πιθανό⁹⁹.

Πολιτικό σύστημα – Σύστημα λήψης αποφάσεων

Ακρογωνιαίο λίθο του πολιτικού συστήματος της Δημοκρατίας της Τουρκίας αποτελεί το Σύνταγμα¹⁰⁰. Καθορίζει τη λειτουργία της κυβέρνησης και τους κανόνες και τις αρχές του κράτους, καθώς και τις υποχρεώσεις του απέναντι στους πολίτες. Επικυρώθηκε με δημοψήφισμα στις 7 Νοεμβρίου 1982, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής χούντας του Εβρέν (1980-1983) και αντικατέστησε το προηγούμενο Σύνταγμα του 1961. Έχει αναθεωρηθεί συνολικά 11 φορές, δύο από τις οποίες με δημοψήφισμα (2007, 2010). Με το δημοψήφισμα του 2007 εγκρίθηκε, μεταξύ άλλων, η απευθείας εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από τον λαό¹⁰¹.

Ως πολίτευμα της χώρας ορίζεται η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία. Μέχρι και τις εκλογές του Ιουνίου 2015 Πρόεδρος της Τουρκίας ήταν ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν και Πρωθυπουργός ο Αχμέτ Νταβούτογλου του ΚΔΑ¹⁰².

⁹⁷ <http://www.rt.com/news/191444-turkey-human-rights-watch/>, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

⁹⁸ <http://www.protothema.gr/world/article/482666/tourkia-vaterlo-gia-ton-erdogan-thriamvos-gia-tous-kourdous/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/6/2015

⁹⁹ <http://www.naftemporiki.gr/story/990252/katathetei-tin-entoli-sximatismou-kubernisis-o-ntaboutoglou>, ημερομηνία προσπέλασης 18/8/2015

¹⁰⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 2/6/2015

¹⁰¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης, 11/7/2015

¹⁰² Economist Intelligence Unit, Turkey

Σύμφωνα με το τουρκικό Σύνταγμα επικεφαλής του συστήματος λήψης αποφάσεων της Τουρκίας είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ακολουθούν ο Πρωθυπουργός και οι υπόλοιποι κρατικοί φορείς, με εξαίρεση την δικαστική εξουσία.

Σχήμα 1

Ιδιαίτερη βαρύτητα στο σύστημα αυτό έχουν το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας και το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο.

Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας (ΣΕΑ)

Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας¹⁰³ απαρτίζεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τον Πρωθυπουργό, τον Αρχηγό ΓΕΕΘΑ, τους Αντιπροέδρους της κυβέρνησης και μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου. Έργο του αποτελεί η ανάπτυξη της εθνικής πολιτικής ασφάλειας της χώρας και η διατύπωση συμβουλευτικών προτάσεων στο Υπουργικό Συμβούλιο. Η πολιτική αυτή διατυπώνεται στη λεγόμενη «Κόκκινη Βίβλο»¹⁰⁴, η οποία θεωρείται το πιο μυστικό βιβλίο της χώρας και ενημερώνεται μια-δύο φορές μέσα σε μια δεκαετία. Συνεδριάζει κάθε δύο μήνες υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Μετά την κάθε συνεδρίαση εκδίδει ανακοίνωση σχετικά με τα βασικά θέματα συζήτησης και καταδεικνύει τις προτεραιότητες της χώρας στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική¹⁰⁵.

Το ΣΕΑ υπήρξε απόρροια του στρατιωτικού πραξικοπήματος του 1961, οπότε και εντάχθηκε στο Σύνταγμα. Ο ρόλος του ενισχύθηκε το 1982¹⁰⁶ μετά το δεύτερο στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980. Το υπουργικό συμβούλιο ήταν υποχρεωμένο να δίνει προτεραιότητα στις συστάσεις του, ενώ ο αριθμός και η βαρύτητα των στρατιωτικών στους κόλπους του αυξήθηκε. Η άποψη που επικρατεί είναι ότι το ΣΕΑ ενσαρκώνει τη θεσμοποίηση της επιρροής του τουρκικού στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας.

Η επιρροή του περιορίζεται με τις τροποποιήσεις του 2003¹⁰⁷ που υπαγορεύει ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας και οι οποίες υπογραμμίζουν τον συμβουλευτικό του ρόλο, ενώ πλειοψηφία στη σύνθεσή του αποτελούν πλέον τα πολιτικά πρόσωπα. Οι εκτεταμένες εκτελεστικές και εποπτικές του λειτουργίες καταργούνται, η εφαρμογή των συστάσεων του δεν θεωρείται πια

¹⁰³ <http://www.mgk.gov.tr/en/>, ημερομηνία προσπέλασης, 10/7/2015

¹⁰⁴ http://www.academia.edu/355307/The_Red_Book_The_Bible_of_Turkish_Foreign_Policy,

ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

¹⁰⁵ «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», σελ. 85

¹⁰⁶ «Η αβάσταχτη ελαφρότητα της πολιτικής κυριαρχίας των στρατιωτικών στην Τουρκία: Η θεσμική διάσταση», Γ. Καραμπελιάς στο «Η Σύγχρονη Τουρκία», επιμέλεια Θ. Βερέμης, Θ.Π. Ντόκος, σελ 246

¹⁰⁷ [http://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_\(Turkey\)](http://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_(Turkey)), 25/6/2015

υποχρεωτική, ούτε διαθέτει πλέον απεριόριστη πρόσβαση σε πολιτικούς θεσμούς.

Σχήμα 2

Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο (ΑΣΣ)

Το ΑΣΣ απαρτίζεται από τον Πρωθυπουργό - ο οποίος και προεδρεύει στις συνεδριάσεις - τους αρχηγούς των Διοικήσεων Χερσαίων, Ναυτικών και Αεροπορικών Δυνάμεων και Στρατοχωροφυλακής, όπως και αξιωματικούς με βαθμό στρατηγού, ναυάρχου ή πτέραρχου. Συνεδριάζει δύο φορές τον χρόνο και έργο του είναι ο καθορισμός του δόγματος και των κύριων στόχων των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και η λήψη αποφάσεων σχετικά με τη στρατιωτική νομοθεσία και τους στρατιωτικούς κανονισμούς¹⁰⁸. Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας ώθησε σε τροποποιήσεις και στην περίπτωση του ΑΣΣ, οι αποφάσεις του οποίου υπόκεινται πλέον σε δικαστικό έλεγχο¹⁰⁹.

Ο ρόλος του στρατού στη δημόσια ζωή

Ο σταθερός και καθοριστικός ρόλος του στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας είναι ένα γεγονός στο οποίο συγκλίνει το σύνολο των μελετητών της Τουρκίας. Οι ρίζες του φαινομένου βρίσκονται στην δημιουργία και την διακυβέρνηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, καθώς ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων για τη δημιουργία και διατήρηση μιας τεράστιας σε έκταση και ανομοιογενούς (εθνοτικά, θρησκευτικά, γλωσσικά και πολιτιστικά) αυτοκρατορίας υπήρξε ζωτικής σημασίας¹¹⁰. Από την ίδρυση του τουρκικού κράτους το 1923 το σώμα των τούρκων αξιωματικών αναδείχθηκε σε φιλοδουτικό φύλακα της ενότητας και της ακεραιότητας της επικράτειας. Στρατός και γραφειοκρατική τάξη ανέλαβαν το βάρος του εκσυγχρονισμού της χώρας¹¹¹. Από τότε, η επίκληση των αρχών και επιταγών του Ατατούρκ από τους στρατιωτικούς, ώστε να νομιμοποιήσουν τις παρεμβάσεις τους στην πολιτική ζωή αποτέλεσε συνηθισμένο φαινόμενο. Κατά τη διάρκεια της μονοκομματικής περιόδου ηγεμόνευσαν απόλυτα επί της πολιτικής ζωής της χώρας. Αν και η παγίωση του πολυκομματισμού άλλαξε τα δεδομένα, η ηγεμονικός τους ρόλος διατηρήθηκε λόγω των πρόσφορων συνθηκών που

¹⁰⁸ «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Χ. Δ. Μηνάγιας, σελ. 85

¹⁰⁹ <http://www.balkananalysis.com/turkey/2010/12/02/the-role-of-the-military-in-turkish-politics-and-european-union-membership-negotiations/>, ημερομηνία προσπέλασης, 10/7/2015

¹¹⁰ «Η Πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία», Γ. Καραμπελιάς, σελ. 9-11

¹¹¹ Ο.α. σελ. 12-13

δημιουργούσε η πολιτική αστάθεια των αλληπάλλληλων κυβερνήσεων συνεργασίας.

Οι συνεχείς επεμβάσεις των στρατιωτικών στον πολιτικό βίο της χώρας (1960, 1971, 1980, 1997) αποδεικνύουν τις προσπάθειες τους να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις, αλλά αποτελούν μόνο τη μία όψη του νομίσματος. Η άλλη όψη έγκειται στις προσπάθειές τους να κατοχυρώσουν αυτόν τον ρόλο θεσμικά και συνταγματικά. Ιδιαίτερα, η «διαδικασία της 28^{ης} Φεβρουαρίου» 1997 σηματοδότησε και μια ποιοτική αλλαγή, καθώς μετέβαλε ριζικά τις σχέσεις στρατού, κράτους και κοινωνίας. Ρόλο έπαιξαν, όμως, στη συνέχεια και οι μεταβολές που τέθηκαν σε εφαρμογή με την άνοδο του ΚΔΑ στην εξουσία, αλλά και η γενικότερη μεταβολή στην περιφερειακή και διεθνή ισορροπία ισχύος μετά τον πόλεμο του Ιράκ και τα δημοκρατικά προαπαιτούμενα που έθεσε η ΕΕ.

Η διαδικασία ένταξης στην ΕΕ διέυρνε τη συζήτηση στην Τουρκία σχετικά με τις πρέπεισες σχέσεις στρατού – πολιτικών αρχών σε μια δημοκρατία και την έλλειψη επαρκούς πολιτικού ελέγχου επί των ενόπλων δυνάμεων της Τουρκίας. Μία από τις αιτίες για τις οποίες η χώρα έχει «κολλήσει» εδώ και τόσο καιρό στο κατώφλι της ΕΕ.

Παρ' όλα αυτά οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις συνεχίζουν να προσπαθούν να ελέγξουν τις πολιτικές εξελίξεις προς όφελός τους είτε μέσω της απειλής πραξικοπήματος και μέσω της έκδοσης ανακοινώσεων σχετικά με κυβερνητικές πολιτικές είτε ερμηνεύοντας την έννοια της εθνικής ασφάλειας με τέτοιο τρόπο, ώστε να νομιμοποιούν τον πολιτικό ρόλο του στρατού ως μοναδικού φύλακά της. Δεδομένων των πιέσεων της ΕΕ για βελτιώσεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ελλείμματος δημοκρατίας, η πρώτη μέθοδος, των πραξικοπημάτων έχει υποχωρήσει τα τελευταία χρόνια. Οπότε οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις προσπαθούν να παρέμβουν πολιτικά αναδεικνύοντας απειλές για την εθνική ασφάλεια.

Η εθνική ασφάλεια ορίζεται ως «η προστασία και διατήρηση της συνταγματικής τάξης του κράτους, της εθνικής παρουσίας, της ακεραιότητας, των πολιτικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και οικονομικών συμφερόντων σε διεθνές επίπεδο και του νόμου ενάντια σε κάθε είδους εσωτερική ή εξωτερική απειλή»¹¹². Όπως παρατηρεί κανείς, πρόκειται για μια ευρεία ερμηνεία της έννοιας «ασφάλεια», που περιλαμβάνει τόσο τις εξωτερικές απειλές, όπως και κάθε απειλή για τα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά συμφέροντα της χώρας και σε κάθε περίπτωση νομιμοποιεί τη δραστηριοποίηση των ενόπλων δυνάμεων.

¹¹² «Defence White Paper 2000, Ministry of National Defence, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Special-Feature/Detail/?id=154907>, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

Τα πραξικοπήματα

Τα πραξικοπήματα – στα οποία αναφέρθηκα σε προηγούμενο κεφάλαιο – αποτελούν την ύστατη παρέμβαση για την αναδιαμόρφωση του πολιτικού συστήματος που βρίσκεται σε κρίση ή της ανατροπής μιας πολιτικής πραγματικότητας που ερμηνεύεται ως απειλή για την εθνική ασφάλεια. Αποτελούν, ταυτόχρονα, και μια ευκαιρία για το στρατιωτικό κατεστημένο να εξασφαλίσει τον ρόλο του θεσμικά.

Με το πραξικόπημα του 1960 και το Σύνταγμα του 1961 κατοχυρώνεται για πρώτη φορά η θεσμική αυτονομία του στρατεύματος μέσα στο πολιτικό σύστημα¹¹³. Οι στρατιωτικοί αποκτούν τη δυνατότητα να επεμβαίνουν στο εξής στο όνομα της προστασίας του νέου καθεστώτος και της ενότητας της χώρας και του λαού, καταργούν το δικομματικό σύστημα και εισάγουν τον πολυκομματισμό, ενώ ιδρύουν και μια σειρά θεσμικών οργάνων, όπως το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας, η Γερουσία και ο Οργανισμός Κρατικού Σχεδιασμού που τους επιτρέπουν να ασκούν έμμεσα την εξουσία, ιδιαίτερα σε θέματα Άμυνας, Εξωτερικής Πολιτικής, Οικονομίας και Εσωτερικής Ασφάλειας. Επιστέγασμα της εξουσίας της είναι η θεσμοθέτηση της εκλογής του εκάστοτε Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου στο Προεδρικό αξίωμα¹¹⁴.

Μέσα στην πενταετία 1973 – 1978 προωθούνται μέτρα στο Κοινοβούλιο, ύστερα από πρωτοβουλίες του Ετζεβίτ και του Ερμπακάν, που περιορίζουν την ονομαστική λειτουργία του στρατεύματος και μειώνουν τον εποπτικό του ρόλο¹¹⁵.

Με τη νέα του επέμβαση το 1980 το στρατιωτικό καθεστώς προσπάθησε να ελέγξει τη δημοκρατική διαδικασία, δημιουργώντας ένα νέο κομματικό σύστημα αποτελούμενο από δύο μεγάλα κόμματα, ένα δεξιό και ένα κεντροαριστερό, υπό την εποπτεία του. Η τριετής στρατιωτική χούντα του Στρατηγού Εβρέν που ακολούθησε αντιπροσωπεύει την αναβίωση του ρόλου του στρατού ως «φύλακα» που σώζει το κράτος και τον λαό του από τον κοινωνικό διχασμό, την οικονομική κατάρρευση, την αναρχία και τη βία για την οποία είναι υπεύθυνοι οι πολιτικοί¹¹⁶. Στο πλαίσιο αυτό οι στρατιωτικοί ενίσχυσαν τις αρμοδιότητες του ΣΕΑ, ίδρυσαν την πανίσχυρη Γενική Γραμματεία¹¹⁷ του ΣΕΑ, αναβάθμισαν τον ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας, συγκρότησαν το Προεδρικό Συμβούλιο, ενώ σε ιδεολογικό επίπεδο προώθησαν την «Τουρκο-Ισλαμική Σύνθεση¹¹⁸».

Η μεταπήδηση του Οζάλ το 1989 στην Προεδρία της Δημοκρατίας αποτέλεσε «κόκκινο πανί» για τους στρατιωτικούς, ενώ η σύγκρουση μεταξύ τους

¹¹³ «Μετακεμαλισμός», Χ Γιαλλουρίδης, σελ. 85

¹¹⁴ «Η Πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία», Γ. Καραμπελιάς, σελ. 16

¹¹⁵ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 88

¹¹⁶ «Ideology, Context and Interest: the Turkish Military», Umit Cizre, σελ. 309, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹¹⁷ «Η αβάσταχτη ελαφρότητα της πολιτικής κυριαρχίας των στρατιωτικών στην Τουρκία: Η θεσμική διάσταση» του Γ. Καραμπελιά στο «Η Σύγχρονη Τουρκία», επιμέλεια Θ. Βερέμης, Θ.Π. Ντόκος, σελ. 249

¹¹⁸ Ο.α. σελ. 115-120

εντάθηκε με αφορμή τη συμμετοχή ή όχι της Τουρκίας στον Πόλεμο του Κόλπου¹¹⁹.

Με το «βελούδινο» ή «μεταμοντέρνο» πραξικόπημα της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1997, οι στρατιωτικοί ακύρωσαν τις πρωτοβουλίες της κυβέρνησης Ερμπακάν με ισλαμικό προσανατολισμό (αύξηση ισλαμικών ιεροδιδασκαλείων, χρηματοδότηση ισλαμικών αδελφοτήτων-ταγμάτων κτλ), εξανάγκασαν τον ίδιο σε παραίτηση και επεδίωξαν τη νομική δίωξή του, καθώς και των ομοϊδεατών του, όπως του Ερντογάν, μέσω του Συνταγματικού Δικαστηρίου¹²⁰.

Τον Απρίλιο του 1997 το γενικό επιτελείο ανακοίνωσε μία ριζική αλλαγή στο Εθνικό Στρατιωτικό Αμυντικό Δόγμα της χώρας μετατοπίζοντας την προτεραιότητα σε θέματα ασφάλειας από τις εξωτερικές απειλές στις εσωτερικές απειλές του ισλαμικού ακτιβισμού και κουρδικού αποσχιστικού κινήματος¹²¹.

Η «διαδικασία της 28^{ης} Φεβρουαρίου»¹²² σηματοδότησε την επικράτηση νέων αντιλήψεων και στρατηγικών που επηρέασαν την πολιτική και οικονομική ζωή, το ηγετικό ύφος, τις πολιτικές ευθυγραμμίσεις, την κοινωνία των πολιτών και τη γραφειοκρατία της χώρας, ενώ ο πολιτικός ρόλος του στρατού διευρύνθηκε.

Η παράδοση των πραξικοπημάτων της Τουρκίας δείχνει την αντίληψη του κεμαλικού κατεστημένου περί δημοκρατίας: το δημοκρατικό πλαίσιο λειτουργίας και οι εκλεγμένες αρχές είναι αποδεκτές, αλλά υπάρχουν όρια στις πολιτικές επιλογές και στρατηγικές, οι οποίες πρέπει να είναι συμβατές με την εθνική ασφάλεια, με την ευρεία έννοια που αυτή γίνεται αντιληπτή από το εν λόγω κατεστημένο.

Το τέλος της εποχής των πραξικοπημάτων

Μετά τη Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ στο Ελσίνκι το 1999 και την έναρξη εφαρμογής του οδικού χάρτη για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ το στρατιωτικό κατεστημένο προτάσσει το επιχείρημα του εκσυγχρονισμού της χώρας που είναι συμβατό με τις δυτικές αξίες έναντι του ισλαμικού αναχρονισμού. Από την άλλη μεριά, όμως, δέχεται κριτική για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και έλλειμμα δημοκρατίας. Αντί να αρνηθεί τις κατηγορίες υποστηρίζει ότι αποτελούν τη μοναδική λύση ενάντια στις εσωτερικές απειλές, ιδιαίτερα των κούρδων ανταρτών. Ύστερα από τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, ωστόσο, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις

¹¹⁹ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 122

¹²⁰ Ο.α., σελ. 129

¹²¹ «Ideology, Context and Interest: the Turkish Military», Umit Cizre, σελ. 311, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹²² Ο.α.

υιοθετούν μια περισσότερο συντηρητική-εθνικιστική στάση, λαμβάνοντας υπόψη τις προσπάθειες για την ικανοποίηση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης.

Στρατός και ΚΔΑ

Η νίκη του ΚΔΑ στις εκλογές του 2001 επιβεβαιώνει την αντίληψη του στρατού περί της εσωτερικής ισλαμικής απειλής. Το ΚΔΑ, ωστόσο, έχοντας μάθει από τα λάθη των ισλαμικών κομμάτων στο παρελθόν, υιοθέτησε ένα συντηρητικό προφίλ, του οποίου το Ισλάμ αποτελούσε μία μόνο συνιστώσα και μάλιστα στην μετριοπαθή εκδοχή του. Επίσης, προέταξε τον στόχο της ένταξης της χώρας στην ΕΕ ως μία από τις προτεραιότητές του. Με τον τρόπο αυτό κατάφερε να αλλάξει την εσωτερική ισορροπία ισχύος και να προωθήσει την αντζέντα του για τον περιορισμό του ρόλου του στρατού στην δημόσια ζωή.

Το 2003 το ΚΔΑ - ενισχυμένο και από την ευρεία λαϊκή αποδοχή που συγκέντρωνε η προσπάθεια προσαρμογής στο ευρωπαϊκό κεκτημένο - παίρνει πρωτοβουλίες για να περιορίσει τις εξουσίες του ΣΕΑ και της Γενικής του Γραμματείας - για τα οποία έγινε λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο - αλλά και για τον περιορισμό της στρατιωτικής παρουσίας και σε άλλους κρατικούς θεσμούς¹²³.

Την ίδια χρονιά προκλήθηκε ένταση μεταξύ της κυβέρνησης και του γενικού επιτελείου στρατού με αφορμή τον Πόλεμο στο Ιράκ το 2003 και την άρνηση του κοινοβουλίου να επιτρέψει στα αμερικανικά στρατεύματα την πρόσβαση στο Ιράκ μέσω τουρκικού εδάφους.

Τα επόμενα χρόνια η αντιπαράθεση κυβέρνησης – στρατού εντείνεται. Το 2007, λίγους μήνες πριν την προεδρική εκλογή και αντιδρώντας στην πολιτική του Α. Γκιούλ με το ισλαμικό πολιτικό παρελθόν, ο στρατός εξέδωσε ανακοίνωση υπογραμμίζοντας την ισλαμική απειλή για την κοσμική φύση της Τουρκίας. Η ανακοίνωση έκλεινε με μια προειδοποίηση ότι οι ένοπλες δυνάμεις είναι έτοιμες να δράσουν για να υπερασπιστούν την κοσμικότητα του τουρκικού κράτους.

Το 2008 εκατοντάδες άτομα, μεταξύ των οποίων και αρκετοί στρατηγοί, συνελήφθησαν και ανακρίθηκαν σχετικά με την Ergenekon¹²⁴, μία κρυφή υπερ-εθνικιστική οργάνωση με στενούς δεσμούς με τις δυνάμεις ασφαλείας και τον στρατό της χώρας, η οποία κατηγορήθηκε για τρομοκρατία. Το 2010 περισσότεροι από 40 αξιωματικοί συνελήφθησαν και κατηγορήθηκαν για σχέδια συνωμοσίας με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης. Το σχέδιο με το κωδικό όνομα «Βαριοπούλα» που είδε το φως της δημοσιότητας οδήγησε στη

¹²³ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 335-338 και «Ideology, Context and Interest: the Turkish Military», Umit Cizre, σελ. 322, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹²⁴ «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Χ. Μηνάγιας σελ. 27-32

φυλάκιση πολλών στελεχών των ενόπλων δυνάμεων και τη γενικότερη αποδυνάμωση της επιρροής τους στην πολιτική ζωή της χώρας¹²⁵.

Με αφορμή τις αποκαλύψεις, ο Ερντογάν θέτει σε λαϊκή ετυμηγορία ένα πακέτο συνταγματικών μεταρρυθμίσεων, το οποίο μεταξύ άλλων περιλαμβάνει τη δυνατότητα δίκης εν ενεργεία στρατιωτικών σε πολιτικά δικαστήρια εφόσον εμπλέκονται σε πραξικοπηματικές απόπειρες¹²⁶. Οι επικεφαλής των τριών σωμάτων των ενόπλων δυνάμεων συνταξιοδοτούνται πρόωρα σε ένδειξη διαμαρτυρίας και σταδιακά στις θέσεις-κλειδιά τοποθετούνται πρόσωπα που χαίρουν της εμπιστοσύνης της πολιτικής ηγεσίας.

Συμπερασματικά, μέσα στα 13 χρόνια εξουσίας του ΚΔΑ οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις έχουν απολέσει μεγάλο μέρος της κυριαρχίας τους. Συνεχίζουν, βέβαια, να αποτελούν έναν ισχυρό θεσμό και να διατηρούν προνόμια διαφοροποιώντας σημαντικά την τουρκική δημοκρατία από τις φιλελεύθερες δυτικές δημοκρατίες (αυτοδιοίκητο, οικονομική ισχύς), αλλά επικεντρώνονται κυρίως στις απειλές που προκύπτουν από τον εμφύλιο στη Συρία, τη δράση της Ρωσίας στην Ουκρανία και τους αντάρτες του ΡΚΚ και το αποσχιστικό κουρδικό κίνημα. Αυτή ακριβώς είναι και η αιτία εξομάλυνσης των σχέσεων και εν τέλει αρμονικής συνεργασίας της πολιτικής ηγεσίας και του στρατού, ιδιαίτερα από το 2014 που ο Ρ.Τ.Ερντογάν ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι και ο επικεφαλής των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων¹²⁷. Μια ισχυρή στρατιωτική μηχανή είναι ζωτικής σημασίας, ώστε να ευοδωθούν τα σχέδια της Άγκυρας να αναδειχθεί σε περιφερειακή υπερδύναμη.

Δημογραφία

Η πρώτη επίσημη απογραφή στην Τουρκία πραγματοποιήθηκε το 1927 και έδειξε ότι ο πληθυσμός ανερχόταν σε 13,6 εκατομμύρια. Σύμφωνα με την τελευταία επίσημη απογραφή το 2008, ο συνολικός πληθυσμός της χώρας ανέρχεται σε 71.517.100 κατοίκους, ενώ σύμφωνα με κρατικές εκτιμήσεις¹²⁸ του 2014 έχει αυξηθεί σε 77.323.892 κατοίκους, τα τρία τέταρτα περίπου των οποίων ζουν σε αστικές περιοχές. Σύμφωνα με στοιχεία του 2011 ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού είναι 1,35% ετησίως.

¹²⁵ <http://www.economist.com/news/europe/21571147-once-all-powerful-turkish-armed-forces-are-cowed-if-not-quite-impotent-erdogan-and-his>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹²⁶ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας». Ν. Μούδουρος, σελ. 357-360

¹²⁷ <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/11/new-turkey-military-problem.html#>,

ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

¹²⁸ <http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, ημερομηνία προσπέλασης 14/7/2015

Πίνακες 1 και 2

Τα άτομα της ηλικιακής ομάδας 15-64 αποτελούν το 67,4% του συνολικού πληθυσμού, η ομάδα 0-14 το 25,3%, ενώ οι ηλικιωμένοι 65 ετών και άνω αποτελούν το 7,3%. Το προσδόκιμο ζωής στο σύνολο του πληθυσμού είναι τα 73,29 χρόνια (71,33 χρόνια οι άνδρες και 75,35 οι γυναίκες).

Πίνακας 3

Ένα εθνοτικό, γλωσσικό και θρησκευτικό μωσαϊκό

Από τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι και σήμερα, η Τουρκία αποτελεί ένα συνονθύλευμα εθνοτήτων, γλωσσών και θρησκειών. Η διαμόρφωση εθνικής συνείδησης των τουρκόφωνων μουσουλμάνων ξεκίνησε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με τους Νεότουρκους και σταδιακά επιβλήθηκε και στους υπόλοιπους μη χριστιανικούς πληθυσμούς της αυτοκρατορίας¹²⁹.

Με την ίδρυση του τουρκικού κράτους το 1923 το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας πήρε πολιτικές διαστάσεις και οδήγησε πολλές φορές σε βίαιες προσπάθειες «τουρκοποίησης» εθνικών ομάδων στο εσωτερικό του κράτους. Σήμερα το επίσημο τουρκικό κράτος διατηρεί μια πολιτική διακρίσεων απέναντι στις διάφορες εθνοτικές –γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες που ζουν στο έδαφός του, αλλά προσπαθεί παράλληλα να αμβλύνει τις εντυπώσεις και να δίνει την εντύπωση ευθυγράμμισης με το δυτικό κοινοτικό κεκτημένο.

Εθνοτικό μωσαϊκό

Σύμφωνα με το άρθρο 66 του τουρκικού Συντάγματος, Τούρκος θεωρείται «οποιοσδήποτε συνδέεται με το τουρκικό κράτος με δεσμό ιθαγένειας»¹³⁰. Η νομική χρήση του όρου, δηλαδή, διαφέρει από τον εθνοτικό ορισμό. Σύμφωνα

¹²⁹ «Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey», Soner Cagaptay, http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781134174485_sample_841141.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹³⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

με στοιχεία του 2008 η πλειοψηφία του τουρκικού πληθυσμού (70-75%) θεωρείται τουρκικής εθνικότητας¹³¹.

Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης οι μειονότητες οι οποίες αναγνωρίζονται επίσημα στην Τουρκία είναι τρεις: Αρμένιοι, Έλληνες και Εβραίοι¹³². Μετά τη γενοκτονία των Ελλήνων από τους Νεότουρκους (1913 – 1923) και την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1923, ο ελληνικός πληθυσμός μειώθηκε σημαντικά. Η ελληνική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης συρρικνώθηκε σημαντικά τα επόμενα χρόνια (από 100.000 που ήταν κάποτε σε 3.000 κατοίκους) εξαιτίας της κρατικής πολιτικής διακρίσεων εις βάρος της, με αποκορύφωμα το πογκρόμ του 1955.

Οι εκτιμήσεις γύρω από την εθνική ομάδα των Κούρδων – τη μεγαλύτερη μη τουρκική εθνότητα - που συγκεντρώνεται κυρίως στις νοτιοανατολικές επαρχίες της χώρας διαφέρουν, αλλά κυμαίνονται κοντά στο 18%¹³³. Άλλες εθνικές ομάδες περιλαμβάνουν Αμπχάζιους, Αλβανούς, Άραβες, Ασσύριους, Βόσνιους, Κιρκάσιους, Γεωργιανούς, Χεμσίν, Λαζούς, Τάταρους της Κριμαίας, Πομάκους (Βούλγαροι) και Ρομά. Οι μειονότητες εκτός των Κούρδων αντιστοιχούν κατά προσέγγιση στο 7 - 12% του πληθυσμού¹³⁴. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα αξιόπιστα στοιχεία για την εθνοτική σύνθεση του πληθυσμού, γιατί τα τουρκικά στοιχεία της απογραφής δεν περιλαμβάνουν στατιστικά για την εθνικότητα.

Πέραν των τριών επίσημα αναγνωρισμένων μειονοτήτων, στις υπόλοιπες δεν αναγνωρίζονται μειονοτικά δικαιώματα, ενώ ο ίδιος ο όρος «μειονότητα» παραμένει ένα ευαίσθητο ζήτημα στην Τουρκία, για το οποίο η τουρκική κυβέρνηση έχει κατά καιρούς δεχθεί επικρίσεις από το Παρατηρητήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων¹³⁵ και την ΕΕ¹³⁶.

Το 2,5% του πληθυσμού αντιστοιχεί σε διεθνείς μετανάστες. Από τον Φεβρουάριο του 2015 η Τουρκία αποτελεί την μεγαλύτερη χώρα υποδοχής μεταναστών στον κόσμο, από τους οποίους 1,8 εκατομμύρια είναι πρόσφυγες από τη Συρία¹³⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτίμηση κάποιων αναλυτών ότι λόγω της συνεχούς συρρίκνωσης του ρυθμού γεννήσεων του τουρκικού πληθυσμού από το 1990 σε μία περίπτωση γενιά ο κουρδικός πληθυσμός θα αποτελεί την

¹³¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹³² http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-i_-political-clauses.en.mfa, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹³³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹³⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.htm>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹³⁵ http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0914_ForUpload.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

¹³⁶ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/turkey_2013.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

¹³⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

πλειοψηφία στην Τουρκία¹³⁸. Την ίδια άποψη φαίνεται να ασπάζεται και ο Πρωθυπουργός Ρ.Τ. Ερντογάν ο οποίος το 2010 έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου λέγοντας ότι αν η παραπάνω τάση διατηρηθεί, το 2038 η Τουρκία θα έρθει αντιμέτωπη με σοβαρά κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα που ίσως απειλήσουν την εθνική της ασφάλεια.

Πίνακας 4

Γλωσσικό μωσαϊκό

Το κυρίαρχο κριτήριο «τουρκικότητας» σήμερα αποτελεί η γλώσσα. Επίσημη γλώσσα της χώρας είναι η τουρκική, που μιλιέται ως μητρική γλώσσα από το 85% του πληθυσμού περίπου. Περίπου 12% του πληθυσμού μιλούν ως μητρική γλώσσα την Κουρδική. Η Αραβική και η Ζαζαϊκή είναι μητρικές γλώσσες πάνω από 1% του πληθυσμού εκάστη και αρκετές άλλες μικρότερων τμημάτων του πληθυσμού. Απειλούμενες με εξαφάνιση γλώσσες στην Τουρκία είναι η Αμπάζα, η Αμπχαζική, η Γκαγκαουζική, η Δυτική Αρμενική, η Ερτεβίν, η Ισπανοεβραϊκή, η Καμπαρντιανή-Τσερκεσιανή, η Καππαδοκική Ελληνική, η Λαζική, η Μλασό, η Ουμπίκ, η Ποντιακή διάλεκτος, η Ρομά, η Σουρέτ, η Τουρόγιο και η Χομσετσι¹³⁹.

Πίνακας 5

Η γλώσσα υπήρξε ακόμα ένα σημείο αντιπαράθεσης της πολιτικής ηγεσίας και του κεμαλικού κατεστημένου. Το 2004 η κυβέρνηση Ερντογάν επιχείρησε μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα επέτρεπαν την μετάδοση ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων στην κουρδική γλώσσα. Η αντίδραση του κεμαλικού κατεστημένου υπήρξε άμεση με την κινητοποίηση νομικών διαδικασιών. Το περιφερειακό δικαστήριο έκρινε ότι η μετάδοση των εν λόγω προγραμμάτων δεν ήταν δυνατή καθώς στο τουρκικό αλφάβητο δεν υπάρχουν τα γράμματα Q, W και X, που υπάρχουν στο κουρδικό. Παρά τις προσπάθειες ανατροπής των μεταρρυθμίσεων με βάση τεχνικές λεπτομέρειες, προγράμματα στην κουρδική γλώσσα άρχισαν τελικά να μεταδίδονται πολύ περιορισμένα τον Μάρτιο του 2006¹⁴⁰.

¹³⁸ <http://www.ibtimes.com/kurdish-majority-turkey-within-one-generation-705466>, και <http://www.forbes.com/sites/ilanberman/2013/05/29/turkeys-kurdish-arithmetic/>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

¹³⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

¹⁴⁰ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 134

Θρησκευτικό μωσαϊκό

Την συντριπτική πλειοψηφία στην Τουρκία σήμερα αποτελούν οι Σουνίτες Μουσουλμάνοι με ποσοστό 80-85% στον συνολικό πληθυσμό. Οι Αλεβίτες¹⁴¹ Μουσουλμάνοι, αν και αποτελούν την μεγαλύτερη θρησκευτική μειονότητα, δεν αναγνωρίζονται επισήμως από το κράτος. Άλλες μειονότητες είναι οι Σίίτες και οι Κούρδοι Yazidi.

Υπάρχει, επίσης, η χριστιανική κοινότητα (μερικές δεκάδες χιλιάδες Ασσύριοι, περίπου 60.000 Αρμένιοι και λιγότεροι από 3.000 Έλληνες) η οποία σταδιακά συρρικνώνεται, καθώς και 30.000 Εβραίοι. Αυτές οι δύο είναι και οι μόνες θρησκευτικές μειονότητες που αναγνωρίζονται επίσημα από το τουρκικό κράτος σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης.

Πίνακας 6

Ισλάμ και πολιτεία

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία στη συλλογική συνείδηση μεγάλου τμήματος του τουρκικού έθνους αποτελεί το Ισλάμ. Από την ίδρυση μέχρι την πτώση της, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν αφιερωμένη στην προάσπιση της ισχύος και της πίστης του Ισλάμ.

Η εκκοσμίκευση της Τουρκίας ξεκινάει τα τελευταία χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Νεότουρκοι) και στην συνέχεια υπήρξε ακρογωνιαίος λίθος των μεταρρυθμίσεων του Ατατούρκ και του Ίνονου¹⁴². Αν και σε επίσημο κρατικό επίπεδο η χώρα εκκοσμικεύτηκε, η θρησκεία παρέμεινε ισχυρή σε λαϊκό επίπεδο.

Με την καθιέρωση του πολυκομματισμού το 1950, πολλοί πολιτικοί ηγέτες εκμεταλλεύονται τη λαϊκή απήχηση της θρησκείας (ιδιαίτερα των αγροτικών πληθυσμών της Ανατολίας) για να εκλεγούν σε κρατικά αξιώματα. Έτσι έχουμε την ανάδυση των πρώτων ισλαμικών κομμάτων¹⁴³, τα οποία συγκρούονται με το κεμαλικό κοσμικό κατεστημένο.

¹⁴¹ Κοινότητα που σχηματίστηκε ύστερα από θρησκευτικές διαφοροποιήσεις με τους Σουνίτες τον 16^ο αιώνα. Το 1970 υπέστη διωγμούς από τους σουνίτες, ενώ ακόμα και σήμερα είναι περιθωριοποιημένοι στην τουρκική κοινωνία. http://oodegr.co/oode/islam/alevismos_1.htm, ημερομηνία προσπέλασης 18/7/2015

¹⁴² «Τουρκία. Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική», Γ. Καραμπελιάς, σελ. 36-38

¹⁴³ «Τουρκία. Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική», Γ. Καραμπελιάς, σελ. 38-42

Τη δεκαετία του 1980 το Ισλάμ προβάλλει με ανανεωμένο σφρίγος στην πολιτική σκηνή της χώρας¹⁴⁴. Μία νέα γενιά μορφωμένων, αλλά πιστών στις παραδοσιακές και θρησκευτικές ισλαμικές αξίες πολιτικών ηγετών προβάλλει ως απάντηση στην οικονομική κρίση και την πολιτική διαφθορά και αργά, αλλά σταθερά αναρριχείται στην εξουσία απειλώντας την κυριαρχία της κοσμικής πολιτικής ελίτ. Η δράση τους οδηγεί στην αναβίωση των ισλαμικών πρακτικών και την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ στη χώρα.

Το 1983 ο Ερμπακάν ιδρύει το πρώτο ισλαμικό κόμμα, το Κόμμα Ευημερίας και το 1996 γίνεται ο πρώτος ισλαμιστής πρωθυπουργός της χώρας. Μετά το πραξικόπημα του 1997 αρχίζουν να συντελούνται αλλαγές και στο εσωτερικό του πολιτικού Ισλάμ, που εκφράζεται με τη διαίρεση των εκπροσώπων του σε Παραδοσιακούς και Ανανεωτές. Οι Παραδοσιακοί με το Κόμμα Αρετής, που αντικατέστησε το απαγορευμένο Κόμμα Ευημερίας, δεν καταφέρνουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των καιρών. Κάτι που καταφέρνουν, αντίθετα, οι Ανανεωτές, οι οποίοι το 2001 ιδρύουν υπό την καθοδήγηση του Ρ.Τ. Ερντογάν και Α. Γκιουλ ένα νέο κόμμα, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, με το οποίο το 2002 επικρατούν στις εκλογές.

Οι μεταρρυθμίσεις τις οποίες εισήγαγε το ΚΔΑ είχαν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της επιρροής του στρατιωτικού και δικαστικού κατεστημένου, καθώς και τον περιορισμό του ρόλου του κράτους στην οικονομία και τη δημιουργία νέων καπιταλιστικών σχέσεων, μέσω της υιοθέτησης ενός φιλελεύθερου προγράμματος¹⁴⁵.

Η Τουρκία σήμερα διαθέτει κοσμικό σύνταγμα, χωρίς επίσημη θρησκεία. Η παράδοση της κοσμικότητας είναι πολύ ισχυρή στη χώρα, με τη διαφορά -σε σύγκριση με άλλες κοσμικές δυτικές χώρες -ότι το κράτος ελέγχει ανοιχτά το Ισλάμ μέσω της Κρατικής Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων¹⁴⁶. Το σύνταγμα αναγνωρίζει την ανεξιθρησκία των πολιτών, αλλά οι θρησκευτικές κοινότητες βρίσκονται υπό τον έλεγχο του κράτους. Απαγορεύεται δια νόμου το φέσι ή η μαντίλα ή άλλου τύπου θρησκευτικά διακριτικά σε δημόσια κτίρια, σχολεία και οργανισμούς.

Ιδιαίτερα αναφορά αξίζει να γίνει στην Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων. Έργο της αποτελεί η «εκτέλεση έργων που αφορούν στις πεποιθήσεις, τη λατρεία και την ηθική του Ισλάμ, ο διαφωτισμός του κοινού για τη θρησκεία και η διοίκηση των ιερών χώρων λατρείας». Το ίδρυμα λειτουργεί 77.500 τζαμιά, χτίζει νέα, πληρώνει τον μισθό των ιμάμηδων και εγκρίνει όλα τα κηρύγματα που γίνονται στα τζαμιά της Τουρκίας. Η Διεύθυνση χρηματοδοτεί μόνο τη μουσουλμανική Sunnι λατρεία. Ο προϋπολογισμός της αυξήθηκε από 0,9 εκατομμύρια δολάρια το 2006 σε 2,5 εκατομμύρια δολάρια το 2012. Με πάνω από 100.000 υπαλλήλους, η Διεύθυνση έχει χαρακτηριστεί ως «κράτος εν κράτει», ενώ ο προϋπολογισμός της ξεπερνάει τους αντίστοιχους άλλων κρατικών υπηρεσιών¹⁴⁷. – Πίνακας 7

¹⁴⁴ Ό.α. σελ. 42-45

¹⁴⁵ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 215-239

¹⁴⁶ Ό.α. σελ. 203

¹⁴⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

Ισλαμοποίηση

Η ισλαμοποίηση της Τουρκίας αποτελεί αντικείμενο έντονων συζητήσεων τα τελευταία χρόνια τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό. Πολλοί βλέπουν τη χώρα να αποκτά όλο και περισσότερο ισλαμικό χαρακτήρα ο οποίος εκφράζεται συχνά μέσω της κριτικής λόγω «ανήθικης συμπεριφοράς και συντηρητικών κυβερνητικών πολιτικών που στόχο έχουν να επιβάλλουν το ισλαμικό ήθος είτε πρόκειται για οδηγίες για πιο σεμνή περιβολή είτε για την απαγόρευση του κραγιόν στις αεροσυνοδούς¹⁴⁸.

Ο Πρωθυπουργός Ρ. Τ. Ερντογαν και το ΚΔΑ επανεξελέγη θριαμβευτικά το 2007 υποσχόμενος μεταξύ άλλων να άρει την απαγόρευση για τη μαντίλα σε δημόσιους χώρους. Το 2008 το τουρκικό κοινοβούλιο πέρασε μία συνταγματική τροποποίηση που επέτρεπε στις γυναίκες να φορούν τη μαντίλα στα πανεπιστήμια υποστηρίζοντας ότι διαφορετικά αποκλείονταν από την εκπαίδευση. Το κυβερνών ΚΔΑ και το εθνικιστικό ΜΗΡ υποστήριξαν ότι επρόκειτο για ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Το 2013 το τουρκικό κοινοβούλιο πέρασε νόμο που απαγόρευε τη διαφήμιση αλκοολούχων ποτών και επέβαλε περιορισμούς στην πώληση αλκοόλ. Πολλά σχολικά εγχειρίδια γράφτηκαν εκ νέου με περισσότερες ισλαμικές αναφορές, χωρίς την επίσημη έγκριση του υπουργείου Παιδείας.

Αδελφότητες – τάγματα – θρησκευτικές κοινότητες

Ακόμα μία ένδειξη της σταδιακής ισλαμοποίησης της τουρκικής κοινωνίας αποτελεί η ενδυνάμωση των θρησκευτικών κοινοτήτων και αδελφοτήτων¹⁴⁹. Οι θρησκευτικές αδελφότητες έχουν τις ρίζες τους στην εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι περισσότερες παραμένουν ενεργές και σήμερα. Μία από αυτές, του Μ.Ζ.Κοτκου που τον διαδέχτηκε ο Esad Cosan αποτέλεσε τη σημαντικότερη κοινωνική βάση των δεξιών κομμάτων, μεταξύ των οποίων και του ισλαμικού κόμματος του Ερμπακάν¹⁵⁰.

Μία άλλη κατηγορία είναι οι σούφι, μουσουλμάνοι ασκητές που ίδρυσαν αδελφότητες-μοναχικά τάγματα (tarikats) προς καθοδήγηση των πιστών που ήθελαν να φτάσουν στην κορυφή της θείας πνευματικής εμπειρίας¹⁵¹.

Αξιοσημείωτος είναι ο ρόλος των θρησκευτικών σχολείων μέσης εκπαίδευσης¹⁵² (Imam-Hatip Okullari), τα οποία διδάσκουν τις αρχές της ισλαμικής θρησκείας και βασικές γνώσεις μέσης εκπαίδευσης. Παρά τον πόλεμο που δέχτηκαν από την πρώιμη κεμαλική ηγεσία, τις δύο τελευταίες

¹⁴⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης, 15/7/2015

¹⁴⁹ «Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας», Β. Lewis, σελ. 50-66

¹⁵⁰ <https://chronicle.fanack.com/turkey/population/ethnic-and-religious-groups/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

¹⁵¹ «Τουρκία. Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική», Γ. Καραμπελιάς, σελ. 25

¹⁵² Ο.α. σελ. 57

δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ο αριθμός τους, καθώς και ο αριθμός των σπουδαστών τους που καταλαμβάνουν θέσεις στη δημόσια και τοπική αυτοδιοίκηση έχει σημειώσει αλματώδη αύξηση. Ο ίδιος ο Ρ.Τ. Ερντογάν, μάλιστα, είναι απόφοιτος των σχολείων Imam-Hatip. Η εισαγωγή των αποφοίτων των εν λόγω σχολείων σε ανώτατες θέσεις της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας και η αντίδραση του κεμαλικού κατεστημένου θεωρείται ένας από τους παράγοντες που θα διαμορφώσουν την τουρκική κοινωνία και τον ρόλο της χώρας στον 21^ο αιώνα.

Μία από τις σημαντικότερες θρησκευτικές προσωπικότητες της Τουρκίας, με μεγάλη επιρροή στην πολιτική, εκπαιδευτική και οικονομική ζωή της χώρας είναι ο Φετουλάχ Γκιουλέν. Πρόκειται για τον αρχηγό της μεγαλύτερης ανανεωτικής ομάδας μέσα στην ισλαμική κοινότητα των Nureci, των Φετουλαχί. Δεν αμφισβητεί την πολιτική δομή του τουρκικού κράτους και φιλοδοξεί να καταστεί ηγέτης των συντηρητικών πολιτών, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα ομολογημένοι μουσουλμάνοι και Τούρκοι εθνικιστές. Η επιρροή του επεκτείνεται εκτός από τον πολιτικό, στον οικονομικό-επιχειρηματικό, στον δικαστικό, στον δημοσιογραφικό, αλλά και τον στρατιωτικό χώρο¹⁵³.

Είναι υποστηρικτής ενός μετριοπαθούς Ισλάμ και μιας μοντέρνας πλουραλιστικής κοινωνίας, η οποία θα έχει ρίζες στην παράδοση της Τουρκίας-Ανατολίας, αλλά θα είναι ανοιχτή απέναντι στη Δύση. Είναι υπέρμαχος ενός ζωντανού δημοκρατικού κράτους με ισχυρούς θεσμούς και δυναμική εξωτερική πολιτική. Υποστηρίζει την ένταξη στην ΕΕ και μια πιο ενεργή ανάμειξη σε Βαλκάνια, Καύκασο και Κεντρική Ασία, με άλλα λόγια μια αναβίωση του οθωμανικού ιμπεριαλισμού. Το κίνημά του, μάλιστα, έχει ιδρύσει πάνω από 100 εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Κεντρική Ασία, τα Βαλκάνια και σε μουσουλμανικούς θύλακες της Ρωσίας (Τσετσενία, Κριμαία).

Οι οικονομικο-επιχειρηματικές του δραστηριότητες περιλαμβάνουν έναν όμιλο ΜΜΕ, έναν ταχέως αναπτυσσόμενο όμιλο επιχειρήσεων (Asya Finans), καθώς και τη δημιουργία του συνδέσμου επιχειρηματιών «Is Hayati Dayanisma Dernegi»¹⁵⁴.

Η Τουρκία ως μοντέλο μουσουλμανικής δημοκρατίας

Από τα πρώτα χρόνια της καθιέρωσης του κοσμικού χαρακτήρα του τουρκικού κράτους μέχρι και πριν περίπου δύο δεκαετίες, το Ισλάμ θεωρείτο μία από τις μεγαλύτερες απειλές στο εσωτερικό της Τουρκίας από εγχώριους και μη παράγοντες. Η προσκόλληση στις ισλαμικές αξίες και αρχές θεωρούνταν οπισθοδρομικές, ενάντια στην οικονομική και δημοκρατική εξέλιξη του κράτους, καθώς και το πρώτο βήμα προς μία διολίσθηση στον φονταμενταλισμό¹⁵⁵.

¹⁵³ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 203

¹⁵⁴ «Τουρκία. Θρησκεία. Κοινωνία και Πολιτική», σελ. 105-122

¹⁵⁵ «Turkey and the Middle East», Ρ. Robbins, σελ. 42-46

Τα τελευταία χρόνια όμως το ίδιο το Ισλάμ εκσυγχρονίστηκε, αγκάλιασε τις δημοκρατικές αξίες και το φιλελεύθερο καπιταλιστικό μοντέλο ανάπτυξης και τελικά κυριάρχησε στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας¹⁵⁶. Η μετάβαση αυτή έγινε σταδιακά και με λαϊκή νομιμοποίηση, σε αντίθεση με το κεμαλικό κοσμικό κατεστημένο που σταδιακά άρχισε να απονομιμοποιείται στη λαϊκή συνείδηση (στρατιωτικές παρεμβάσεις, πολιτικά σκάνδαλα).

Οι διεθνείς συγκυρίες, επίσης, ευνόησαν τη μετάβαση αυτή και την αποδοχή της από τη Δύση. Ύστερα από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, την είσοδο των αμερικανικών και βρετανικών στρατευμάτων σε Αφγανιστάν και Ιράκ και τις τεταμένες, γενικότερα, σχέσεις μεταξύ Δύσης και ομάδων φανατικών μουσουλμάνων, η αναζήτηση ενός εναλλακτικού πολιτικού μοντέλου, προσιτού στα κράτη της Μέσης Ανατολής επανέφερε στο προσκήνιο την Τουρκία. Η συνύπαρξη αρχών κοινοβουλευτικής δημοκρατίας – αν και απέχει αρκετά από τα δυτικά πρότυπα - και ισλαμικής θρησκείας στην πολιτική ζωή της Τουρκίας γίνεται δεκτή με αισιοδοξία από τον δυτικό κόσμο.

Το ισλαμικό στοιχείο στην Τουρκία, περισσότερο ετερογενές και μετριοπαθές από ό,τι σε άλλα ισλαμικά κράτη, όπως και πιο κοντά στις επιδιώξεις της άρχουσας τάξης, φαίνεται να απέχει από ένα μονολιθικό φονταμενταλιστικό Ισλάμ, τύπου Ιράν, Αλγερίας, Λιβύης ή Σουδάν. Έτσι η Τουρκία είναι σε θέση να προβάλλει ως πρότυπο δημοκρατικού φιλοδυτικού μουσουλμανικού κράτους και να υπογραμμίζει τον ρόλο της σε συμμάχους και εχθρούς ως συνδετικός κρίκος μεταξύ Δύσης και ισλαμικού κόσμου στοχεύοντας στην αναβάθμισή της στη νέα τάξη πραγμάτων¹⁵⁷.

¹⁵⁶ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 180-240

¹⁵⁷ «Τουρκία. Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική», Γ. Καραμπελιάς, σελ. 13-26

Οικονομία

Οι μεταρρυθμίσεις Οζάλ (1980 – 1993)

Από τη δεκαετία του 1920 η Τουρκία έχει βιώσει βαθιές οικονομικές μεταβολές. Την περίοδο 1923-1929 δίνεται βάρος στον ιδιωτικό πλουτισμό. Την περίοδο 1929 – 1945, λόγω των διεθνών κρίσεων ο ρόλος του κράτους στην οικονομία αναβαθμίζεται. Την περίοδο 1950 – 1980 το κράτος πρωτοστατεί στη εκβιομηχάνιση της οικονομίας, ενώ το 1980 σηματοδοτεί το άνοιγμα της τουρκικής οικονομίας στο ελεύθερο εμπόριο, τις υπηρεσίες και τις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές¹⁵⁸.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η τουρκική οικονομία διένυε τη χειρότερη κρίση που είχε γνωρίσει από την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Βασική αιτία ήταν η διεθνής κρίση πετρελαίου του 1973-1974 που την είχε πλήξει καίρια εκτοξεύοντας τον πληθωρισμό, την ανεργία και τα ελλείμματα¹⁵⁹.

Λύση στα πιεστικά οικονομικά προβλήματα της χώρας κλήθηκε να δώσει ο Τουργκούτ Οζάλ, πρώτα ως υπουργός στην κυβέρνηση Ντεμιρέλ (1979-1980) και στη συνέχεια ως Πρωθυπουργός (1983) εφαρμόζοντας ένα ριζοσπαστικό πακέτο σταθεροποίησης και απελευθέρωσης της οικονομίας¹⁶⁰.

Ο Οζάλ μετέφερε το κέντρο βάρους της οικονομικής πολιτικής της χώρας από τις εισαγωγές στις εξαγωγές. Με αυτόν τον τρόπο ήθελε να σπάσει τον μεταπολεμικό φαύλο κύκλο απότομης ανάπτυξης – ύφεσης και να σταθεροποιήσει την ανάπτυξη. Το πακέτο μέτρων που προώθησε περιελάμβανε υποτίμηση της τουρκικής λίρας, ελαστικές συναλλαγματικές αξίες, διατήρηση θετικών πραγματικών επιτοκίων και αυστηρό έλεγχο αποθεμάτων ρευστού και πιστώσεων, απελευθέρωση των τιμών, αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος και προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Μετά τη περίοδο της χούντας και την επιστροφή στον κοινοβουλευτισμό το 1983, επέστρεψε ως Πρωθυπουργός και επέκτεινε το πρόγραμμά του με ένα νέο κύμα απελευθέρωσης τιμών και μισθών¹⁶¹.

Μέρος της εξωστρεφούς οικονομικής πολιτικής που εφάρμοσε ήταν και η προσέγγιση με τα πλούσια κράτη του Κόλπου. Στο πλαίσιο αυτό τροποποίησε τη νομοθεσία, ώστε να διευκολυνθούν οι οικονομικές δραστηριότητες με τον

¹⁵⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_history_of_Turkey, ημερομηνίας προσπέλασης 20/7/2015

¹⁵⁹ Ό.α.

¹⁶⁰ «Economic Change in Twentieth-Century Turkey: is the Glass more than half Full?», Sevket Pamuk, σελ. 266-300, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹⁶¹ Ό.α.

ισλαμικό κόσμο, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη λειτουργία των ισλαμικών τραπεζών¹⁶². Με αυτόν τον τρόπο η Τουρκία βρήκε νέες αγορές για τα προϊόντα της, ενώ ισλαμικοί κύκλοι άρχισαν να δείχνουν επενδυτικό ενδιαφέρον, με αποτέλεσμα να εισρεύσει ισλαμικό και κυρίως σαουδαραβικό κεφάλαιο στη χώρα¹⁶³.

Χάρη στις παραπάνω μεταρρυθμίσεις η κρίση ισοζυγίου πληρωμών ξεπεράστηκε, η Τουρκία μπόρεσε να βγει για δανεισμό στις αγορές και σημείωσε ανάπτυξη. Οι εμπορικές εξαγωγές αυξήθηκαν από 2.3 δισεκατομμύρια δολάρια το 1979 σε 8.3 δισεκατομμύρια το 1985. Ο κλάδος των υπηρεσιών ενισχύθηκε εμφανίζοντας πλεόνασμα και τονώνοντας την αξιοπιστία της χώρας στις διεθνείς αγορές. Οι ξένες επενδύσεις, αν και παρέμειναν περιορισμένες μέχρι τα μέσα του 1980, σημείωσαν αύξηση. Έτσι η χώρα μπόρεσε να ανεξαρτητοποιηθεί από το ΔΝΤ και τους άλλους επίσημους πιστωτές της και να βγει για δανεισμό στις αγορές¹⁶⁴.

Καθ όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 το ΑΕΠ αυξανόταν κατά μέσο όρο κατά 4.6% ετησίως και το ΑΕΠ κατά κεφαλήν κατά 2.3%, κυρίως χάρη στην ανάπτυξη στον κατασκευαστικό τομέα. Τη ίδια περίοδο, οι αυστηροί περιορισμοί στις αμοιβές και τις δραστηριότητες των εργατών, ενίσχυσαν τη βιομηχανική παραγωγή που παρουσίασε αύξηση κατά 9.1% τον χρόνο. Επιπλέον, η υποτίμηση της λίρας ενίσχυσε την ανταγωνιστικότητα. Έτσι, την ίδια περίοδο οι εξαγωγές αγαθών σημείωσαν αύξηση κατά 45% τον χρόνο. Όλα τα παραπάνω, ωστόσο, επιτεύχθηκαν εις βάρος του εξωτερικού χρέους το οποίο από 10 δις δολάρια το 1980 πενταπλασιάστηκε φτάνοντας τα 50 δις δολάρια το 1990¹⁶⁵.

Η γρήγορη επιστροφή στην ανάπτυξη και η βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν την ανεργία και τον πληθωρισμό. Το ποσοστό των ανέργων, ύστερα από μια μικρή υποχώρηση το 1979-1980 στο 11%, το 1985 σκαρφάλωσε στο 13%. Ο πληθωρισμός, επίσης, υποχώρησε αρχικά (1981-1982), αλλά εκτινάχτηκε πάνω από 30% το 1983 και πάνω από 40% το 1984. Αν και υποχώρησε ελαφρώς το 1985-1986, παρέμεινε ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα της οικονομίας της χώρας τα επόμενα χρόνια¹⁶⁶.

¹⁶² Ο ισλαμικός νόμος απαγορεύει τη χρέωση τόκων. Επομένως «το ισλαμικό τραπεζικό σύστημα παρέχει δάνεια και συμμετέχει στα κέρδη ή στις ζημιές, ανάλογα με το ποσοστό που έχουν συμφωνήσει μετά από διαπραγματεύσεις. Όλοι οι ενδιαφερόμενοι, δανειστές, δανειζόμενοι και επενδυτές, σφυρηλατούν στενές σχέσεις μεταξύ τους με σκοπό την παρακολούθηση της εξέλιξης του δανείου, ενθαρρύνοντας έτσι τη διαφάνεια και την κοινωνική συμμετοχή και υπευθυνότητα, κάτι που αποτελεί κλειδί των ισλαμικών αξιών». Βλ. «The New Turkish Republic», Graham Fuller, σελ. 44 και https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_banking, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

¹⁶³ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 151-159

¹⁶⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_history_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 22/7/2015

¹⁶⁵ «Economic Change in Twentieth-Century Turkey: is the Glass more than half Full?», Sevet Pamuk, σελ. 288, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹⁶⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_history_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 22/7/2015

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Οζάλ υπήρξε ο πατέρας της μετάβασης της Τουρκίας στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο ανάπτυξης τη δεκαετία του 1980¹⁶⁷ και το παράδειγμα που έφεραν προς μίμηση διεθνείς οργανισμοί όπως το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Οι τολμηρές μεταρρυθμίσεις του επιτάχυναν το άνοιγμα της τουρκικής οικονομία και τον προσανατολισμό της στις αγορές.

Η κληρονομιά του Οζάλ, ωστόσο, δεν υπήρξε εξ ολοκλήρου θετική. Ο τρόπος διακυβέρνησης που προτιμούσε ήταν κυρίως μέσω προσωπικών αποφάσεων και διαταγμάτων παρά μέσω των τυπικά νόμιμων οδών. Η παγίωση της πρακτικής αυτής οδήγησε στην αύξηση της διαφθοράς την δεκαετία του 1990. Επίσης, όταν άρχισε να δέχεται κριτική για την άνιση κατανομή εισοδήματος και τον αυθαίρετο τρόπο διακυβέρνησής του, κατέφυγε σε παραδοσιακά λαϊκίστικα μέτρα, όπως αυξήσεις μισθών στον δημόσιο τομέα και αγροτικών εισοδημάτων, οι οποίες στη συνέχεια αύξησαν τα ελλείμματα και το κόστος δανεισμού του ιδιωτικού τομέα¹⁶⁸.

Οι «τίγρεις της Ανατολίας»

Μία σημαντική παράμετρος της οικονομικής απελευθέρωσης μετά το 1980 υπήρξε η άνοδος των βιομηχανικών κέντρων της Ανατολίας, την «τίγρων της Ανατολής» όπως ονομάστηκαν, δηλαδή περιοχών όπως το Ικόνιο (Konya), Γιόζγκατ (Yozgat), Τσόρουμ (Corum), Ντενιζλί (Denizli), Άκσαράι (Aksaray), Γαζιάντεπ (Gaziantep), Καισάρεια (Kayseri)¹⁶⁹. Η αλλαγή προσανατολισμού της οικονομίας που έδωσε έμφαση στις εξαγωγές ευνόησε τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις της περιοχής που ασχολούνταν κυρίως με την αυτοκινητοβιομηχανία, την κλωστοϋφαντουργία και τον χάλυβα και εκτίναξε τις πωλήσεις τους από 3 δισεκατομμύρια δολάρια το 1980 σε 70 δισεκατομμύρια δολάρια ή 20% του ΑΕΠ το 2005. Το συγκριτικό τους πλεονέκτημα ήταν ότι διατηρούσαν χαμηλά ημερομίσθια και ευέλικτο ωράριο εργασίας, ενώ δεν υπήρχαν οργανωμένα συνδικάτα εργατών¹⁷⁰. Διακρίνονταν, επίσης, λόγω της γωστρατηγικής τους σημασίας, καθώς βρίσκονταν σε κομβικό σημείο για την επικαιροποίηση του αρχαίου «δρόμου του μεταξιού», δηλαδή των εμπορικών δρόμων που συνέδεαν την Κίνα με τη Δύση.

Ο πληθυσμός των περιοχών αυτών χαρακτηριζόταν από την βαθιά του πίστη στις θρησκευτικές ισλαμικές αξίες και παραδόσεις και όπως αναμενόταν στήριξε τα ισλαμικά πολιτικά κόμματα. Οργανώθηκε, επίσης, ένας σύνδεσμος ισλαμιστών επιχειρηματιών ως αντίβαρο στην επιχειρηματική ελίτ της

¹⁶⁷ «Economic Change in Twentieth-Century Turkey: is the Glass more than half Full?», Sevket Pamuk, σελ. 288, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹⁶⁸ Ο.α.

¹⁶⁹ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 185-187

¹⁷⁰ «Economic Change in Twentieth-Century Turkey: is the Glass more than half Full?», Sevket Pamuk, σελ. 291-292, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

Κωνσταντινούπολης¹⁷¹. Εξελίχθηκε, έτσι, σε σημαντικό πολιτικό και οικονομικό πυλώνα του κυβερνώντος ΚΔΑ¹⁷².

Τίγρης και Ευφράτης

Ένα από τα σημαντικότερα έργα το οποίο προώθησε ο Οζάλ υπήρξε η αξιοποίηση των υδάτων των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, στα νοτιο-ανατολικά της Τουρκίας. Το πρόγραμμα περιελάμβανε την υδροδότηση εννέα νομών και την κατασκευή υδροηλεκτρικών εργοστασίων στην περιοχή. Στόχος ήταν να μετατραπεί αυτή η απαξιωμένη περιοχή σε οικονομικό παράδεισο και μέσω μιας «διπλωματίας υδάτινων πόρων» να είναι σε θέση η Τουρκία να ασκεί πιέσεις σε Ιράκ και Συρία, ελέγχοντας τη ροή των υδάτων προς αυτές¹⁷³.

Η Ενεργειακή Στρατηγική την εποχή του Οζάλ

Ο Οζάλ ανέπτυξε μια επιθετική οικονομική στρατηγική στις νέες δημοκρατίες του Καυκάσου δίνοντας έμφαση στους ενεργειακούς και ιστορικούς δεσμούς με την Τουρκία. Στόχος του ήταν να εξασφαλίσει στη χώρα μια προνομιακή θέση σε μια περιοχή που έμελλε να καταστεί πεδίου ανταγωνισμού μεταφοράς φυσικών πόρων για τις Μεγάλες και Περιφερειακές δυνάμεις. Έτσι θα απέφευγε τα λάθη του παρελθόντος που είχαν αποκλείσει την Τουρκία από τη Μέση Ανατολή, μια άλλη περιοχή υψίστης γεωπολιτικής και γεωοικονομικής σημασίας¹⁷⁴.

Στόχος του σχεδίου του ήταν να αναβαθμίσει τον γεωστρατηγικό ρόλο της χώρας στο νέο διεθνές ενεργειακό περιβάλλον καθιστώντας την ενδιάμεσο σταθμό για τη μεταφορά των Κασπιανών ενεργειακών κοιτασμάτων προς τη Δύση¹⁷⁵. Παράλληλα, θα μειωνόταν η ενεργειακή εξάρτηση της χώρας από τη Ρωσία, καθώς θα κάλυπτε πλέον τις ενεργειακές της ανάγκες διαφορετικές πηγές, ενώ στρατηγικά και οικονομικά οφέλη θα προέκυπταν και από τη συμμετοχή τουρκικών εταιρειών στην κατασκευή των αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου και σε επενδύσεις στην περιοχή.

¹⁷¹ Ο Σύνδεσμος Ανεξάρτητων Επιχειρηματιών και Βιομηχάνων (MUSIAD) που αποτέλεσε το αντίπαλο δέος της Ένωσης Τούρκων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών (TUSIAD), Βλ. «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 187-191

¹⁷² Η δραστηριότητα των «Τίγρων της Ανατολίας» ήταν ιδιαίτερα σημαντική κατά τη δεκαετία του 1990. Συγκεκριμένα, μέχρι και το 1997, το μερίδιό τους στο σύνολο των εξαγωγών έφτασε το ¼. Βλ. «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 292 – 297

¹⁷³ «Οι Υδάτινοι Πόροι και η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική», İter Turan, στο «Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο. Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις», σελ. 229-250, επιμελ. Δ.Καιρίδης, L.G.Martin

¹⁷⁴ «Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας». Α. Νταβούτογλου, σελ. 101-102

¹⁷⁵ «Turkey's Energy Strategy in a New Era: Time to Re-Look South», Nuzhet Cem Orekli, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/19325.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

Η δεκαετία 1990 - 2000

Η επόμενη δεκαετία χαρακτηρίζεται κυρίως από πολιτική αστάθεια και μεγάλα ελλείμματα στον δημόσιο τομέα που επέμειναν μέχρι το 2002. Στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει την κατάσταση, ο Οζάλ αποφασίζει να απελευθερώσει πλήρως τη ροή κεφαλαίου με στόχο να προσελκύσει ξένο κεφαλαίο για να χρηματοδοτήσει τα ελλείμματα. Η απόφασή του αυτή, όμως, χωρίς προηγουμένως να έχει σταθεροποιήσει την μακρο-οικονομία και χωρίς να έχει δημιουργήσει την απαραίτητη υποδομή για τον χρηματοπιστωτικό τομέα κατέστησε την οικονομία ευάλωτη στα εξωτερικά σοκ και τις ξαφνικές εκροές κεφαλαίου¹⁷⁶. Το αποτέλεσμα ήταν η δεκαετία του 1990 να εξελιχθεί σε μία από τις χειρότερες περιόδους της τουρκικής οικονομικής ιστορίας μεταπολεμικά.

Τα ελλείμματα του δημόσιου τομέα συνέχισαν να διευρύνονται, ενώ ο πόλεμος ενάντια στο κουρδικό PKK στα νοτιο-ανατολικά της Τουρκίας (1984-1999) επιβάρυνε την κρατική οικονομία. Οι διαρθρωτικές αλλαγές που θα μπορούσαν να αναστρέψουν την κατάσταση τέθηκαν στο περιθώριο, ενώ οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης κρατικών εταιρειών κατέληγαν στο ξέσπασμα σκανδάλων με την εμπλοκή επιφανών πολιτικών¹⁷⁷.

Με την εκτόξευση του πληθωρισμού (100% το 1994), του δημόσιου χρέους και την απουσία θωράκισης από τα διεθνή σοκ, οι οικονομικές κρίσεις διαδέχονταν η μία την άλλη (1991, 1994, 1998, 2000-1), με σοβαρότερη αυτή του 2001.

Η πολιτική που ακολούθησε η Τσιλέρ μετά τον θάνατο του Οζάλ δεν κατάφερε να αναστρέψει την κατάσταση. Η ύφεση έγινε βαθύτερη, ο πληθωρισμός έφτασε στο 150%, χάθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας, ενώ ο δημόσιος τομέας παρέμενε διογκωμένος και οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δεν προχωρούσαν¹⁷⁸. Το μόνο σημαντικό επίτευγμα με πολιτική και οικονομική σημασία αυτή την περίοδο υπήρξε η τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την ΕΕ το 1996. Σε γενικές γραμμές, όμως, η Τσιλέρ κατηγορήθηκε για κακοδιαχείριση, οικονομικά σκάνδαλα και διαπλοκή με τη μαφία και απέτυχε να δώσει λύσεις στα δομικά προβλήματα της χώρας.

Κάτι που δεν κατάφερε ούτε η κυβέρνηση Ερμπακάν, η οποία προχώρησε σε λαϊκίστικα μέτρα, όπως αυξήσεις αποδοχών των μισθωτών και συνταξιούχων παρά το γεγονός ότι ο πληθωρισμός βρισκόταν στο 80% και τα ελλείμματα επέμεναν.

Ο αποκλεισμός της Τουρκίας το 1997 από την ΕΕ ως χώρα υποψήφια για έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση στην Ανατολική Ασία και τη ρωσική χρηματοπιστωτική κρίση του 1998 επιδείνωσαν το πολιτικο-οικονομικό κλίμα στη χώρα.

¹⁷⁶ «Economic Change in Twentieth-Century Turkey: is the Glass more than half Full?», Sevket Pamuk, σελ. 289, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

¹⁷⁷ Ο.α.

¹⁷⁸ “Turkey-A Modern History”, E.J. Zürcher, σελ. 322-324

Το πρόγραμμα που επιχείρησε να εφαρμόσει η κυβέρνηση Ετζεβίτ έφερε κάποια αποτελέσματα (πτώση πληθωρισμού, αύξηση επενδύσεων). Η βελτίωση του οικονομικού κλίματος οφείλεται, ταυτόχρονα, και στην έγκριση της ΕΕ το 1999 για έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία. Η αλλαγή, όμως, αποδείχτηκε προσωρινή, καθώς είχε αγνοηθεί η εξυγίανση του τραπεζικού συστήματος, το οποίο είχε μετατραπεί σε μηχανισμό ξεπλύματος μαύρου χρήματος¹⁷⁹.

Το 1999 η Τουρκία ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με το ΔΝΤ με στόχο την εφαρμογή ενός νέου σταθεροποιητικού προγράμματος με σταθερό καθεστώς συναλλαγματικών αξιών που θα μείωνε τον πληθωρισμό. Το πρόγραμμα, ωστόσο, αποδείχτηκε αναποτελεσματικό, κυρίως επειδή αγνοούσε τα σημαντικά ελλείμματα των κρατικών τραπεζών. Ταυτόχρονα, η διένεξη μεταξύ του Πρωθυπουργού Ετζεβίτ και του Προέδρου Σεζέρ ο οποίος κατηγορήσε τον πρώτο για αδυναμία αντιμετώπισης της διαφθοράς¹⁸⁰ προκάλεσε μεγάλη πολιτική, οικονομική και κοινωνική κρίση, με αποτέλεσμα να κλονιστεί η εμπιστοσύνη των καταθετών και να σημειωθεί μαζική εκροή κεφαλαίων. Έτσι, το 2001 η τραπεζική και χρηματοπιστωτική κρίση ανάγκασε την κυβέρνηση να διακόψει το πρόγραμμα και να προχωρήσει σε μια δραματική υποτίμηση της τουρκικής λίρας. Το εξωτερικό χρέος είχε φτάσει στα 104 δις δολάρια και η χώρα έφτασε στα πρόθυρα της χρεοκοπίας.

Το κλίμα άρχισε να αλλάζει όταν η κυβέρνηση κάλεσε τον Κεμάλ Ντερβίς να αφήσει την Παγκόσμια Τράπεζα και να αναλάβει υπουργός Οικονομικών της Τουρκίας¹⁸¹. Με τη στήριξη του ΔΝΤ, η ομάδα του ανέπτυξε ένα πρόγραμμα ύψους 10 δις δολαρίων βασισμένο στη δημοσιονομική πειθαρχία και στα πλεονάσματα του προϋπολογισμού. Αρχικά χάθηκαν 2.500.000 θέσεις εργασίας, αλλά τελικά το πρόγραμμα απέφερε καρπούς.

Υιοθετήθηκε ένα κυμαινόμενο σύστημα συναλλαγματικών αξιών, ενώ οι οφειλές των κρατικών τραπεζών μετατράπηκαν σε μακροπρόθεσμο δημόσιο χρέος. Προχώρησαν, παράλληλα, οι δομικές μεταρρυθμίσεις για την βελτίωση της λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ενώ ψηφίστηκαν νομοσχέδια που θωράκιζαν τους κρατικούς οργανισμούς και τις κρατικές τράπεζες από πολιτικές παρεμβάσεις και διασφάλιζαν την ανεξαρτησία της κεντρικής τράπεζας¹⁸².

Από τότε η οικονομία άρχισε να ανακάμπτει θεαματικά. Ύστερα από μια πτώση 9.1% το 2001, το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 35% την επόμενη τετραετία, ενώ ο πληθωρισμός έπεσε κάτω από 8% το 2005. Το ΚΔΑ μετά την νίκη του στις εκλογές του 2002 διατήρησε τη δημοσιονομική πειθαρχία και κατάφερε να «απογειώσει» τη τουρκική οικονομία πετυχαίνοντας υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Ρόλο έπαιξαν, όμως, και οι ευνοϊκές διεθνείς συγκυρίες, όπως τα χαμηλά επιτόκια για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Μέχρι το 2005 η χώρα είχε

¹⁷⁹ <http://www.hg.org/article.asp?id=28500>, ημερομηνία προσπέλασης, 27/7/2015

¹⁸⁰ «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Ν. Μούδουρος, σελ. 242-245

¹⁸¹ Ό.α.σελ. 244-246

¹⁸² «Economic Change in Twentieth-Century Turkey: is the Glass more than half Full?», Sevket Pamuk, σελ. 289, στο «The Cambridge History of Turkey», Vol. 4, Turkey in the Modern World

προσελκύσει μεγάλο αριθμό ξένων επενδύσεων και είχε προχωρήσει τις ιδιωτικοποιήσεις κρατικών οργανισμών. Χάρη στην οικονομική ανάπτυξη και τα πλεονάσματα στον προϋπολογισμό, το δημόσιο χρέος υποχώρησε από το 100% το 2001 σε 70% το 2005¹⁸³.

Η οικονομία τα χρόνια του ΚΔΑ

Για περισσότερο από μία δεκαετία η τουρκική οικονομία ακολούθησε μια αξιοθαύμαστη πορεία. Κατά τη διάρκεια της πρώτης θητείας του ΚΔΑ (2002-2006) η ανάπτυξη διατηρούνταν περίπου στο εντυπωσιακό 7,2% ετησίως. Σημαντικό ρόλο στην επιτυχία της Τουρκίας έπαιξαν οι εξωτερικοί παράγοντες. Η συνέχιση του προγράμματος του ΔΝΤ από το ΚΔΑ και η διατήρηση μιας υπεύθυνης δημοσιονομικής και χρηματοπιστωτικής πολιτικής βοήθησαν τη χώρα να πετύχει την απαραίτητη σταθερότητα στους μακροοικονομικούς δείκτες, ώστε να προσελκύσει ξένο κεφάλαιο¹⁸⁴.

Το επιθετικό πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων που έχει μειώσει την κρατική παρέμβαση σε τομείς όπως η βιομηχανία, το τραπεζικό σύστημα, οι μεταφορές και οι επικοινωνίες, καθώς και η αναδυόμενη τάξη μεσαίων επιχειρηματιών προσέδωσε δυναμισμό στην οικονομία και επέκτεινε την παραγωγή πέρα από τους παραδοσιακούς κλάδους της κλωστοϋφαντουργίας και του ρουχισμού. Η αυτοκινητοβιομηχανία, οι κατασκευές και η βιομηχανία ηλεκτρονικών ειδών έχουν ξεπεράσει τα υφάσματα ως εξαγωγίμο προϊόν της Τουρκίας, ενώ στον παραδοσιακό κλάδο της γεωργίας εξακολουθεί να αντιστοιχεί το 25% του εργατικού δυναμικού¹⁸⁵.

Πίνακας 8

Η ενεργειακή στρατηγική

Η στρατηγική θέση της Τουρκίας στο σταυροδρόμι μεταξύ της πλούσιας σε πετρέλαιο πρώην Σοβιετικής Ένωσης, των χωρών της Μέσης Ανατολής και των αγορών της Ευρώπης αναβαθμίζει τον γεωστρατηγικό και γεωοικονομικό της ρόλο. Δεσπόζοντας στους ενεργειακούς διόδους των περιοχών αυτών είναι σε θέση με τους κατάλληλους ελιγμούς να αποκομίζει οφέλη και να αναδεικνύεται σε ρυθμιστή των εκεί εξελίξεων. Τα ενεργειακά θέματα

¹⁸³ Ό.α. σελ. 289-290

¹⁸⁴ <http://foreignpolicy.com/2015/04/03/whos-going-to-save-turkeys-economy-erdogan-akp/>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹⁸⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

αποτελούν ένα ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο στα χέρια της με το οποίο προωθεί τα οικονομικά και πολιτικά της συμφέροντα, αλλά και αναβαθμίζει την περιφερειακή και διεθνή θέση της, όπως για παράδειγμα ενισχύοντας την υποψηφιότητά της ως κράτος-μέλος της ΕΕ.

Έκτος από τα στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων - από όπου υπολογίζεται ότι διέρχονται καθημερινά τάνκερ μεταφέροντας περίπου 2,9 εκατομμύρια βαρέλια παραγώγων πετρελαίου από την Ρωσία και την περιοχή της Κασπίας με προορισμό τις αγορές της Δύσης¹⁸⁶ - από την Τουρκία διέρχεται και ένα εκτεταμένο δίκτυο αγωγών μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου.

Σήμερα η Τουρκία διαθέτει δύο αγωγούς πετρελαίου: α) Τον αγωγό Μπακού – Τιφλίδας – Τσεϊχάν που άρχισε να λειτουργεί τον Μάιο του 2006, μεταφέροντας μέχρι και ένα εκατομμύριο βαρέλια την ημέρα από την περιοχή της Κασπίας στην αγορά και β) τον αγωγό που ξεκινάει από το βόρειο Ιράκ μέχρι το Τσεϊχάν της Τουρκίας, με δύο παρακλάδια¹⁸⁷.

Εκτός από τις ήδη υπάρχουσες συνδέσεις με τέσσερις διεθνείς αγωγούς, προχωρούν, επίσης, πολλά σχέδια για την κατασκευή αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου από την Κασπία στην Ευρώπη μέσω της Τουρκίας, που θα επιτρέψουν μελλοντικά τη μείωση της εξάρτησης της Τουρκίας από τις εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου, που σήμερα καλύπτουν το 97% των αναγκών της¹⁸⁸.

Χάρτης 3 - Πίνακας 9

Υπάρχουν, ωστόσο, προβλήματα διεθνούς πολιτικής και νομικής φύσης, όπως και προβλήματα ασφάλειας, καθώς οι αγωγοί που διαπερνούν την Τουρκία διέρχονται από ασταθείς ζώνες. Τα παραδείγματα είναι πολυάριθμα: οι διαφωνίες σχετικά με το νομικό καθεστώς της Κασπίας Θάλασσας, οι επίμονες τοπικές συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή, τα πολιτικά εμπόδια που τίθενται από την αμερικανική πολιτική εναντίον συνεταιριστικών σχέσεων της Τουρκίας με τους ενεργειακά πλούσιους γείτονές της, όπως το Ιράκ και το Ιράν, ο ανταγωνισμός με τη Ρωσία και το Ιράν¹⁸⁹.

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και η διατάραξη των σχέσεων της πρώτης με την ΕΕ επηρεάζει τα σχέδια για την ενεργειακή συνεργασία Ρωσίας- Τουρκίας¹⁹⁰. Ένα από τα δύο παρακλάδια του βασικού αγωγού στο Ιράκ που φτάνει μέχρι το Κιρκούκ υπολειτουργεί από τις αρχές του 2014, όταν

¹⁸⁶ <http://themediabroadcastnetwork.com/2015/07/07/turkey-country-analysis-brief/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

¹⁸⁷ Ο.α.

¹⁸⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

¹⁸⁹ Το Αίνιγμα της Κασπίας: Αγωγοί και Δίκτυα Ενέργειας», F.Hill, στο «Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», επιμελ. Δ.Καιρίδης, L.G. Martin, σελ. 253-288

¹⁹⁰ <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-energy-game-is-only-just-beginning.aspx?pageID=449&nID=76427&NewsCatID=396>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

δέχτηκε σαμποτάζ από το Ισλαμικό Κράτος που άρχισε να δρα στην περιοχή. Αλλά και ο αγωγός Μπακού-Τιφλίδας-Τσειχάν είχε δεχθεί επίθεση με εκρηκτικά στις αρχές του 2008 με αποτέλεσμα να μείνει κλειστός για δύο εβδομάδες. Το 2013 η Κουρδική Περιφερειακή Κυβέρνηση (Kurdish Regional Government) ολοκλήρωσε την κατασκευή ενός δεύτερου τμήματος του αγωγού του Ιράκ στην περιοχή του Βορείου Ιράκ που βρίσκεται υπό τον έλεγχό της. Το τμήμα αυτό λειτούργησε τελικά κανονικά μόλις τον Ιανουάριο του 2015, καθώς υπήρχαν διαφωνίες μεταξύ της Κουρδικής Κυβέρνησης και της κεντρικής κυβέρνησης του Ιράκ για τον έλεγχο της διακίνησης πετρελαίου¹⁹¹.

Όλα αυτά τα προβλήματα κλονίζουν την εμπιστοσύνη στην απόδοση των αγωγών και πλήττουν την στρατηγική ενέργειας της Τουρκίας¹⁹² στην οποία στηρίζει κατά μεγάλο μέρος την αναβάθμιση του γεωστρατηγικού της ρόλου.

Πυρηνική ενέργεια

Αν και η παραγωγή πυρηνικής ενέργειας θεωρείται στρατηγικής σημασίας για την Τουρκία, ώστε να καλύψει τις αυξημένες ενεργειακές ανάγκες της και να μειώσει την εξάρτησή της από τις εισαγωγές, βρίσκεται εδώ και δεκαετίες σε εμβρυακό στάδιο. Ο τουρκικός Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας (ΤΑΕΚ)¹⁹³ έχει παρουσιάσει σχέδια για την κατασκευή πυρηνικών σταθμών ήδη από το 1950, τα οποία, όμως, συνεχώς αναβάλλονται είτε λόγω του υψηλού κόστους είτε λόγω ανησυχιών για θέματα ασφάλειας. Πολλοί γείτονές της Τουρκίας, επίσης, αντιδρούν σε όσα από αυτά τα σχέδια περιλαμβάνουν πλουτώνιο, φοβούμενοι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την κατασκευή πυρηνικών όπλων.

Ο τομέας της πυρηνικής ενέργειας, ωστόσο, αποτελεί σημαντικό μέρος της εθνικής πολιτικής της Τουρκίας, η οποία φροντίζει να τον κρατάει μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Είναι χαρακτηριστικό, μάλιστα, ότι ο ΤΑΕΚ υπάγεται απευθείας στον Πρωθυπουργό, απασχολεί 600 άτομα και είναι υπεύθυνος για την υλοποίηση του Εθνικού Προγράμματος Ανάπτυξης Πυρηνικής Τεχνολογίας¹⁹⁴, στο οποίο περιλαμβάνεται η κατασκευή πυρηνικού αντιδραστήρα και η ανάπτυξη πυρηνικής τεχνολογίας.

Το πρόγραμμα, ωστόσο, δεν είχε αποδώσει καρπούς μέχρι το 2010, οπότε η Τουρκία υπέγραψε μία διεθνή συμφωνία με τη Ρωσία για ένα νέο πυρηνικό

¹⁹¹ <http://themediabroadcastnetwork.com/2015/07/07/turkey-country-analysis-brief/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

¹⁹² http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/european_energy_policy/turkeys_energy_strategy_en.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

¹⁹³ Turkish Atomic Energy Authority, <http://www.taek.gov.tr/en/home.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

¹⁹⁴ <http://www.nuclearpowerplantssummit.com/files/Turkish-Nuclear-Power-Programme.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

πρόγραμμα στο Ακούγιου στην περιοχή της Μεσογείου, ενώ λίγο αργότερα ακολούθησε μία παρόμοια συμφωνία με την Ιαπωνία για πυρηνικό πρόγραμμα στη Σινώπη στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Αυτές οι δύο συμφωνίες αποτελούν και τα πιο σαφή βήματα της Τουρκίας προς την κατασκευή πυρηνικών εργοστασίων, για τη ρύθμιση της λειτουργίας των οποίων το τουρκικό κοινοβούλιο αναμένεται να περάσει νέα νομοθετήματα¹⁹⁵. Ταυτόχρονα, βρίσκονται σε εξέλιξη διαπραγματεύσεις για μία τρίτη συμφωνία κατασκευής πυρηνικού εργοστασίου στο Κιρκλαρελί στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, σχέδιο στο οποία θα συμμετάσχουν Κίνα και/ή ΗΠΑ¹⁹⁶.

Πίνακας 10

Η επιβράδυνση του τουρκικού οικονομικού θαύματος

Η παγκόσμια οικονομική κρίση και η αυστηρή δημοσιονομική πολιτική οδήγησαν σε συρρίκνωση του ΑΕΠ το 2009. Η καλή λειτουργία της τουρκικής αγοράς και του τουρκικού τραπεζικού συστήματος, όμως, βοήθησαν τη χώρα να διαχειριστεί τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και το ΑΕΠ αυξήθηκε εκ νέου περίπου στο 9% το 2010-2011, ενώ οι εξαγωγές επανήλθαν σε φυσιολογικά επίπεδα μετά την ύφεση. Δύο οίκοι αξιολόγησης αναβάθμισαν το χρέος της Τουρκίας σε επίπεδο επενδύσεων το 2012 και το 2013 και το ποσοστό δημόσιου χρέους – ΑΕΠ της χώρας έπεσε στο 33% το 2014¹⁹⁷.

Οι θετικές αυτές τάσεις άρχισαν να αλλάζουν σημαντικά τα τελευταία δύο χρόνια. Η ανάπτυξη του ΑΕΠ έπεσε στο 4,4% το 2013 και στο 2,9% το 2014. Η σημαντική αυτή επιβράδυνση της ανάπτυξης το τελευταίο τρίμηνο το 2014 οφείλεται κυρίως στην πτώση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό. Η τουρκική λίρα συνεχίζει να διολισθαίνει έναντι του δολαρίου¹⁹⁸, ενώ τα υψηλά επιτόκια επίσης συμβάλλουν στην επιβράδυνση της ανάπτυξης, καθώς η Τουρκία τα αύξησε κατά πολύ τον Ιανουάριο του 2014 για να ενισχύσει το νόμισμα της χώρας και

¹⁹⁵ <http://www.power-eng.com/articles/npi/print/volume-8/issue-3/nucleus/nuclear-power-in-turkey-steps-taken-steps-ahead.html>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2010

¹⁹⁶ <http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-T-Z/Turkey/>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

¹⁹⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

¹⁹⁸ Σύμφωνα με την Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας με ημερομηνία 01.11.2011 – 01.05.2015, η τουρκική λίρα έχει υποτιμηθεί κατά 50% έναντι του αμερικανικού νομίσματος, <http://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/1340598/toyrkia-h-oikonomia-erixe-ta-pososta-toy.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

να μειώσει τον πληθωρισμό. Τον Φεβρουάριο του 2015 μείωσε τις τιμές για να ενισχύσει την οικονομική ανάπτυξη¹⁹⁹.

Είναι σαφές από τις παραπάνω εξελίξεις ότι η τουρκική οικονομία - αν και παραμένει μια οικονομία 800 δις δολαρίων και μία από τις 20 μεγαλύτερες του κόσμου²⁰⁰ - εμφανίζει αδυναμίες. Το σχετικά υψηλό της έλλειμμα²⁰¹, η εγχώρια πολιτική αβεβαιότητα²⁰² και η αναταραχή στη γειτονιά της²⁰³ και η επίμονη ανεργία καθιστούν την οικονομία της ευάλωτη σε αποσταθεροποιητικές μεταβολές και κλονίζουν την εμπιστοσύνη των επενδυτών, στην οποία βασίζεται σε μεγάλο μέρος για τη χρηματοδότηση του ελλείμματος της.

Όλα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το «τουρκικό οικονομικό θαύμα» όπως το χαρακτήριζαν πολλοί αναλυτές, τείνει να ξεφουσκώσει και ο Τ. Ερντογάν χάνει ένα από τα δυνατότερα «χαρτιά» που τον κρατούσαν στην κορυφή όλα αυτά τα χρόνια. Κάποιοι προειδοποιούν, μάλιστα, ότι το τουρκικό οικονομικό μοντέλο είναι πλέον μη βιώσιμο και ότι χρειάζεται μια σειρά δομικών και ίσως κοστοβόρων αλλαγών²⁰⁴.

¹⁹⁹ Ό.α.

²⁰⁰ <http://www.fortunegreece.com/article/giati-epapse-na-lampi-asteri-tis-tourkikis-ikonomias/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

²⁰¹ <http://www.euro2day.gr/specials/topics/article/1339643/toyrkia-to-gero-harti-ths-oikonomias-hanetai.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

²⁰² Οι εκλογές της 7^{ης} Ιουνίου 2015 θεωρούνται αφετηρία πολιτικών εξελίξεων, <http://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/1340598/toyrkia-h-oikonomia-erixe-ta-pososta-toy.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

²⁰³ Προβλήματα με γειτονικές χώρες (Συρία) και το ISIS, Ό.α.

²⁰⁴ <http://foreignpolicy.com/2015/04/03/whos-going-to-save-turkeys-economy-erdogan-akp/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

Στρατιωτική Ισχύς

Για τον ρόλο του στρατού στην εξελικτική πορεία της Τουρκίας έχω αναφερθεί ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο. Παρακάτω θα εστιάσω σε άλλες συνιστώσες της στρατιωτικής ισχύς της χώρας.

Η ενίσχυση του τουρκικού στρατού – Εξοπλισμοί

Όπως έχει ήδη επισημανθεί αρκετές φορές η γεωστρατηγική και γεωπολιτική σημασία της Τουρκίας οφείλεται κατά ένα μέρος στη γεωγραφική της θέση. Βρίσκεται στο σταυροδρόμι διαφορετικών πολιτισμών, Δύσης – Ανατολής, Βορρά – Νότου και σημαντικών πλουτοπαραγωγικών πηγών και επομένως στο επίκεντρο ζωτικών συμφερόντων και ανταγωνισμών Μεγάλων και Περιφερειακών Δυνάμεων.

Λόγω της ύπαρξης εξωτερικών και εσωτερικών εχθρών καθ' όλη τη διάρκεια ζωής του τουρκικού κράτους, ο στρατός έχαιρε ανέκαθεν λαϊκής νομιμοποίησης και είχε βαθιά ερείσματα στην τουρκική κοινωνία. Το «σύνδρομο των Σεβρών»²⁰⁵ ενισχύει μέχρι σήμερα τη λαϊκή εντύπωση ότι οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν τη μόνη σταθερή δύναμη, η οποία μπορεί να εγγυηθεί την εθνική ασφάλεια από εσωτερικές και εξωτερικές απειλές, γι' αυτό και η ισχυροποίησή της είναι θεμιτή και ζήτημα εθνικής προτεραιότητας.

Η ενίσχυση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων έχει τις ρίζες της στον αγώνα ανεξαρτησίας. Ύστερα από συμφωνία των Τούρκων εθνικιστών με τους Μπολσεβίκους η δύναμη πυρός του τουρκικού στρατού ενισχύθηκε σημαντικά με πολεμοφόδια και χρυσό²⁰⁶.

Χάρη στην ουδέτερη στάση που τήρησε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πέτυχε -μεταξύ άλλων - στρατιωτική ενίσχυση και εξασφάλισε ακριβό στρατιωτικό υλικό, καθώς η κάθε μία από τις αντίπαλες πλευρές προσπαθούσε να την εντάξει στο στρατόπεδό της. Λίγο πριν τη λήξη του πολέμου τάχθηκε στο πλευρό των νικητών αποκομίζοντας περαιτέρω οφέλη χωρίς να έχει καταβάλει κανένα κόστος²⁰⁷.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και στο πλαίσιο του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ λαμβάνει σημαντική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια αναλαμβάνοντας τον ρόλο του «αναχώματος» απέναντι

²⁰⁵ <http://www.kemmerp.gr/index.php/80-2014-01-08-17-09-42/01-02-2014/70-2014-04-06-18-13-11?ckattempt=1>, ημερομηνία προσπέλασης 18/8/2015

²⁰⁶ «Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας», E.J.Zurcher, σελ. 214-215

²⁰⁷ «Ο επιτήδειος Ουδέτερος», Frank Weber

στην κομμουνιστική απειλή της Σοβιετικής Ένωσης. Με την είσοδό της στη Βόρειο - Ατλαντική Συμμαχία (NATO) το 1952 μεγάλα εκσυγχρονιστικά προγράμματα για τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις διαδέχονται το ένα το άλλο.

Τη δεκαετία του 1950 δαπανήθηκαν πάνω από δύο δισεκατομμύρια δολάρια αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας για τον εκσυγχρονισμό του τουρκικού στρατού, ενώ πολλά στελέχη του τουρκικών ενόπλων δυνάμεων εκπαιδεύτηκαν είτε στην Τουρκία είτε στο εξωτερικό μέσω εκπαιδευτικών νατοϊκών προγραμμάτων. Ο τουρκικός στρατός συμμετείχε στην πόλεμο της Κορέας όπου έπαιξε σημαντικό ρόλο.

Οι κρίσεις της Κύπρου (1964, 1967) ανέδειξαν τις αδυναμίες και τις ελλείψεις των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, αλλά και την ανάγκη επανασχεδίασης της αμυντικής τους στρατηγικής²⁰⁸. Αλλά και μετά την εισβολή στην Κύπρο το 1974 διαπιστώθηκαν εκ νέου αδυναμίες τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού και εκτέλεσης επιχειρήσεων όσο και σε επίπεδο εξοπλισμών, ενώ δυσάρεστη έκπληξη αποτέλεσε και η βύθιση του αντιτορπιλικού Γκοτζάντεπε²⁰⁹.

Οι εμπειρίες από την Κύπρο και το εμπάργκο όπλων από το Αμερικανικό Κογκρέσο (1975-1978) οδήγησαν σε στροφή όχι μόνο στην εξωτερική πολιτική (ανεξαρτητοποίηση από ΗΠΑ, στροφή σε Ευρώπη και Σοβιετική Ένωση, άνοιγμα σε αραβικό κόσμο), αλλά και σε στρατιωτικό επίπεδο. Τα επιχειρησιακά δόγματα αναθεωρήθηκαν και λήφθηκαν αποφάσεις για τον εκσυγχρονισμό και την ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων.

Τη δεκαετία του 1980 και παρά τα οικονομικά προβλήματα, η Τουρκία υιοθετεί ένα δεύτερο εκσυγχρονιστικό στρατιωτικό πρόγραμμα. Εξασφαλίζει προμήθειες σύγχρονων οπλικών συστημάτων και εξοπλισμού. Ενδεικτικά, ο προϋπολογισμός για το υπουργείο Εθνικής Άμυνας εκτοξεύεται από 1,7 δισεκατομμύρια δολάρια το 1989 σε 3,4 δισεκατομμύρια δολάρια το 1990 και 4,8 δισεκατομμύρια δολάρια το 1991²¹⁰.

Το 1998 η Τουρκία ανακοινώνει ένα νέο εικοσαετές πρόγραμμα εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων, ύψους 160 δισεκατομμυρίων δολαρίων²¹¹. Στόχος της είναι η παραγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού νέας γενιάς, ώστε να καταστεί σταδιακά αυτάρκης σε στρατιωτική τεχνολογία, με άλλα λόγια, η δημιουργία μιας στρατιωτικής μηχανής, ικανής να στηρίξει τις φιλοδοξίες της χώρας περί περιφερειακής ηγεμονίας.

Η ένταξη στο NATO έφερε, επίσης, τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας σε επαφή με τεχνολογία αιχμής και τις τελευταίες επιχειρησιακές μεθόδους, ενώ τους έδωσε την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε αποστολές και ασκήσεις υψηλού επιπέδου, (Dragon Hammer, ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ, επιχειρήσεις NATO σε Βοσνία, Κόσσοβο, Ιράκ, Αφγανιστάν) εμπλουτίζοντας τις εμπειρίες τους και βελτιώνοντας τη μαχητική τους ικανότητα.

²⁰⁸ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α. Νταβούτογλου, σελ. 84-85

²⁰⁹ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 107-110

²¹⁰ [http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_defensi ng.html](http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_defense_spendi ng.html), ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

²¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_Armed_Forces, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του 2011, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις αποτελούν τη δεύτερη σε μέγεθος στρατιωτική δύναμη στο NATO, μετά τις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις²¹². Αποτελεί, επίσης, ένα από τα πέντε μέλη του NATO που συμμετέχει στην πολιτική της Συμμαχίας για τον επιμερισμό πυρηνικών. Συνολικά 90 πυρηνικές βόμβες B61 φιλοξενούνται στην αεροπορική βάση Ιντσιρλίκ²¹³, 40 από τις οποίες βρίσκονται στη διάθεση του τουρκικού στρατού σε περίπτωση πυρηνικής σύγκρουσης, ύστερα από έγκριση του NATO²¹⁴.

Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις συμμετέχουν, επίσης, στα Battlegroups της ΕΕ, όπως και στο πολυεθνικό στρατιωτικό σώμα Eurocorps, πρωτοβουλία του NATO και της ΕΕ.

Πολιτική εξοπλισμών

Αρμόδιοι για τον καθορισμό της πολιτικής προμηθειών και αμυντικής βιομηχανίας στην Τουρκία είναι :

- Το Ανώτατο Συντονιστικό Συμβούλιο Αμυντικής Βιομηχανίας
- Η Εκτελεστική Επιτροπή Αμυντικής Βιομηχανίας
- Το Ταμείο Υποστήριξης Αμυντικής Βιομηχανίας
- Ο Ελεγκτικός Φορέας Αμυντικής Βιομηχανίας
- Το Υφυπουργείο Αμυντικής Βιομηχανίας²¹⁵

Σχήμα 3

Η στρατηγική προμηθειών που προωθούν οι παραπάνω φορείς έχει στόχο:

- Την επάρκεια προμηθειών ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες των βιομηχανικών στόχων
- Την προώθηση της ανταγωνιστικότητας της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας σε διεθνές επίπεδο
- Τη διεθνή συνεργασία και συμμετοχή σε πολυμερή βιομηχανικά και αμυντικά προγράμματα και προγράμματα ασφαλείας
- Παρεμβάσεις σε θεσμική δομή²¹⁶

²¹² http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

²¹³ <http://www.spiegel.de/international/germany/yankee-bombs-go-home-foreign-minister-wants-us-nukes-out-of-germany-a-618550.html>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

²¹⁴ http://www.nrdc.org/nuclear/euro/euro_pt1.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

²¹⁵ «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Χ.Δ.Μηνάγιας, σελ. 193-196

²¹⁶ Ο.α. σελ. 197-199

Αμυντική βιομηχανία – Έρευνα και Ανάπτυξη

Ενισχύοντας την αμυντική της βιομηχανία, η Άγκυρα στοχεύει στην ανάπτυξη της απαραίτητης τεχνολογικής υποδομής, ώστε να είναι σε θέση όχι μόνο να συναρμολογεί, αλλά να σχεδιάζει και να παράγει προϊόντα υψηλής τεχνολογίας. Μέσω της εξασφάλισης της απαραίτητης τεχνογνωσίας επιδιώκει να μεγιστοποιήσει την παραγωγή αυτή, ώστε να καλύψει τις όλο και αυξανόμενες ανάγκες των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Ταυτόχρονα, μέσω διεθνών συνεργασιών και εξαγωγών αμυντικού υλικού ενισχύει εκτός από την οικονομία της και την στρατιωτική της διπλωματία.

Βασικός στόχος είναι να ανεξαρτητοποιηθεί από τους εξωτερικούς προμηθευτές για την κάλυψη των εξοπλιστικών της αναγκών - εξάρτηση που έχει και πολιτικές προεκτάσεις - αλλά και μέσω εξαγωγών να καταστήσει άλλα κράτη εξαρτώμενα από την ίδια.

Η έρευνα και η ανάπτυξη είναι ακόμα ένας τομέας, αλληλένδετος με την αμυντική βιομηχανία, στον οποίο η Άγκυρα δίνει ιδιαίτερη προσοχή. Όλα τα ερευνητικά κέντρα και τα επιστημονικά ινστιτούτα που παράγουν έργο σε αυτό το πλαίσιο βρίσκονται υπό τον γενικό έλεγχο του Τουρκικού Ιδρύματος Επιστημονικών και Τεχνολογικών Ερευνών (TUBITAK).²¹⁷

Την προώθηση της επιστημονικής πολιτικής της χώρας, την εκπόνηση προγραμμάτων και των συντονισμό των αρμόδιων φορέων έχει αναλάβει το Ανώτατο Επιστημονικό και Τεχνολογικό Συμβούλιο (BTYK)²¹⁸. Οι τομείς στους οποίους δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα είναι η πληροφορική, οι επικοινωνίες, η πυρηνική ενέργεια, η βιοτεχνολογία, η νανοτεχνολογία, η παραγωγή υλικών και η ηλεκτρική-υδροηλεκτρική ενέργεια.

Ιδιαίτερα ο τομέας της πυρηνικής ενέργειας αποτελεί σημαντικό μέρος της εθνικής πολιτικής της Τουρκίας, στο οποίο έχω αναφερθεί εκτενώς σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Σχήμα 3

Οργάνωση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων

Το άρθρο 117 του τουρκικού Συντάγματος ορίζει ότι η «αρχιστρατηγία εκπροσωπείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και είναι αναπόσπαστο μέρος της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης (TBMM)²¹⁹. Το Υπουργικό

²¹⁷ <http://www.tubitak.gov.tr/en>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

²¹⁸ «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Χ.Δ.Μηνάγιας, σελ. 245-250

²¹⁹ «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Χ.Δ.Μηνάγιας, σελ. 151-193

Συμβούλιο είναι υπεύθυνο έναντι της TBMM για την εξασφάλιση της εθνικής ασφάλειας και την προετοιμασία των ενόπλων δυνάμεων. Αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων είναι ο διοικητής των ενόπλων δυνάμεων, τον οποίο τοποθετεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου και ο οποίος αναφέρεται στον Πρωθυπουργό και όχι στον Υπουργό Άμυνας, όπως είναι η διεθνής πρακτική. Τα καθήκοντα, οι σχέσεις και το πεδίο αρμοδιοτήτων των ενόπλων δυνάμεων καθορίζονται με νόμους. Στην πράξη, όμως, υπήρξαν εδώ και χρόνια αυτοδιοικούμενες και με μεγάλα περιθώρια αυτονομίας και επιρροής στην πολιτική πραγματικότητα της χώρας. Ύστερα από τις μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης του ΚΔΑ και τις συλλήψεις αξιωματικών, η εν λόγω αυτονομία τείνει να περιοριστεί και ο στρατός δεν διαδραματίζει πλέον απευθείας πολιτικό ρόλο. Ο ρόλος του, ωστόσο, παραμένει σημαντικός σε θέματα εθνικής ασφάλειας, ενώ θεωρείται και μία από τις πέντε ισχυρότερες οικονομικές δυνάμεις στη χώρα, χάρη στο ΟΥΑΚ, την Ένωση Αμοιβαίας Στρατιωτικής Βοήθειας. (Army Mutual Aid Fund)²²⁰.

Σχήμα 4

Δύναμη και επιστρατευτική ικανότητα

Δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τη δύναμη των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων. Τα τελευταία σχετικά επίσημα στοιχεία αναφέρονται στη «Λευκή Βίβλο» του δημοσιεύτηκε το 2000²²¹. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις αξιόπιστων πηγών υπολογίζεται ότι οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούνται από περίπου 800.000 άτομα. Αποτελούνται από τις χερσαίες δυνάμεις, τις ναυτικές δυνάμεις, τις εναέριες δυνάμεις και τη χωροφυλακή του υπουργείου Εσωτερικών.

Πίνακες 11 και 12

²²⁰ <https://chronicle.fanack.com/turkey/administration-politics/the-military/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

²²¹ <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Special-Feature/Detail/?id=154907>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

Οι απειλές για την ασφάλεια στην μεταψυχροπολεμική εποχή

Η πεποίθηση ότι λόγω της μοναδικής γεωστρατηγικής της θέσης η Τουρκία είναι αντιμέτωπη με πραγματικές απειλές για την ασφάλειά της πέρα από τα σύνορά της αποτελεί το βασικό επιχείρημα για τον μεγάλο στρατιωτικό προϋπολογισμό της χώρας και τις ενισχυμένες αρμοδιότητες του στρατού, καθώς και της αναβαθμισμένης παρουσίας της στο ΝΑΤΟ.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η Συρία, το Ιράν, το Ιράκ, η Αρμενία και σε μικρότερο βαθμό η Ρωσία συνιστούν απειλές ή δυνάμει απειλές για την Τουρκία, ενώ τα προβλήματα με την Ελλάδα παραμένουν. Η μεγαλύτερη εσωτερική απειλή, βέβαια, με διεθνείς προεκτάσεις παραμένει το αποσχιστικό κίνημα των Κούρδων. Η στάση της Τουρκίας απέναντι στο Ισλαμικό Κράτος, επίσης, άλλαξε πρόσφατα λόγω των επιθέσεων στα σύνορά της με τη Συρία, αλλά μάλλον αποτελούν ευκαιρία, με την ευλογία της Δύσης πλέον, για ξεκαθάρισμα λογαριασμών με τους Κούρδους, παρά συνιστούν απειλή καθαυτή.

Οι παραπάνω δυνάμεις δίνουν επιχειρήματα για τη διατήρηση του προϋπολογισμού για τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις σε υψηλά επίπεδα, ώστε να βρίσκονται πάντα σε ετοιμότητα και επάρκεια δυνάμεων. Μια πιο προσεκτική εξέταση, ωστόσο, δείχνει ότι - με την εξαίρεση των Κούρδων και δυνητικά του Ιράν που έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια – καμία από τις υπόλοιπες δυνάμεις δεν είναι σε θέση να απειλήσει ουσιαστικά (στρατιωτικά) την Τουρκία. Μετά τη διάλυση της σοβιετικής απειλής, ήρθε η σειρά της Συρίας, ενώ και το Ιράκ είναι αποδυναμωμένο. Δεν θα πρέπει να παραβλέψει κανείς, όμως, και ένα ισχυρό ψυχολογικό παράγοντα που εντείνει το αίσθημα ανασφάλειας : «το φάντασμα ή σύνδρομο των Σεβρών», δηλαδή το ενδεχόμενο διαμελισμού της Τουρκίας ως αποτέλεσμα ενεργειών εξωτερικών δυνάμεων²²².

Συμπερασματικά, η έλλειψη πραγματικής απειλής στα ανατολικά σύνορα της Τουρκίας και η διάταξη των δυνάμεών της στα δυτικά σύνορα οδηγούν στη διαπίστωση ότι στόχο της αποτελεί η «φιλανδοποίηση»²²³ των γειτόνων της και η περιφερειακή ηγεμονία.

Το Κουρδικό ζήτημα

Το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα οι Κούρδοι της Τουρκίας αγωνίζονται για την επίσημη αναγνώριση της εθνικής τους ταυτότητας και κάποιο βαθμό

²²² «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 105

²²³ Η έννοια της «φιλανδοποίησης» στις διεθνείς σχέσεις προέκυψε από τις σχέσεις Φινλανδίας – Σοβιετικής Ένωσης κατά τα πρώτα χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αναφέρεται στην ευθυγράμμιση ενός κράτους με πολιτικές και πρακτικές που εικάζει ότι ικανοποιούν το κράτος-περιφερειακό ηγεμόνα της περιοχής του, Βλ. «Μετακεμαλισμός», Χ.Γιαλλουρίδης, σελ. 184

πολιτιστικής αυτονομίας, καλύτερες οικονομικές συνθήκες στην κουρδική περιοχή της Τουρκίας και το δικαίωμα χρήσης της κουρδικής γλώσσας στα ΜΜΕ και την εκπαίδευση.

Πριν από περίπου τρεις δεκαετίες, αυτός ο αγώνας πήρε τη μορφή βίαιης εξέγερσης, με επικεφαλής το ΡΚΚ, μία ριζοσπαστική αριστερή οργάνωση που αναδύθηκε από τα τουρκικά μαρξιστικά-λενινιστικά επαναστατικά κινήματα. Το 1999, μετά τη σύλληψη ηγέτη της Οτζαλάν, η οργάνωση κήρυξε κατάπαυση του πυρός.

Το ΚΔΑ προσπάθησε να εφαρμόσει μια διαφορετική πολιτική έναντι των Κούρδων. Ύστερα και από πιέσεις της ΕΕ στο πλαίσιο του σεβασμού ανθρωπίνων δικαιωμάτων δόθηκε βάρος στην κοινωνική και πολιτιστική διάσταση του ζητήματος, το οποίο ως τότε αντιμετωπιζόταν αποκλειστικά ως πρόβλημα ασφαλείας και πρόβλημα τρομοκρατίας.

Η κυβέρνηση Ερντογάν αναγνώρισε βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και πρωτοβουλίες που αφορούν στην γλώσσα και την εκπαίδευση των Κούρδων που ζουν ως εθνότητα στις νοτιοανατολικές επαρχίες της Τουρκίας, στο λεγόμενο «Βόρειο Κουρδιστάν».

Στο πλαίσιο μιας πολιτικής ανοχής και με νομοθετικές ρυθμίσεις, τις οποίες πέρασε στην Εθνοσυνέλευση το νέο καθεστώς, οι Κούρδοι απέκτησαν το δικαίωμα χρήσης της γλώσσας τους στη δημοσιότητα, έστω σε περιορισμένο βαθμό, στην ραδιοφωνία και την τηλεόραση, καθώς και τη διδασκαλία της γλώσσας εκτός επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος²²⁴. Κυρίως, όμως, αναγνωρίστηκε το δικαίωμα σε πολιτικό επίπεδο, να αφήσουν την κουρδική να κυριαρχήσει ως αυτόνομη και ξεχωριστή γλώσσα στις περιοχές όπου πλειοψηφικά ζουν Κούρδοι, ενισχύοντας έτσι την διεκδίκηση του πάγιου αιτήματός τους για πολιτική αυτονομία εντός του τουρκικού κράτους.

Ήδη, όμως, από το 2004 το ΡΚΚ έθεσε τέρμα στην κατάπαυση πυρός και παρά το «Άνοιγμα στους Κούρδους» το οποίο επιχείρησε εκ νέου ο Ερντογάν το 2009, το 2011 οι συγκρούσεις διευρύνθηκαν. Το 2013 ο φυλακισμένος Οτζαλάν, σε συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση, ανακοίνωσε το τέλος του ένοπλου αγώνα και νέα κατάπαυση πυρός, ώστε να ξεκινήσουν ειρηνευτικές συνομιλίες. Ύστερα, όμως, από εντάσεις και επεισόδια που περιελάμβαναν τον βομβαρδισμό κουρδικών θέσεων στο Β. Ιράκ, τον Ιούλιο του 2015 η κατάπαυση πυρός έληξε για άλλη μια φορά²²⁵.

Το Κουρδικό ζήτημα έχει μεγάλο αντίκτυπο στην εγχώρια πολιτική ζωή της Τουρκίας και την εθνική της ασφάλεια. Μέχρι σήμερα, το τουρκικό κράτος έχει δαπανήσει μεγάλο μέρος των οικονομικών και στρατιωτικών του πόρων προσπαθώντας να καταστείλει τη δράση της οργάνωσης, ενώ το κόστος σε ανθρώπινες ζωές έχει αυξηθεί, ιδιαίτερα για τους Κούρδους²²⁶.

²²⁴«Μετακεμαλισμός», Χ.Κ. Γιαλλουρίδης, σελ. 186

²²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Turkey%E2%80%93PKK_conflict, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

²²⁶ <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/04/kourdiko.pdf>, σελ. 10-13, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

Το Κουρδικό έχει, όμως, μεγάλο αντίκτυπο και στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις της χώρας, ιδιαίτερα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Χώρες όπως το Ιράκ, το Ιράν, η Συρία και το Αζερμπαϊτζάν, επίσης, φιλοξενούν μεγάλο αριθμό Κούρδων στο έδαφός τους, κάτι που συχνά αποτελεί εστία εντάσεων στις σχέσεις τους με την Τουρκία²²⁷. Πολύ συχνά, επίσης, το κουρδικό γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από εξωτερικούς παράγοντες, που προωθούν δικά τους συμφέροντα. Επιπλέον, αποτελεί μία από τις αιτίες των καθυστερήσεων στην ενταξιακή πορεία της χώρας στην ΕΕ²²⁸, ενώ ενίοτε προκαλεί εντάσεις και στις σχέσεις της με τις ΗΠΑ (Ιράκ 2003, ISIS)²²⁹.

Χάρτης 4

²²⁷ «The New Turkish Republic», G.E.Fuller, Κεφ.8

²²⁸ <http://www.tribune.gr/world/news/article/160610/i-ee-zitise-apo-tin-tourkia-na-min-apostatheropii-ki-allo-ti-mesi-anatoli.html>, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

²²⁹ http://www.nytimes.com/interactive/2015/08/12/world/middleeast/turkey-kurds-isis.html?_r=0, ημερομηνία προσπέλασης 18/8/2015

Διπλωματία - Εξωτερική Πολιτική

Η εξωτερική πολιτική αποτελεί υπόθεση της ελίτ του κράτους. Οι τρεις θεσμοί οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής της χώρας είναι ο Πρωθυπουργός, το Υπουργείο Εξωτερικών και οι δυνάμεις ασφαλείας. Οι δυνάμεις ασφαλείας συμμετέχουν στην εξωτερική πολιτική μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, ο ρόλος του οποίου είναι πλέον συμβουλευτικός – όπως αναλύθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια. Συνταγματικά (άρθρο 112) η κυβέρνηση καθορίζει την εξωτερική πολιτική και το Υπουργείο Εξωτερικών αναλαμβάνει την υλοποίησή της και καταθέτει προτάσεις ή τροποποιήσεις. Η Τουρκική Εθνοσυνέλευση (Grand National Assembly) επικυρώνει τις διεθνείς συνθήκες, κηρύττει πόλεμο και αποφασίζει την αποστολή τουρκικών δυνάμεων σε ξένο έδαφος. Ο ρόλος του Πρωθυπουργού θεωρείται πρωταγωνιστικός, αν και περιστοιχίζεται από συμβούλους επί των εξωτερικών θεμάτων. Ο Πρόεδρος μπορεί, επίσης, να ασκήσει σημαντική επιρροή στην εξωτερική πολιτική της χώρας, ανάλογα με την προσωπικότητα και το κύρος που διαθέτει. Η κοινή γνώμη, τα ΜΜΕ, διάφορες ομάδες συμφερόντων (π.χ. MUSIAD) και εθνοτικές ομάδες αποτελούν δευτερεύοντες παράγοντες, με ελάχιστη επιρροή σε θέματα εξωτερικής πολιτικής²³⁰.

Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου η τουρκική εξωτερική πολιτική έχει περάσει από διάφορα στάδια²³¹. Τα πρώτα μεταψυχροπολεμικά χρόνια βρίσκεται προσωρινά σε αναζήτηση ρόλου στη νέο διεθνές περιβάλλον. Ακολουθεί το στάδιο (1986 – 1991) που φέρει την προσωπική σφραγίδα του Τουργκούτ Οζάλ στις εξωτερικές σχέσεις της χώρας, του ανθρώπου που εισήγαγε την Τουρκία στις διεθνείς σχέσεις του 20^{ου} αιώνα. Το επόμενο στάδιο (1991-1994) χαρακτηρίζεται κυρίως από τις προσπάθειες συντονισμού – γραφειοκρατικά και θεσμικά – της εξωτερικής πολιτικής, οι οποίες δεν αποδίδουν καρπούς σε βάθος χρόνου, καθώς οδηγούν σε ένα στάδιο αδύναμων, κατακερματισμένων και σπασμωδικών κινήσεων στις εξωτερικές σχέσεις της Τουρκίας (1994-2001).

Με την ανάληψη της εξουσίας από το ΚΔΑ εγκαινιάζεται ένα στάδιο ανοίγματος στον κόσμο και διεκδίκησης ηγεμονικού και διεθνούς ρόλου από την Τουρκία που φέρει τη σφραγίδα του Αχμέτ Νταβούτογλου και εμφανείς επιρροές νέο-μωαμεθανισμού. Στόχος του σε διεθνές επίπεδο αποτελεί η αναβάθμιση των σχέσεων με Δύση και Ανατολή και η ανάδειξη της Τουρκίας σε γεωπολιτική και γεωστρατηγική περιφερειακή υπερδύναμη με ηγεμονικές βλέψεις, δίνοντας έμφαση στον σταθεροποιητικό της ρόλο στην ευαίσθητη περιοχή της Υπερκαυκασίας, της Κεντρικής Ασίας, της Μέσης Ανατολής και των Βαλκανίων.

Χάρτης 5

²³⁰ «Identity and Turkish Foreign Policy», Umut Uzer, σελ. 76-81

²³¹ «Turkish Foreign Policy since the Cold War», Philip Robins, σελ. 52-68

Τουρκία και Καύκασος - Κεντρική Ασία

Μία από τις επιπτώσεις της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης υπήρξε η δημιουργία γεωπολιτικού κενού στην περιοχή της Υπερκαυκασίας και της Κεντρικής Ασίας, που παρείχε πεδίο για την αναβίωση του παλαιού παντουρκικού ιδεώδους²³². Κάτι που έγινε περισσότερο εμφανές το 1992 με την πολιτική Ντεμιρέλ και Οζάλ²³³. Εδάφη που άλλοτε αποτελούσαν τμήμα της Σοβιετικής Ένωσης αναδύθηκαν ως ανεξάρτητα κράτη. Λόγω των εθνικών και γλωσσικών δεσμών με τους πληθυσμούς της περιοχής, η Τουρκία επεδίωξε να αναλάβει το ρόλο της προστάτιδας των πρώην σοβιετικών μουσουλμανικών δημοκρατιών με σαφείς ιμπεριαλιστικές διαστάσεις και του μεσάζοντα²³⁴ των δυτικών συμφερόντων στην Κεντρική Ασία.

Βασικοί στόχοι της Τουρκίας στην περιοχή ήταν να κυριαρχήσει οικονομικά στον τομέα της ενέργειας και να εντάξει τα νέα κράτη σε ένα οικονομικό σύστημα υπό τουρκική ηγεσία. Τα σχέδιά της, όμως, δεν ευοδώθηκαν. Τα νέα κράτη ύστερα από την μακρά περίοδο ρωσικής ηγεμονίας δεν φάνηκαν πρόθυμα να αποδεχτούν έναν ακόμη «προστάτη», ενώ στις προσπάθειές της συνάντησε σκληρό ανταγωνισμό κυρίως από τη Ρωσία και το Ιράν, αλλά και την Κίνα, που, επίσης, επεδίωκαν αύξηση της επιρροής τους στην περιοχή. Δεν μπόρεσε να προωθήσει το μοντέλο της κοσμικής δημοκρατικής μουσουλμανικής δημοκρατίας – και ταυτόχρονα να παίξει τον ρόλο του αναχώματος στον ισλαμικό φονταμενταλισμό όπως ήλπιζαν και οι ΗΠΑ – καθώς δεν διέθετε επαρκείς πόρους για να επενδύσει στην οικονομική ανασυγκρότηση στην περιοχή. Επιπλέον, κάποιες από τις νέες δημοκρατίες προτιμούσαν να παραμείνουν υπό τη ρωσική «ομπρέλα ασφαλείας» και να αναπτύξουν σχέσεις με ευρωπαϊκά κράτη, παρά να «επενδύσουν» στον ρόλο της Τουρκίας ως διαμεσολαβητή τους όταν ενταχθεί στην ΕΕ²³⁵.

Η Τουρκία παρέμεινε τελικά ένας παράγοντας περιορισμένης εμβέλειας στην περιοχή, κυρίως σε εμπορικό και πολιτιστικό επίπεδο. Παρείχε χιλιάδες υποτροφίες ετησίως σε φοιτητές από τα κράτη αυτά, προώθησε εκπαιδευτικά προγράμματα και την τηλεοπτική μετάδοση τουρκικών προγραμμάτων. Το πιο εντυπωσιακό, όμως, ήταν το δίκτυο σχολείων που δημιούργησε το κίνημα Γκιουλέν στην περιοχή - όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Στην προσπάθειά της να αντισταθμίσει τον ρωσικό παράγοντα στην περιοχή, η Τουρκία επεδίωξε τον σχηματισμό πολυμερών μορφών συνεργασίας, όπως την ίδρυση της Οικονομικής Συνεργασίας στον Εύξεινο Πόντο (ΟΣΕΠ) και την Τουρκική Διεθνή Υπηρεσία Συνεργασίας (TICA) το 1992²³⁶.

²³² «Pan-Turkism, from Irredentism to Cooperation», J.M.Landau

²³³ Είναι χαρακτηριστικές οι δηλώσεις Οζάλ ο οποίος αναφερόμενος στις νέες δημοκρατίες του Αζερμπαϊτζάν, του Τουρκμενιστάν, του Ουζμπεκιστάν, του Καζακιστάν και του Κιργιστάν προέβλεψε την έναρξη ενός «Τουρκομανικού – Τουρκικού αιώνα» και ενός «Τουρκομανικού – Τουρκικού κόσμου» από την Αδριατική ως το κινεζικό Σινικό Τείχος. Βλ. «Turkey's New Geopolitics», G.E.Fuller, I.O.Lesser, σελ. 67

²³⁴ «Ηγεμονικός σταθεροποιητής στην Κεντρική Ασία» είναι ο όρος που χρησιμοποιεί ο Χ. Γιαλλουρίδης στο «Μετακεμαλισμός», σελ. 151

²³⁵ Βλ. «The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position», B. Aras

²³⁶ «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΑΚΡ», Δ.Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 178-181

Ταυτόχρονα, όμως, ενεπλάκη σε διάφορες περιφερειακές συγκρούσεις (εγκατάσταση στρατιωτικών δυνάμεων σε Γεωργία και Αρμενία το 1994) διεθνής κρίση του 2008 στη Γεωργία, ζήτημα Ναγκόρνο Καραμπάχ²³⁷) που την έφεραν σε τριβές και αντιπαραθέσεις με τη Ρωσία και το Ιράν – κυρίως για το Αζερμπαϊτζάν – χωρίς να καταφέρει τελικά να αποτρέψει την επιστροφή της ρωσικής ισχύος στην περιοχή.

Σήμερα η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στην περιοχή δεν διαφέρει σημαντικά από αυτή των προηγούμενων ετών. Η Τουρκία αναγνωρίζοντας την επιρροή της Ρωσίας στην περιοχή γενικότερα, καθώς και ότι πρόκειται για ένα πεδίο αναβίωσης του παλαιού ψυχροπολεμικού ανταγωνισμού ΗΠΑ – Ρωσίας, ιδιαίτερα σε ενεργειακά ζητήματα, προσπαθεί να τηρεί ίσες αποστάσεις και ισορροπίες και στοχεύει κυρίως στην ανάδειξή της σε «ήπια» περιφερειακή δύναμη, στο πλαίσιο του δόγματος Νταβούτογλου περί «στρατηγικού βαθους»²³⁸.

Χάρτες 6 και 7

Η διάσταση της ενέργειας

Το ενεργειακό δυναμικό (πετρέλαιο, φυσικό αέριο) των περιοχών αυτών αποτέλεσε πόλο έλξης για την Τουρκία, η οποία επιθυμούσε να αναδειχθεί σε ενεργειακό κόμβο μεταξύ των αποθεμάτων της Ανατολής και των αγορών της Δύσης, ενισχύοντας, ταυτόχρονα την διαπραγματευτική της θέση με την ΕΕ. Όπως ήταν, βέβαια, αναμενόμενο το διεθνές ενδιαφέρον για την περιοχή ήταν ιδιαίτερα έντονο, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν διαφορετικοί πόλοι κρατών που διεκδικούσαν τη διέλευση των αγωγών μεταφοράς ενεργειακών αποθεμάτων από τα εδάφη τους, ώστε να εξασφαλίσουν οικονομικά και στρατηγικά οφέλη. Επιδίωξη της Τουρκίας ήταν να ενισχύσει τον γεωστρατηγικό της ρόλο από τη μία πλευρά περιορίζοντας τη ροή πετρελαίου από την οδό του Βοσπόρου που λειτουργεί σύμφωνα με διεθνείς συμβάσεις και από την άλλη πλευρά ελέγχοντας την άλλη οδό του δικτύου αγωγών της περιοχής και κατ' επέκταση τη ροή του πετρελαίου και του φυσικού αερίου από την Ασία στην Ευρώπη²³⁹.

Η περιοχή, ωστόσο, συνέχιζε να αποτελεί πεδίο ανταγωνισμού των δύο παλαιών αντιπάλων του Ψυχρού Πολέμου²⁴⁰, αφήνοντας μικρό περιθώριο ελιγμών στην Τουρκία, η οποία ήταν ελλιπώς προετοιμασμένη, χωρίς να διαθέτει μια ολοκληρωμένη συνοχική στρατηγική για την περιοχή. Η Ρωσία, με οικονομικότερες προτάσεις για τη μεταφορά των ενεργειακών αποθεμάτων που αφορούσαν ασφαλέστερες περιοχές διέλευσης επιβεβαίωσε την

²³⁷ «Identity and Turkish Foreign Policy», Umut Uzer, σελ. 166-168

²³⁸ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής θέση της Τουρκίας», Α.Νταβούτογλου, σελ. 724-745

²³⁹ «Ο Γεωστρατηγικός ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 58-65

²⁴⁰ ««The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position», Β. Aras, σελ. 7-27, 69-80

κυριαρχία της στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Οι προσπάθειες των ΗΠΑ - οποιές εξαρτώνται από τις εισαγωγές πετρελαίου και προσπαθούσαν να μειώσουν την επιρροή Μόσχας και Τεχεράνης στην περιοχή και να εξασφαλίσουν τη διαφοροποίηση της προσφορά - επικεντρώθηκαν στην εξασφάλιση της συμμετοχής των νέων κεντροασιατικών δημοκρατιών στο ενεργειακό παιχνίδι.

Η μόνη επιτυχία τελικά της Τουρκίας – με την υποστήριξη των ΗΠΑ και των αμερικανικών εταιρειών που συμμετείχαν στο κονσόρτσιουμ πετρελαίου της Κασπίας - ήταν η εξασφάλιση της συμφωνίας για την κατασκευή του αγωγού Μπακού – Τσεϊχάν που της απέφερε οικονομικά και πολιτικά οφέλη²⁴¹.

Διμερείς σχέσεις

Αν και επισήμως οι σχέσεις της Τουρκίας με το Αζερμπαϊτζάν είναι ιδιαίτερα καλές – με την Τουρκία να αποκομίζει οφέλη λόγω των ενεργειακών αποθεμάτων του Αζερμπαϊτζάν και των εμπορικών δεσμών των δύο χωρών – θα έλεγε κανείς ότι είναι ετεροβαρής, καθώς η τουρκική εξωτερική πολιτική σε μια σειρά θεμάτων αντιβαίνει τα συμφέροντα του Αζερμπαϊτζάν (υπόθεση Ναγκόρνο Καραμπάχ²⁴², προσέγγιση Τουρκίας-Ιράν). Φαίνεται, με άλλα λόγια ότι η σχέση των δύο χωρών δεν είναι «μηδενικών προβλημάτων»²⁴³, καθώς το Αζερμπαϊτζάν καταβάλλει κάποιον κόστος.

Μόνιμο «αγκάθι» στις σχέσεις της Τουρκίας με την Αρμενία αποτελεί η γενοκτονία των Αρμενίων το 1915. Από τότε οι σχέσεις των δύο χωρών περνούν φάσεις όξυνσης (κλείσιμο των συνόρων το 1993 με αφορμή την υπόθεση Ναγκόρνο Καραμπάχ) και εξομάλυνσης (Πρωτόκολλα Ζυρίχης το 2009, διπλωματία του ποδοσφαίρου)²⁴⁴.

Ιδιαίτερα καλές είναι οι σχέσεις της Τουρκίας με την Γεωργία με την οποία το 2011 υπέγραψε Πρωτόκολλο σύμφωνα με το οποίο οι πολίτες των δύο χωρών έχουν το δικαίωμα να ταξιδέψουν από τη μία χώρα στην άλλη χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα. Ταυτόχρονα η Τουρκία αποτελεί τον μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της Γεωργίας. Σκιά στις σχέσεις των δύο χωρών ρίχνει το ζήτημα της Νότιας Οσσετίας, αλλά και της Αμπχαζίας²⁴⁵.

²⁴¹ «Στρατός και Διπλωματία. Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου», Φ.Ρόμπινς, σελ. 354-358

²⁴² «Turkey's New Geopolitics», G.E.Fuller, I.O.Lesser, σελ. 76-80

²⁴³ Βλ. «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α. Νταβούτογλου

²⁴⁴ «Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;», Η.Ι.Κουσκουβέλης στο «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία», επιμελ.Η.Ι.Κουσκουβέλης, Σ.Ν.Λίτσας, σελ. 26-27

²⁴⁵ «Turkey's New Geopolitics», G.E.Fuller, I.O.Lesser, σελ.80-81

Ρωσία

Στις παραπάνω απόπειρες της Τουρκίας να διεισδύσει στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας οφείλονται και οι τεταμένες σχέσεις των δύο χωρών στις αρχές της δεκαετίας του 1990²⁴⁶. Η Ρωσία, μάλιστα, κατηγορούσε την Τουρκία ότι λειτουργεί ως φερέφωνο της Δύσης και ότι υποθάλλει Τσετσένους τρομοκράτες. Οι τριβές, ωστόσο, περιορίστηκαν κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 οπότε και άρχισαν να συνεργάζονται κυρίως στον τομέα της ασφάλειας και του εμπορίου²⁴⁷. Η συνεργασία τους ενισχύθηκε περαιτέρω με την υπογραφή κοινής διακήρυξης τον Φεβρουάριο του 2009, αλλά και με την επισφράγιση της ενεργειακής τους συνεργασίας τον Αύγουστο του 2009²⁴⁸. Παρά τις ανταγωνιστικές εκδοχές τους για τον ευρασιανισμό²⁴⁹ και τις διαφορές τους σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής²⁵⁰, έχουν σφυρηλατήσει ισχυρούς οικονομικούς και εμπορικούς δεσμούς. Το 2013 οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών ανήλθαν σε 32,5 δισεκατομμύρια δολάρια.

Τουρκία και Ρωσία έχουν κοινά, αλλά και ανταγωνιστικά συμφέροντα κυρίως στον Καύκασο και την Ευρασία (όπως και σε Ευρώπη και Μέση Ανατολή), καθώς και οι δύο διατηρούν ηγεμονικές φιλοδοξίες και εφαρμόζουν ιμπεριαλιστικές πολιτικές στην περιοχή. Έτσι, οι σχέσεις τους παρουσιάζουν τριβές, στο μέτρο, βέβαια, που η Τουρκία επιχειρεί να πειραμαθεί στη ρωσική σφαίρα επιρροής. Η διαφορά ισχύος, ωστόσο, δεν επιτρέπει στην Τουρκία να διαμορφώσει τους όρους του παιχνιδιού και έτσι περιορίζει τις κινήσεις της στο περιθώριο που αφήνει η ρωσική πρωτοκαθεδρία στην περιοχή προβάλλοντας τον εαυτό της ως «ήπια δύναμη» στην περιοχή της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου²⁵¹.

²⁴⁶ Ό.α. σελ. 86-91

²⁴⁷ Το 2001 τα δύο κράτη ίδρυσαν τη ναυτική ομάδα συνεργασίας BLACKSEAFOR, ενώ από το 2006 η Ρωσία συμμετέχει και στην επιχείρηση Black Sea Harmony στη Μαύρη Θάλασσα. Μία ακόμα πρωτοβουλία συνεργασία τους αποτελεί η Πλατφόρμα για τα Σταθερότητα και τη Συνεργασία στον Καύκασο. Βλ. «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ», Δ. Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 198-207

²⁴⁸ Συνεργασία στο δίκτυο αγωγών μεταφοράς ενεργειακών αποθεμάτων της Κασπίας, Βλ. Ό.α. σελ. 203-205

²⁴⁹ «Τουρκία και Ρωσία στην Ευρασία», Oktay F. Tanrisever στο «Ο Ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», επιμ. Δ. Καιρίδης, L.G. Martin, σελ. 153-186

²⁵⁰ Ο Ρ.Τ. Ερντογάν καταδίκασε την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και εξέφρασε ανησυχίες για την τύχη της τουρκόφωνης κοινότητας των Τατάρων. Επίσης, στην περίπτωση της Συρίας στηρίζουν αντίπαλες πλευρές, καθώς η Μόσχα τάσσεται υπέρ του καθεστώτος αλ-Ασάντ, ενώ η Άγκυρα διαμορφώνει την πολιτική της γύρω από την ανατροπή του. Βλ.

<http://www.protothema.gr/world/article/430821/rosia-tourkia-enishusi-tis-dimerous-oikonomikis-sunergasias/>, ημερομηνία προσπέλασης 5/8/2015

²⁵¹ http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/04/blog-post_8936.html, ημερομηνία προσπέλασης 5/8/2015

Τουρκία και Μέση Ανατολή

Η Μέση Ανατολή αποτελεί τον δεύτερο γεωπολιτικό χώρο δράσης και προσπάθειας στρατηγικής αναβάθμισης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Έναν χώρο με κινδύνους και ευκαιρίες, που ενέπλεξε την τουρκική εξωτερική πολιτική σε μια δίνη συγκλινόντων και αποκλινόντων συμφερόντων και την έφερε ενώπιον κρίσιμων διλημμάτων για τα εθνικά συμφέροντα της χώρας.

Οι παραδοσιακές αρχές στις οποίες βασίζεται η Τουρκία στις σχέσεις της με τα αραβικά κράτη αποτελούν προέκταση της βασικής κεμαλικής αρχής «ειρήνη στην πατρίδα, ειρήνη στον κόσμο» και είναι οι εξής:

- Ουδετερότητα και μη ανάμιξη σε συρράξεις και τη διατήρηση καλών σχέσεων με όλες στις πλευρές (πόλεμος Ιράκ-Ιράν)
- Μη χρήση αμερικανικών και νατοϊκών στρατιωτικών εγκαταστάσεων εναντίον αραβικών χωρών (εξαίρεση αποτέλεσε ο πόλεμος κατά του Ιράκ στον οποίο συμμετείχαν και άλλα αραβικά κράτη σε επιχειρήσεις εναντίον του Σ.Χουσεΐν)
- Ανάπτυξη διμερών σχέσεων
- Διατήρηση ισορροπίας μεταξύ Ισραηλινών και Αράβων²⁵²

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τους Άραβες και τη Μέση Ανατολή είναι ιδιαίτερα περίπλοκες. Χαρακτηρίζεται κυρίως από έλλειψη εμπιστοσύνης, η οποία οφείλεται στις μνήμες από την αραβική εξέγερση του 1916 την οποία οι Τούρκοι ακόμα θεωρούν προδοσία και από την άλλη από τις μνήμες της Οθωμανικής κυριαρχίας και την καταπίεση των Νεότουρκων.

Την δεκαετία του 1950 η Τουρκία εγκαταλείπει την κεμαλική ουδετερότητα και συντάσσεται με τις αντικομμουνιστικές συμμαχίες στην Μέση Ανατολή, κυρίως το Σύμφωνο της Βαγδάτης. Την επόμενη δεκαετία επιστρέφει στην ουδετερότητα. Το ενδιαφέρον της για τη Μέση Ανατολή αναζωπυρώνεται εκ νέου την δεκαετία του 1970²⁵³. Πρόκειται για την εποχή που χάνει τη στήριξη της Δύσης λόγω της εισβολής της Κύπρου, ενώ θορυβείται και από την πετρελαϊκή κρίση του 1973. Το 1976 γίνεται μέλος της Ισλαμικής Διάσκεψης, ενώ το 1977 ξεκινάει η κατασκευή του πετρελαιοαγωγού Κιρκούκ – Ισκέντερον. Το 1979 αποτελεί μια χρονιά-ορόσημο για τη μεσανατολική πολιτική της Τουρκίας λόγω της Ιρανικής επανάστασης και της Σοβιετικής εισβολής στο Αφγανιστάν. Μετά την πτώση του Σάχη, η σημασία της Τουρκίας ως δυτικού συμμάχου στη Μέση Ανατολή ενισχύεται, ενώ εκτός από οικονομικό ενδιαφέρον για την περιοχή εκδηλώνει πλέον και πολιτικό ενδιαφέρον.

²⁵² «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ.Ντόκος, σελ. 65

²⁵³ «Turkey. The Challenge of a New Role», A.Mango, σελ. 113

Η ουδέτερη στάση της την δεκαετία του 1980 της επιτρέπει να αποκομίσει σημαντικά οικονομικά οφέλη από τον πόλεμο Ιρακ-Ιράν (1980-1988) ως προμηθευτής και των δύο πλευρών. Ήδη από τότε ο Οζάλ προωθεί τη σύσφιξη των οικονομικών και πολιτικών δεσμών με τις ισλαμικές μουσουλμανικές χώρες²⁵⁴.

Ο Πόλεμος του κόλπου το 1991 δίνει την ευκαιρία στον Οζάλ από τη θέση του Προέδρου να ανατρέψει την εντύπωση που είχε δημιουργηθεί με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ότι η γεωστρατηγική σημασία της χώρας συρρικνώνεται, καθώς έπαψε να παίζει τον ρόλο του «αναχώματος» έναντι της σοβιετικής απειλής. Εντάσσοντας την Τουρκία στον δυτικο-αραβικό συνασπισμό εναντίον του Σαντάμ Χουσεΐν, την επαναφέρει σε έναν ενεργό, πρωταγωνιστικό ρόλο στη διεθνή πολιτική. Η επιλογή του, βέβαια, ενείχε υψηλό ρίσκο, καθώς προκάλεσε την αντίδραση κατά ένα μέρος του κεμαλικού κατεστημένου και έθεσε σε κίνδυνο τις ήδη περίπλοκες σχέσεις της χώρας με τον αραβικό κόσμο.

Το κέρδος, ωστόσο, ήταν επίσης μεγάλο. Κατάφερε να εξασφαλίσει στη χώρα έναν νέο ρόλο στην περιοχή έναντι της Δύσης, των ΗΠΑ και της Ευρώπης και να αποδυναμώσει την απειλή τοπικών ηγεμόνων όπως ο Σαντάμ Χουσεΐν. Εκτός, όμως, από την στρατηγική αναβάθμιση της χώρας στη Μέση Ανατολή, η επιλογή του Οζάλ εξασφάλισε μακροπρόθεσμα και άλλα οικονομικά, πολιτικο-διπλωματικά, στρατιωτικά και γεωπολιτικά οφέλη²⁵⁵.

Η πολιτική Οζάλ πέτυχε, βέβαια, μια πολύ-επίπεδη αναβάθμιση των σχέσεων της Τουρκίας με τη Δύση, αλλά δεν κατάφερε να προωθήσει τον ρόλο της Τουρκίας ως ηγεμονική περιφερειακή δύναμη ούτε να αυξήσει την πραγματική της επιρροή στη Μέση Ανατολή. Η καχυποψία συνέχισε για πολλούς λόγους να χαρακτηρίζει τις διμερείς σχέσεις της με αρκετά από τα κράτη της περιοχής. Ένας από αυτούς ήταν η «διπλωματία των υδάτων»²⁵⁶ που χρησιμοποιούσε ως μοχλό πίεσης στις σχέσεις της με τη Συρία και το Ιράκ ελέγχοντας τη ροή των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη και η οποία ενίσχυε την διαπραγματευτική της θέση, αλλά επιβάρυνε τις τουρκο-αραβικές σχέσεις. Όπως, άλλωστε, και η στρατιωτική συμφωνία της Τουρκίας με το Ισραήλ το 1996, καθώς και ο δυτικός προσανατολισμός της και η ένταξής της στο ΝΑΤΟ, που αναζητούσε νέο ρόλο στην περιοχή. Γενικότερα η εικόνα που είχε επικρατήσει για την Τουρκία στον αραβικό κόσμο είναι ότι αποτελούσε υποχείριο της Δύσης και προδότη του Ισλάμ. Το αποτέλεσμα ήταν η Τουρκία να μην είναι σε θέση να λειτουργήσει ως πρότυπο συμφιλίωσης του Ισλάμ με τις δυτικές αξίες και μοντέλο για τον μουσουλμανικό κόσμο.

²⁵⁴ «Turkey's New Geopolitics», G.E.Fuller, I.O.Lesser, σελ. 51

²⁵⁵ Έλαβε οικονομική βοήθεια από αναπτυσσόμενες χώρες της Δύσης, όπως η Γερμανία, η Ιαπωνία και ΗΠΑ, καθώς και από αραβικές χώρες (5 δις δολάρια). Οι ΗΠΑ αύξησαν τις εισαγωγές τουρκικών υφαντουργικών προϊόντων. Έλαβε προμήθεια σύγχρονων όπλων αξίας 8 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Ύστερα από παρέμβαση των ΗΠΑ στους Ευρωπαίους εταίρους κατέστη συνδεδεμένο μέλος της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (1992) και αργότερα εξασφάλισε συμφωνία για πλήρη Τελωνειακή Σύνδεση (1995)

²⁵⁶ Οι υδάτινοι Πόροι και η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική», I.Turan, στο «Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», επιμ. Δ.Καιρίδης, L.G.Martin, σελ. 229-250

Η ευκαιρία για να αναλάβει αυτόν τον ρόλο της δόθηκε ύστερα από την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στους Δίδυμους Πύργους. Ως μοντέλο δημοκρατίας και ανάπτυξης για τον μουσουλμανικό κόσμο και «ανάχωμα» έναντι του ισλαμικού φονταμενταλισμού, ο διεθνής της ρόλος και οι σχέσεις της με τη Μέση Ανατολή αναβαθμίστηκαν και έγινε ξανά σημαντική για την Δύση.

Η σύλληψη και φυλάκιση του Οτζαλάν (1999) που σήμανε το τέλος του πολέμου με το ΡΚΚ, η αποδοχή της αίτησης ένταξης στην ΕΕ (Ελσίνκι 1999) και η ανάληψη της εξουσίας από το ΚΔΑ (2002) ενίσχυσαν τον παραπάνω ρόλο και την εικόνα της χώρας ως γέφυρα πολιτισμών και θρησκειών. Το ΚΔΑ συνέχισε ουσιαστικά την πολιτική Οζάλ επιδιώκοντας την άσκηση μιας ανεξάρτητης πολιτικής στη Μέση Ανατολή.

Στο πλαίσιο αυτής της επιδίωξης, η Τουρκία αρνήθηκε να επιτρέψει σε αμερικανικά στρατεύματα να αναπτυχθούν σε τουρκικό έδαφος κατά τη διάρκεια του Πολέμου στο Ιράκ το 2003. Η εντύπωση που έδωσε ότι παρεκκλίνει από τη «Δυτική πορεία» επιλέγοντας μια εναλλακτική ισλαμική αραβική συμμαχία είχε σοβαρές συνέπειες στην εξωτερική πολιτική της χώρας, στον στρατηγικό της σχεδιασμό και στον προσδιορισμό των γεωπολιτικών της στόχων στην περιοχή. Διακινδύνευσε να γκρεμίσει ό,τι είχε χτίσει μέσα στις προηγούμενες δεκαετίες, με υψηλό διπλωματικό, πολιτικό και οικονομικό κόστος, ενώ πολλοί αναλυτές χαρακτήρισαν την απόφασή της μία από τις μεγαλύτερες «γκάφες» της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής²⁵⁷.

Παρά τη φθορά που υπέστη η θέση της στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα, η Τουρκία διατήρησε την γεωπολιτική και γεωστρατηγική της σπουδαιότητα ως το μόνο επιτυχημένο παράδειγμα μουσουλμανικής δημοκρατίας στον μουσουλμανικό κόσμο. Η προσέγγιση με τη Μέση Ανατολή συνεχίζει να αποτελεί προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής του ΚΔΑ, το οποίο λόγω ιδεολογικών θεμελίων και φιλοϊσλαμικού προφίλ είναι σε θέση να προβάλλει πιο πειστικά την πολιτισμική και θρησκευτική σχέση με τη Μέση Ανατολή ως επιχείρημα για την στρατηγική του.

Αναλαμβάνοντας δράση σε περιφερειακές πρωτοβουλίες και δομές πολυμερούς συνεργασίας²⁵⁸ και παίζοντας τον ρόλο του διαμεσολαβητή στις περιφερειακές διενέξεις επιδιώκει να επηρεάσει τις εξελίξεις, ώστε να διασφαλίσει τα εθνικά της συμφέροντα (οικονομικά οφέλη, κουρδικό, ενεργειακά) και να αναδειχθεί σε ηγεμονική δύναμη της περιοχής. Όλα αυτά, όμως, στο πλαίσιο μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής, παράλληλα με τον δυτικό της προσανατολισμό και στο πλαίσιο των δυτικών θεσμών. Ισορροπία που συχνά είναι δύσκολο να επιτευχθεί εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας, των συγκρούσεων, των πολύπλοκων σχέσεων και των πολυδιάστατων ζητημάτων ασφαλείας που χαρακτηρίζουν την Μέση Ανατολή.

²⁵⁷ «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική και ο Πόλεμος στο Ιράκ», C.Candar, στο «Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», επιμελ. Δ.Καιρίδης, L.G.Martin, σελ. 57-74

²⁵⁸ «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΑΚΡ», Δ.Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 151

Μια νέα πρόκληση για την τουρκική εξωτερική πολιτική στον αραβικό κόσμο αποτελεί η προέλαση των τζιχαντιστών του Ισλαμικού Κράτους (ISIS²⁵⁹) σε Μέση Ανατολή και Αφρική, η οποία αλλάζει την γεωπολιτική πραγματικότητα στην περιοχή κρύβοντας ευκαιρίες, αλλά και παγίδες για τις ιμπεριαλιστικές βλέψεις της Τουρκίας.

Χάρτης 8

Διμερείς σχέσεις

Συρία

Οι σχέσεις της Τουρκία με τη Συρία υπήρξαν ανέκαθεν τεταμένες. Πέρα από τις ιστορικές μνήμες (η Τουρκία κατείχε την Συρία την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1918), κύριες πηγές έντασης στις σχέσεις των δύο χωρών αποτελούν:

- Ο έλεγχος των υδάτων των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη που περιορίζει την εκμετάλλευσή τους από τη Συρία
- Η υποστήριξη της Συρίας σε Κούρδους και Αρμένιους
- Η περιοχή της Αλεξανδρέττας, η οποία ύστερα από ένα αμφισβητούμενο δημοψήφισμα παραχωρήθηκε από τη Γαλλία στην Τουρκία
- Η αναγνώριση του Ισραήλ από την Τουρκία το 1948
- Η ένταξη της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ και ο δυτικός προσανατολισμός της
- Η υποστήριξη της Συρίας στην Ελλάδα και την Κύπρο την περίοδο της τουρκικής εισβολής²⁶⁰

Από το 1998 όταν η Συρία εκδίωξε από το έδαφός της τον Οτζαλάν και τους Κούρδους αντάρτες, οι σχέσεις των δύο χωρών βελτιώθηκαν. Τα επόμενα χρόνια ακολούθησε η υπογραφή Μνημονίων συνεργασίας(2007), οι αμοιβαίες επισκέψεις ηγετών, ενώ το 2008 η Τουρκία διαμεσολάβησε στις σχέσεις Συρίας – Ισραήλ και το 2009 στις σχέσεις Συρίας-Ιράκ. Το 2011 οι δύο χώρες υπέγραψαν συμφωνία για την εκπαίδευση συριακών ενόπλων δυνάμεων.

Οι σχέσεις των δύο χωρών άλλαξαν εκ νέου με το ξέσπασμα του εμφυλίου στη Συρία. Η Τουρκία επέκρινε το καθεστώς Άσαντ και στήριξε τις δυνάμεις της αντιπολίτευσης, σε βαθμό που απειλήθηκε τουρκο-συριακή ένοπλη σύγκρουση. Την κατάσταση περιπλέκει σήμερα περισσότερο η δράση των τζιχαντιστών (ISIS) στα τουρκο-συριακά σύνορα και οι συμπλοκές τους με

²⁵⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_State_of_Iraq_and_the_Levant, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

²⁶⁰ «Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;», Η.Ι.Κουσκουβέλης, στο «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία», επιμ. Η.Ι.Κουσκουβέλης, Σ.Ν.Λίτσας, σελ. 30-31

τους Κούρδους της Συρίας, το κύμα Σύρων προσφύγων στην Τουρκία και η διάχυση της βίας και των επιθέσεων σε τουρκικό έδαφος²⁶¹.

Ιράκ

Οι τουρκο-ιρακινές σχέσεις, επίσης, είναι περίπλοκες. Έχουν τις ρίζες τους στην μακράιωνη οθωμανική κατοχή, αλλά συνέχισαν να είναι τεταμένες και μετά τη δημιουργία του ανεξάρτητου Ιράκ (1932), σε πρώτη φάση λόγω της φιλοσοβιετικής πολιτικής που ακολούθησε πρώτα ο Μπαθ και στη συνέχεια ο Σαντάμ Χουσεϊν κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Οι σχέσεις των δύο χωρών δεν βελτιώθηκαν ούτε μετά τον Πόλεμο του 2003 και την ανατροπή του Σαντάμ Χουσεϊν για πολλούς λόγους:

- Οι σύμμαχοι απέτρεπαν την ανάμιξη της Τουρκίας στις ιρακινές υποθέσεις μετά τα εμπόδια που έφερε στις επιχειρήσεις του 2003
- Η εσωτερική πολιτική αστάθεια στο Ιράκ με τους Σίιτες στα νοτιοανατολικά και τους Κούρδους στα βόρεια να λειτουργούν αυτόνομα καθιστά δύσκολες τις ισορροπίες
- Οι σχέσεις των Κούρδων του Ιράκ με τους Κούρδους της Τουρκίας - οι οποίοι αποτελούν τη σημαντικότερη απειλή της εθνικής ασφάλειας της Τουρκίας λόγω των αποσχιστικών τους τάσεων - και με το ΡΚΚ που έχει αναγνωριστεί από NATO και ΟΗΕ ως τρομοκρατική οργάνωση περιπλέκουν περαιτέρω τις τουρκο-ιρακινές σχέσεις²⁶²

Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία έκανε προσπάθειες πολιτικής προσέγγισης του Ιράκ, την εδαφική ακεραιότητα και εθνική ενότητα του οποίου επισήμως στηρίζει, καθώς τυχόν διαμελισμός θα άνοιγε τον δρόμο για τη δημιουργία κουρδικού κράτους²⁶³. Παράλληλα, όμως, ανέπτυξε σχέσεις με την κυβέρνηση του ιρακινού Κουρδιστάν – με το οποίο έχει κοινά συμφέροντα σχετικά με τη μεταφορά πετρελαϊκών κοιτασμάτων - ξεχωριστά από την κεντρική κυβέρνηση της Βαγδάτης, προκαλώντας τη δυσαρέσκεια της τελευταίας (2011).

Το κουρδικό πρόβλημα της Τουρκίας, ωστόσο, διαταράζει τη συνεργασία τους στα ενεργειακά ζητήματα, καθώς η Τουρκία επεκτείνει τις επιχειρήσεις της ενάντια στους Κούρδους αντάρτες και σε ιρακινό έδαφος. Οι τουρκικές επιχειρήσεις στο ιρακινό Κουρδιστάν έχουν αυξηθεί μάλιστα κατακόρυφα τους τελευταίους μήνες και με τη ανοχή της Ουάσιγκτον και του NATO, καθώς η

²⁶¹ <http://www.economist.com/blogs/pomegranate/2014/09/islamic-state-turkey-and-syria-s-kurds>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

²⁶² «Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;», Η.Ι.Κουσκουβέλης, στο «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία», επιμ. Η.Ι.Κουσκουβέλης, Σ.Ν.Λίτσας, σελ. 33-35

²⁶³ Κάποιοι κύκλοι, ωστόσο, στο εσωτερικό της Τουρκίας βλέπουν θετικά το ενδεχόμενο δημιουργίας κουρδικού κράτους με πρωτεύουσα τη Μοσούλη, υπό την υψηλή εποπτεία της Τουρκίας. Η πρόθεση της Τουρκίας για τη δημιουργία «ζώνης ασφαλείας» στο Β. Ιράκ ερμηνεύτηκε ως πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, Βλ. «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 66

Τουρκία διαθέτει πλέον και το πρόσχημα του πολέμου κατά του τζιχαντιστών που δραστηριοποιούνται στην περιοχή²⁶⁴.

Ταυτόχρονα, μετά το 2014 και την αλλαγή κυβέρνησης στη Βαγδάτη, βελτίωσε τις σχέσεις της και με την κεντρική ιρακινή κυβέρνηση υπογράφοντας μια σειρά συμφωνιών για τη μεταφορά πετρελαίου, φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας²⁶⁵.

Ιράν

Οι τουρκο-ιρανικές σχέσεις εμφανίζουν διακυμάνσεις κατά καιρούς, αλλά ποτέ δεν έχουν φτάσει σε ρήξη. Η σχέση τους είναι ιδιαίτερα ανταγωνιστική, καθώς και οι δύο φιλοδοξούν να παίξουν κεντρικό ρόλο στις εξελίξεις σε Μέση Ανατολή – υποστηρίζοντας μάλιστα διαφορετικά στρατόπεδα στις διενέξεις σε Υεμένη, Συρία και Ιράκ - και Κεντρική Ασία, αν και στην τελευταία έχουν ουσιαστικά υποσκελιστεί και οι δύο από τη Ρωσία. Η θρησκευτικά σουνιτική Τουρκία και το θρησκευτικά σιιτικό Ιράν προβάλλουν αντίθετα μοντέλα στον αραβικό κόσμο, της κοσμικής δημοκρατίας η πρώτη και του θεοκρατικού συστήματος το δεύτερο²⁶⁶.

Τριβές στις σχέσεις των δύο χωρών προκαλεί το ζήτημα των Κούρδων που ζουν στο Ιράν, καθώς η Τουρκία κατηγορεί κατά καιρούς το τελευταίο για προστασία τρομοκρατών του ΡΚΚ. Το Ιράν, από την άλλη μεριά, δεν έβλεπε με καλό μάτι την προσέγγιση Τουρκίας-Ισραήλ, ενώ το 2011 όταν η Τουρκία ως χώρα μέλος του ΝΑΤΟ επέτρεψε την εγκατάσταση νατοϊκής αντιπυραυλικής ασπίδας στο έδαφός της, οι σχέσεις των δύο χωρών δοκιμάστηκαν.

Η Τουρκία, ωστόσο, έχει προσφέρει σημαντική στήριξη στο Ιράν στο θέμα της ανάπτυξης πυρηνικών, το οποίο προκάλεσε την αντίδραση της Δύσης και την επιβολή κυρώσεων από τη διεθνή κοινότητα. Το 2009-2010 επιχείρησε να μεσολαβήσει από κοινού με τη Βραζιλία μεταξύ Δύσης και Τεχεράνης, χωρίς, όμως, ιδιαίτερη επιτυχία, κάτι που δεν την εμπόδισε να προχωρήσει στη σύναψη εμπορικών και ενεργειακών συμφωνιών με το Ιράν παραβιάζοντας τη κυρώσεις. Μετά την πρόσφατη άρση των διεθνών κυρώσεων, η Τουρκία αναμένεται να αποκομίσει περαιτέρω οφέλη από τη σχέση της με το Ιράν. Οι ήδη στενές εμπορικές τους σχέσεις αναμένεται να εκτοξευτούν, ενώ η Άγκυρα θα επωφεληθεί από την γεωπολιτική της εγγύτητα με τις ιρανικές πηγές ενέργειας. Ταυτόχρονα, βέβαια, καλείται να βρει έναν στρατηγικό τρόπο να

²⁶⁴ <http://www.npr.org/2015/08/05/429773924/u-s-relationship-with-turkey-a-balancing-act-in-fight-against-isis> και <http://www.wsj.com/articles/nato-meets-at-turkeys-request-to-discuss-crisis-in-syria-iraq-1438078682>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

²⁶⁵ <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/turkey-iraq-new-era-spring-with-baghdad.html>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

²⁶⁶ «Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;», Η.Ι.Κουσκουβέλης, στο «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία», επιμ. Η.Ι.Κουσκουβέλης, Σ.Ν.Λίτσας, σελ. 36-39

εξισορροπήσει έναν υπολογίσιμο ανταγωνιστή στην περιοχή της Μέσης Ανατολής²⁶⁷.

Ισραήλ

Η ένταξη Τουρκίας και Ισραήλ στις πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές δομές της Δύσης και η προνομιακή τους σχέση με τις ΗΠΑ αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκε η σχέση τους κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και μετά το τέλος του. Απόγειο της συνεργασίας των δύο χωρών υπήρξαν οι συμφωνίες του 1996-1997 στον στρατιωτικό, αμυντικό, οικονομικό, εμπορικό και τεχνολογικό τομέα²⁶⁸, που προκάλεσαν έντονη ανησυχία στον αραβικό κόσμο.

Μετά την ανάληψη της εξουσίας από το ΚΔΑ, η Τουρκία έδωσε ιδιαίτερο βάρος στην αντιμετώπιση του ελλείμματος εμπιστοσύνης με τον αραβικό κόσμο χρησιμοποιώντας υψηλούς τόνους για το Παλαιστινιακό²⁶⁹. Η υπερβολική ανάμειξη της στη διαμάχη του Ισραήλ με τους Παλαιστίνιους δυσαρέστησε ιδιαίτερος το Τελ Αβίβ. Το άσχημο κλίμα μεταξύ των δύο χωρών επιδεινώθηκε το 2010, όταν το υπό τουρκική σημαία πλοίο «Μαβί Μαρμαρά» επιχείρησε να σπάσει τον ισραηλινό αποκλεισμό της Γάζας, με αποτέλεσμα να αναπτυχθεί επιχείρηση των ισραηλινών ενόπλων δυνάμεων που κατέληξε σε εννέα νεκρούς. Το 2011 η Τουρκία ακύρωσε κάθε στρατιωτική συνεργασία με το Ισραήλ και υποβάθμισε τις σχέσεις μαζί του.

Παρά τις προσπάθειες των ΗΠΑ να μεσολαβήσουν ώστε να βελτιωθεί το κλίμα μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ και παρά το γεγονός ότι το 2013 το Ισραήλ ζήτησε «συγγνώμη» από την Τουρκία για το επεισόδιο «Μαβί Μαρμαρά», οι σχέσεις των δύο χωρών παραμένουν παγωμένες. Το Ισραήλ κατηγορεί κατά καιρούς την Τουρκία ότι στηρίζει τρομοκράτες της Χαμάς και ενοχλείται από τη συνεχιζόμενη υψηλή ρητορική της για το Παλαιστινιακό, ενώ η Τουρκία έχει δυσαρεστηθεί από την προσέγγιση Ισραήλ-Κύπρου και τη συνεργασία τους στις έρευνες για φυσικό αέριο στη Μεσόγειο.

Η τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή δείχνει να προσπαθεί να ακροβατήσει πατώντας σε περισσότερες από μία βάρκες, ενώ προσπαθεί να δώσει την εντύπωση ότι λειτουργεί ως αυτόνομη δύναμη στην περιοχή χωρίς να άγεται και να φέρεται από τις εξωπεριφερειακές Μεγάλες Δυνάμεις. Στο πλαίσιο αυτό φροντίζει να υπογραμμίζει τον ενωτικό και διαμεσολαβητικό της ρόλο στις περιφερειακές διενέξεις και να προβάλλει ως εγγυήτρια δύναμη της ειρήνευσης και της ασφάλειας στην περιοχή.

²⁶⁷ <http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2015/07/19/Turkey-eyes-slice-of-Iranian-trade-pie-after-sanctions-relief.html>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

²⁶⁸ «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ.Ντόκος, σελ. 71-77

²⁶⁹ Χαρακτηριστική είναι η έκρηξη Ερντογάν στο Νταβός, τον Ιανουάριο 2009, http://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html?_r=0, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

Το δόγμα Νταβούτογλου περί «μηδενικών προβλημάτων», ωστόσο, φαίνεται ότι είναι δύσκολο να βρει εφαρμογή στη Μέση Ανατολή και να ισορροπήσει ανάμεσα σε τόσες αντεγκλήσεις εξυπηρετώντας τους στρατηγικούς στόχους και τα συμφέροντα της Τουρκίας. Επιπλέον το Κουρδικό αποτελεί ένα μόνιμο πρόβλημα που περιπλέκει περαιτέρω τις σχέσεις της Τουρκίας με τους εξ Ανατολής γείτονές της και εμποδίζει την επίτευξη των παραπάνω στόχων.

Τουρκία και Βαλκάνια

Ο τρίτος γεωπολιτικός χώρος που συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της Τουρκίας είναι τα Βαλκάνια, όπου σημείωσε κάποιες πραγματικές επιτυχίες. Τα Βαλκάνια αποτελούν το σημείο επαφής της Ευρώπης με το Ισλάμ. Μεγάλη μερίδα του πληθυσμού είναι μουσουλμάνοι (Αλβανία, Βοσνία, Κοσσυφοπέδιο, ΠΓΔΜ), μία άλλη μερίδα ορθόδοξοι και μία τρίτη μερίδα καθολικοί. Βασική αρχή της τουρκικής βαλκανικής πολιτικής είναι ότι η Τουρκία αποτελεί μια βαλκανική χώρα και ότι λόγω ιστορικών, πολιτιστικών και θρησκευτικών δεσμών νομιμοποιείται να διατηρεί μια παρουσία στην περιοχή. Ταυτόχρονα προσπαθεί να αποτρέψει την κυριαρχία κάποιας άλλης δύναμης στην περιοχή ή τη δημιουργία συνασπισμού δυνάμεων (Σερβία, Ελλάδα).

Βασική παράμετρος της τουρκικής βαλκανικής πολιτικής αποτελεί ο ανταγωνισμός με την Ελλάδα. Επιδιώκει, έτσι, τη δημιουργία ενός πλέγματος στρατιωτικών, πολιτικών και οικονομικών συμφωνιών, ώστε να αποδυναμώσει τα ερείσματα της Ελλάδας στην περιοχή. Ταυτόχρονα επιδιώκει να μειώσει την επιρροή της Ρωσίας, καθώς εκτός από την Κεντρική Ασία και τον Καύκασο, τα Βαλκάνια αποτελούν ένα ακόμη πεδίο ρωσο-τουρκικού ανταγωνισμού²⁷⁰.

Ως τις αρχές του 18^{ου} αιώνα η Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν ο κυρίαρχος των Βαλκανίων. Έκτοτε άρχισε να χάνει σταδιακά εδάφη και σήμερα το μόνο ευρωπαϊκό έδαφος που διατηρεί η Τουρκία είναι η Ανατολική Θράκη. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 τα Βαλκάνια δεν παρουσίαζαν ιδιαίτερο γεωπολιτικό ενδιαφέρον για την Τουρκία. Η βασική τους χρησιμότητα ήταν ότι αποτελούσαν περιοχή διέλευσης προς τις προσοδοφόρες αγορές της Ευρώπης. Η εκτίμηση αυτή άλλαξε με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την επανεμφάνιση εθνικιστικών συμπεριφορών, οι οποίες μέχρι τότε αποσιωπούσαν υπό την ομπρέλα του κομμουνισμού. Τα νέα δεδομένα συνιστούσαν τόσο κινδύνους όσο και ευκαιρίες.

Μετά την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην περιοχή (Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία) δημιουργήθηκε ένα κενό ισχύος, το οποίο η Τουρκία – όπως και άλλες χώρες – έσπευσε να εκμεταλλευτεί. Η πολιτική που επέλεξε για να το πετύχει ήταν - με αφορμή τη βοσνιακή κρίση- η υιοθέτηση

²⁷⁰ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α.Νταβούτογλου, σελ. 197

του ρόλου του προστάτη των μουσουλμανικών μειονοτήτων. Ταυτόχρονα, ωστόσο, προώθησε μια στενή συνεργασία με κράτη κατά πλειοψηφία χριστιανικά. (Βουλγαρία, ΠΓΔΜ).

Στο πλαίσιο της παραπάνω πολιτικής, έσπευσε, επίσης, να αναγνωρίσει τις πρώην Γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες (1992), οργάνωσε μια Βαλκανική Διάσκεψη με στόχο την απομόνωση της Σερβίας και της Ελλάδας (χωρίς επιτυχία) και προσπάθησε μέσω της Οργάνωσης Ισλαμικής Διάσκεψης να πετύχει την άρση του εμπάργκο όλων επί των Μουσουλμάνων της Βοσνίας. Πέτυχε, επίσης, να εξασφαλίσει της συμμετοχή της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας και την Ελλάδα στην Οικονομική Συνεργασία του Εύξεινου Πόντου, μια πολυμερή οργάνωση η οποία συγκροτήθηκε επίσημα το 1992, αλλά εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως τουρκική πρωτοβουλία στα τέλη του 1980²⁷¹.

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας το 1991 και η έκρηξη του πολέμου στη Βοσνία το 1992 – όπως και η κρίση του Κοσόβου το 1999 - έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να αναπτύξει έναν ενεργό διπλό ρόλο στα Βαλκάνια προβάλλοντας στην περιοχή ως προστάτης των ομόθρησκων πληθυσμών και στη δυτική κοινότητα ως δυτική χώρα με ισλαμικά ερείσματα²⁷². Αυτός ο διπλός ρόλος αποδείχθηκε αρκετά επιτυχημένος και της προσέδωσε αξιοπιστία. Η βοσνιακή κυβέρνηση αναγνώρισε δημόσια τις προσπάθειές της, οι διεθνείς διαμεσολαβητές αναγνώρισαν τη συμβολή της και την συμπεριέλαβαν σε διάφορες ομάδες επαφής²⁷³, ενώ Τούρκοι αξιωματούχοι τοποθετήθηκαν σε νευραλγικές θέσεις στο πλαίσιο του αμερικανικού σχεδίου για την εκπαίδευση και τον εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεων της κροατο-μουσουλμανικής ομοσπονδίας στη Βοσνία²⁷⁴.

Παράλληλα, η Τουρκία προώθησε τη βελτίωση των διμερών σχέσεων με Βουλγαρία, Αλβανία και ΠΓΔΜ. Τα τελευταία χρόνια του Ψυχρού Πολέμου είχε εμπλακεί σε μια αδιέξοδη σύγκρουση με τη Βουλγαρία, λόγω της μεταχείρισης της εκεί τουρκικής μειονότητας από τις βουλγαρικές αρχές. Μετά την κατάρρευση του διπολισμού, η αλλαγή των πολιτικών δεδομένων οδήγησε τη Βουλγαρία – όπως και άλλες χώρες – στην αλλαγή πολιτικής έναντι της Τουρκίας. Λόγω εσωτερικών παραγόντων – κυρίως της μεγάλης μουσουλμανικής-τουρκικής μειονότητας - και οικονομικών προβλημάτων που είχαν αντίκτυπο στις αμυντικές της ικανότητες, η Βουλγαρία αποφάσισε ότι ο άξονας Αθήνα-Σόφια στον οποίο στηριζόταν ως τότε δεν ήταν επαρκής για την ασφάλειά της. Έτσι στράφηκε προς τη δημιουργία ενός νέου άξονα Άγκυρας-Σόφιας. Το 1991 και το 1992 οι δύο χώρες υπέγραψαν Πρωτόκολλα συνεννόησης στον στρατιωτικό τομέα και ενίσχυσαν τα ισχύοντα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης μεταξύ τους²⁷⁵. Η χριστιανική πλειοψηφία της χώρας, ωστόσο, όπως και το βουλγαρικό Γενικό Επιτελείο αντέδρασαν στην

²⁷¹ «Turkey: Back to the Balkans?», J.F.Brown, στο «Turkey's New Geopolitics», G.E.Fuller, I.O.Lesser, σελ. 155-158

²⁷² «Μετακεμαλισμός», Χ.Γιαλλουρίδης, σελ. 158-159

²⁷³ Ειρηνευτική ομάδα UNPROFOR, επιχείρηση DENY FLIGHT, Βλ. «Στρατός και Διπλωματία. Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου», Φ.Ρόμπινς, σελ.393-430

²⁷⁴ «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ.Ντόκος, σελ. 83

²⁷⁵ Ο.α. σελ. 85

αυξανόμενη επιρροή του μειονοτικού μουσουλμανικού στοιχείου στη χώρα και έτσι ανάλογες συμφωνίες υπογράφηκαν και με την Ελλάδα. Την πολιτική της ισορροπίας με Ελλάδα και Τουρκία ακολούθησαν και οι μετέπειτα βουλγαρικές κυβερνήσεις.

Η Τουρκία υπήρξε η πρώτη χώρα που αναγνώρισε επίσημα την ΠΓΔΜ με το όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας» το 1992. Έκτοτε οι δύο χώρες συνεργάζονται στον στρατιωτικό, διπλωματικό και οικονομικό τομέα. Στόχος της Τουρκίας αποτελεί κυρίως η εκμετάλλευση της διαφωνίας της ΠΓΔΜ με την Ελλάδα ως μοχλό πίεσης, ώστε να αυξήσει τη δική της επιρροή στην περιοχή.

Ανάλογη πολιτική ακολουθεί η Άγκυρα και με την Αλβανία. Οι δύο χώρες έχουν υπογράψει συμφωνίες για στρατιωτικά θέματα, εξοπλισμών και πολεμικής βιομηχανίας (1992). Η αλβανική κυβέρνηση προσπαθεί να αποκομίσει οφέλη από κάθε πλευρά, αλλά είναι γεγονός ότι για οικονομικούς, κυρίως, λόγους η Ελλάδα ασκεί πάνω της την μεγαλύτερη επιρροή.

Συμπερασματικά, στρατηγική της Τουρκίας ώστε να αυξήσει την επιρροή της στα Βαλκάνια υπήρξε η εκμετάλλευση των διμερών διαφορών με την Ελλάδα (Αλβανία, ΠΓΔΜ) και της θρησκευτικής συγγένειας με το μουσουλμανικό στοιχείο (Βοσνία-Ερζεγοβίνη). Δεν ήταν, ωστόσο, σε θέση να προσφέρει αυτό που είχαν περισσότερο ανάγκη οι χώρες της περιοχής, δηλαδή την οικονομική βοήθεια²⁷⁶. Έμεινε εγκλωβισμένη σε έναν στείρο ανταγωνισμό με την Ελλάδα, χωρίς να αναπτύξει αυτόνομους στόχους εξωτερικής πολιτικής. Παρά τη δραστηριοποίησή της στην κρίση της Βοσνίας και αργότερα σε αυτή του Κοσσοβού δεν πέτυχε να αναγνωριστεί ως σταθεροποιητικός παράγοντας από τα βαλκανικά κράτη. Η έμφασή της στο μουσουλμανικό στοιχείο ενίσχυσε την επιφυλακτικότητα των χριστιανικών πληθυσμών απέναντί της και τις ιστορικές μνήμες. Παράλληλα, ως μη μέλος της ΕΕ, σε αντίθεση με την Ελλάδα, δεν ήταν σε θέση να καλλιεργήσει προσδοκίες στις νέες ηγεσίες της περιοχής. Το αποτέλεσμα ήταν να μην καταφέρει να αναπτύξει έναν ηγεμονικό νέο ρόλο στα Βαλκάνια²⁷⁷.

Σύμφωνα με το δόγμα Νταβούτογλου, στόχος της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας στα Βαλκάνια σήμερα αποτελεί η ισχυροποίηση της Βοσνίας και της Αλβανίας, από κοινού με τη σταθερότητα στην περιοχή, καθώς και η δημιουργία ενός διεθνούς νομικού πλαισίου που θα προστατεύει τις εθνικές μειονότητες. Στο πλαίσιο αυτό θα αναγνωρίζεται το δικαίωμα παρέμβασης της Τουρκίας στα ζητήματα που αφορούν τις μειονότητες των Βαλκανίων²⁷⁸.

²⁷⁶ Τα τουρκικά κεφάλαια στην περιοχή παραμένουν μέχρι σήμερα λιγότερα από αυτά άλλων δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας. Βλ. http://www.todayszaman.com/columnists/turkeys-return-to-the-western-balkans_327642.html, ημερομηνία προσπέλασης 9/8/2015

²⁷⁷ http://www.todayszaman.com/columnist/abdullah-bozkurt/turkeys-balkan-policy-is-a-disaster_381463.html, ημερομηνία προσπέλασης 9/8/2015

²⁷⁸ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α.Νταβούτογλου, σελ. 200

Τουρκία και Ανατολική Μεσόγειος

Η Ανατολική Μεσόγειος παρουσιάζει ιδιαίτερη στρατηγική σημασία για την Τουρκία, όπως και κάθε άλλη δύναμη με ηγεμονικές αξιώσεις στο τόξο Βαλκανίων – Μέσης Ανατολής, ακριβώς λόγω της θέσης της στο επίκεντρο αυτού του τόξου, ως θαλάσσιος διαμετακομιστικός εμπορικός και ενεργειακός κόμβος. Συγκεκριμένα, το Αιγαίο και η Κύπρος αποτελούν προτεραιότητα στην στρατηγική της Τουρκίας.

Χάρτης 9

Διμερείς σχέσεις

Ελλάδα

Η σημασία του Αιγαίου για την Τουρκία έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί το «σημαντικότερο θαλάσσιο κομβικό σημείο της Ευρασιατικής παγκόσμιας ηπείρου στην Κατεύθυνση Βορρά – Νότου»²⁷⁹, βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τρεις ηπείρους και παρέχει δίοδο και στις τρεις. Για τον λόγο αυτό αποτελεί το μόνιμο πεδίο αντιπαράθεσης Τουρκίας – Ελλάδας σε μία σειρά από ζητήματα, όπως η υφαλοκρηπίδα, τα χωρικά ύδατα, ο εναέριος χώρος, η ζώνη FIR, τα πεδία ελέγχου και ο εξοπλισμός των νησιών²⁸⁰, ενώ μόνιμο «αγκάθι» στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις αποτελεί το Κυπριακό.

Οι σχέσεις των δύο χωρών λόγω των παραπάνω ζητημάτων παρουσιάζει διακυμάνσεις, με περιόδους όξυνσης της έντασης που ενίοτε έχει φτάσει στα πρόθυρα ένοπλης σύγκρουσης (κρίση Μαρτίου 1987, casus belli εναντίον της Ελλάδας το 1994, Ίμια 1996, υπόθεση Οτζαλάν 1999²⁸¹) και περιόδους ύφεσης (Νταβός 1988, «διπλωματία των σεισμών» 1999²⁸², επίσκεψη Ερντογάν στην Αθήνα 2010²⁸³).

Το γεγονός, ωστόσο, ότι το μεγαλύτερο μέρος των νησιών του Αιγαίου βρίσκονται υπό ελληνική κυριαρχία, καθώς και το ότι οι διεθνείς συνθήκες φαίνεται να ευνοούν την Ελλάδα αποτελεί σημαντικό πλήγμα για τον γεωστρατηγικό, γεωοικονομικό και γεωπολιτικό ρόλο που φιλοδοξεί να παίξει η Τουρκία. Κάτι που την κάνει να διατηρεί την αναθεωρητική της πολιτική για το καθεστώς του Αιγαίου καλλιεργώντας έναν «ψυχρό» εναέριο πόλεμο στο Αιγαίο με συνεχείς παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου. Επιπλέον, εγείρει νέα ζητήματα, όπως τη δήθεν παραβίαση των δικαιωμάτων της

²⁷⁹ Ό.α. σελ. 267

²⁸⁰ Βλ. «Ασπονδοί Γείτονες. Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου», Α.Ηρακλειδής

²⁸¹ Ό.α. σελ. 149-153, 161-170

²⁸² Ό.α. σελ. 154-158, 186-200

²⁸³ <http://l.naftemporiki.gr/news/fc.asp?id=367>, ημερομηνία προσπέλασης 10/8/2015

μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη, σε μια προσπάθεια να αυξήσει την επιρροή της δυτικά της Ελλάδας²⁸⁴.

Κύπρος

Η Κύπρος έχει, επίσης, μεγάλη γεωστρατηγική και γεωπολιτική σημασία για την Τουρκία, καθώς βρίσκεται σε σχεδόν ίση απόσταση από Ευρώπη, Ασία και Αφρική, πάνω στον άξονα όπου διασταυρώνονται εμπορικές και ενεργειακές υδάτινες αρτηρίες. Για τον λόγο αυτό, δεν αποτελεί μόνο μια ελληνο-τουρκική διαφωνία, αλλά παίζει ζωτικό ρόλο στις φιλοδοξίες της Τουρκίας για περιφερειακή ηγεμονία σε Ευρασία, Μέση Ανατολή και Βαλκάνια²⁸⁵.

Η Τουρκία είχε αρχίσει να εκδηλώνει ενδιαφέρον για την Κύπρο ήδη από τη δεκαετία του 1950. Το 1974 εκμεταλλεύτηκε τις εξελίξεις στην Ελλάδα για να εισβάλλει στο νησί με το πρόσχημα της προστασίας των Τουρκοκυπρίων. Τα τελευταία χρόνια συνειδητοποίησε ότι η σκληρή ρητορική και η αδιάλλακτη στάση στις όποιες προσπάθειες επίλυσης του ζητήματος δεν εξυπηρετούσαν τα στρατηγικά της συμφέροντα, καθώς τα κατεχόμενα παρέμεναν απομονωμένα, χωρίς διεθνή αναγνώριση, η Κύπρος έγινε μέλος της ΕΕ, ενώ η ίδια παρέμενε εκτός ΕΕ.

Έτσι, το ΚΔΑ σταδιακά υιοθέτησε μια πιο ήπια ρητορική και επιχείρησε να επαναδιαπραγματευτεί το σχέδιο Ανάν. Με τον τρόπο αυτό φιλοδοξούσε να αλλάξει τη διεθνή εικόνα της Τουρκία στη Δύση και να παρουσιαστεί ως δύναμη που δρα υπέρ της σταθερότητας και της ειρήνης στην περιοχή, καθώς και να ξεπεράσει τα προσκόμματα για τη δική της ένταξη στην ΕΕ. Η ανατροπή του Τουρκοκύπριου ηγέτη Rauf Denktas και η έκβαση του δημοψηφίσματος για το Σχέδιο Ανάν τον Απρίλιο του 2004 βοήθησαν την Τουρκία να δείξει καλή πίστη στην ΕΕ και αποτέλεσαν μια σημαντική διπλωματική νίκη.

Η ένταξη της Κύπρου, ωστόσο, στην ΕΕ χωρίς προηγούμενη επίλυση του Κυπριακού ανέτρεψε εκ νέου τις ισορροπίες και της εξασφάλισε έναν σημαντικό μοχλό πίεσης έναντι της υποψηφιότητας της Τουρκίας. Ταυτόχρονα, κατέδειξε τα όρια της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και σηματοδότησε την επιστροφή σε πιο σκληρές θέσεις²⁸⁶.

Κάτι που φάνηκε και με την ανακάλυψη κοιτασμάτων φυσικού αερίου στα ανοιχτά της Κύπρου, όπου μόνο η Κύπρος έχει δικαίωμα να κάνει γεωτρήσεις

²⁸⁴ «Το Στρατηγικό Βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α. Νταβούτογλου, σελ.

²⁸⁵ «Καμία παγκόσμια και περιφερειακή δύναμη που κάνει στρατηγικούς υπολογισμούς στη Μέση Ανατολή, στην Ανατολική Μεσόγειο, στο Αιγαίο, στη διώρυγα του Σουέζ, στην Ερυθρά Θάλασσα και στον Περσικό Κόλπο δεν μπορεί να παραμελήσει την Κύπρο» Ό.α. σελ. 280

²⁸⁶ «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΡΚΚ», Δ.Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 277-299

(ΑΟΖ) . Η συνεργασία Κύπρου-Ισραήλ²⁸⁷ και Κύπρου-Αιγύπτου στο ζήτημα της ενέργειας (συμφωνία και οριοθέτηση περιοχών στην Ανατολική Μεσόγειο, μελλοντική συνεργασία στην εκμετάλλευση φυσικών πόρων) προκάλεσε τη δυσaréσκεια και την έντονη αντίδραση της Τουρκίας.

Η Άγκυρα αμφισβητεί το αποκλειστικό δικαίωμα της Δημοκρατίας της Κύπρου να κάνει χρήση των ανακαλυφθέντων κοιτασμάτων ή να παραχωρήσει δικαιώματα γεώτρησης στην ΑΟΖ της. Σύμφωνα με την Άγκυρα τα ίδια δικαιώματα εκμετάλλευσης έχει και το υπό τουρκική κατοχή βόρειο τμήμα του νησιού. Προχώρησε, μάλιστα, στην υπογραφή συμφωνίας με το ψευδοκράτος που παραχωρούσε δικαιώματα εξόρυξης σε τουρκική εταιρεία, ενώ απείλησε ότι θα χρησιμοποιούσε στρατιωτικά μέσα για να προστατεύσει τα τουρκικά ερευνητικά σκάφη στην περιοχή. Προβάλλοντας το επιχείρημα ότι δεν πρέπει να γίνουν ενέργειες που θα οξύνουν το πρόβλημα της Κύπρου και θα δυσχεράνουν την επίλυσή του, πέτυχε τελικά να «παγώσει» τις όποιες διαδικασίες²⁸⁸.

Αίγυπτος

Η διαμάχη μεταξύ Τουρκίας και Αιγύπτου για περιφερειακή ηγεμονία χρονολογείται από την δεκαετία του 1950. Την εποχή εκείνη, για παράδειγμα, η Άγκυρα ήταν ιδιαίτερα εχθρική στις προσπάθειες του Κάιρο να αναλάβει ηγεμονικό ρόλο μεταξύ των αραβικών εθνικιστικών κινημάτων ενάντια στη Δύση. Αργότερα, μετά την υπογραφή της ειρηνευτικής συμφωνίας του Camp David, η Αίγυπτος θεωρούσε τον εαυτό της θεματοφύλακα του ευρύτερου αραβικού κινήματος και φυσικό ηγέτη του αραβικού κόσμου, αν και δεν κατάφερε πάντα να πείσει σε αυτόν τον ρόλο. Τα εσωτερικά προβλήματα της Αιγύπτου και η μείωση της επιρροής της στον αραβικό κόσμο έδωσαν την ευκαιρία στην Τουρκία να διαδραματίσει εκείνη πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή. Ως εκ τούτου οι σχέσεις των δύο χωρών παραμένουν έντονα ανταγωνιστικές.

Παρά τους οικονομικούς και εμπορικούς δεσμούς των δύο χωρών²⁸⁹, το Κάιρο συνεχίζει να ανησυχεί και να αντιδρά έντονα στις προσπάθειες της Άγκυρας να εμπλακεί στις αραβικές υποθέσεις κατά τρόπο που επισκιάζει τον γεωπολιτικό ρόλο του πρώτου στην περιοχή. Την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, για παράδειγμα, το Κάιρο μιλούσε εξ ονόματος των αραβικών κρατών, όποτε προέκυπτε κάποια δυνητική απειλή από την Τουρκία. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ο Αιγύπτιος πρόεδρος Χ. Μουμπάρακ είχε εξοργιστεί λόγω των προσωπικών και κομματικών δεσμών του Ερμπακάν με την αντιπολίτευση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην Αίγυπτο.

²⁸⁷ <http://www.kathimerini.gr/787697/article/epikairothta/politikh/pws-h-toyrkia-enwnei-ellada-kypro-kai-israhl>, ημερομηνία προσπέλασης 10/8/2015

²⁸⁸ «Η Ανατολική Μεσόγειος: Δραματικές αλλαγές, δραματικές ευκαιρίες», Α.Nachmani, στο «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία», επιμελ. Η.Ι. Κουσκουβέλης, Σ.Ν. Λίτσας, σελ. 114-115

²⁸⁹ «The New Turkish Republic. Turkey as a pivotal state in the Muslim World», G.E Fuller, Chap.13

Το κύμα της «Αραβικής Άνοιξης» άλλαξε τα δεδομένα και στην Αίγυπτο. Η επίσκεψη Ερντογάν στην Αίγυπτο το 2011 στο πλαίσιο της περιοδείας του στα κράτη που είχε σαρώσει η Αραβική Άνοιξη είχε σκοπό να προβάλλει η Τουρκία ως πρότυπο στα νέα καθεστώτα και να ενισχύσει τον ρόλο της ως περιφερειακή δύναμη²⁹⁰. Παρ' όλα αυτά, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης διαφάνηκε κάποια ένταση, καθώς το Κάιρο δεν επέτρεψε στον Τούρκο ηγέτη να επισκεφθεί τη Γάζα θέλοντας να υπογραμμίσει το γεγονός ότι κρατάει εκείνο την πρωτοκαθεδρία στο Παλαιστινιακό ζήτημα.

Μετά την απομάκρυνση του Μουμπάρακ το 2011 και την άνοδο στην εξουσία του Μ. Μόρσι και της Ισλαμικής Αδελφότητας, οι τουρκο-αιγυπτιακές σχέσεις έδειξαν να εξομαλύνονται, για να επιδεινωθούν εκ νέου όταν ο αιγυπτιακός στρατός εκτόπισε την κυβέρνηση των ισλαμιστών (2013). Η Αίγυπτος ανακοίνωσε πρόσφατα ότι δεν θα ανανεώσει την τριετή διαμετακομιστική εμπορική συμφωνία του 2012 με την Τουρκία, η οποία της εξασφάλιζε μια εναλλακτική οδό από την εμπόλεμη Συρία. Ταυτόχρονα, η ενεργειακή συνεργασία Αιγύπτου- Κύπρου, καθώς και οι επαφές Αιγύπτου-Ισραήλ για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων, επίσης, ενεργειακής συμφωνίας έχουν επιβαρύνει τις τουρκο-αιγυπτιακές σχέσεις²⁹¹.

Το άσχημα κλίμα μεταξύ των δύο χωρών κορυφώθηκε με την διακοπή των διπλωματικών τους σχέσεων (2013), την έκκληση Ερντογάν για επιστροφή του Μόρσι στην εξουσία και τον χαρακτηρισμό του αιγυπτίου προέδρου αλ Σισί ως «τυράννου»(2014²⁹²), με τον τελευταίο να ανταποδίδει κατηγορώντας τον Ερντογάν ότι προσπαθεί να αποσταθεροποιήσει την Αίγυπτο και την ευρύτερη περιοχή.

Αυτό που διαπιστώνει κανείς είναι ότι παρά την εξαιρετική στρατηγική σημασία που έχει η Ανατολική Μεσόγειος για την Τουρκία είναι εμφανής η αδυναμία της να δημιουργήσει συμμαχίες στην περιοχή που θα ενισχύσουν τις ηγεμονικές της βλέψεις. Αντίθετα, η εξωτερική πολιτική που εφαρμόζει φαίνεται να την έχει απομονώσει και να έχει ωθήσει στην δημιουργία ενός αντι-τουρκικού συνασπισμού αποτελούμενου από Ελλάδα-Κύπρο-Ισραήλ-Αίγυπτο, κράτη που ενοχλούνται από την ιμπεριαλιστική εξωτερική πολιτική της στην Ανατολική Μεσόγειο.

²⁹⁰ http://www.nytimes.com/2011/09/13/world/middleeast/13egypt.html?_r=0, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

²⁹¹ <http://www.protothema.gr/world/article/429818/ft-i-tourkia-apomononetai-stin-anatoliki-mesogeio/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/8/2015

²⁹² https://en.wikipedia.org/wiki/Egypt%E2%80%93Turkey_relations, ημερομηνία προσπέλασης 10/8/2015

Τουρκία και βόρειος Αφρική

Για την τουρκική εξωτερική πολιτική η πιο παραμελημένη ήπειρος είναι η αφρικανική. Το Οθωμανικό κράτος είχε αναπτύξει πολιτικές για την ανατολική Αφρική και τον Ινδικό Ωκεανό παγιώνοντας την κυριαρχία του στη βόρεια Αφρική, με την οποία διατηρούσε θρησκευτικούς, πολιτισμικούς και εμπορικούς δεσμούς. Τον 19^ο αιώνα – την εποχή που οι αποικιοκράτες διαμοιράζονταν την αφρικανική ήπειρο - η Τουρκία υποστήριξε τα αντιαποικιακά κινήματα, καλλιεργώντας στην συνείδηση των μουσουλμανικών κοινοτήτων της εποχής την εικόνα της αντιαποικιακής δύναμης.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, όμως, αναγκάστηκε να συστρατευτεί με τις δυτικές αποικιακές δυνάμεις ενάντια στη Σοβιετική απειλή, κάτι που είχε αρνητικό αντίκτυπο στις σχέσεις της με τις αφρικανικές κρατικές οντότητες που άρχισαν να εμφανίζονται σταδιακά. Πήρε αποστάσεις από τα αντιαποικιακά κινήματα ανεξαρτησίας, καθώς το μαρξιστικό στοιχείο των εν λόγω κινήματων δεν συμβιβαζόταν με τις στρατηγικές επιλογές της Τουρκίας εκείνη την εποχή.

Μετά τα το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την κατάρρευση του διπολισμού η Τουρκία αναθεώρησε την πολιτική της για την Αφρική, αλλά όχι κατά τον τρόπο που εξυπηρετεί μία περιφερειακή δύναμη με ηγεμονικές αξιώσεις. Μάλλον παραμέλησε την αφρικανική ήπειρο με τις πολλές ακόμα παρθένες πλουτοπαραγωγικές πηγές, όπως και την αφρικανική αγορά.

Σύμφωνα με το «δόγμα Νταβούτογλου» οι ηγεμονικές φιλοδοξίες της Τουρκίας επιβάλλουν το άνοιγμα στην Αφρική ξεκινώντας από το πολιτισμικό και οικονομικό πεδίο. Το άνοιγμα αυτό αναμένεται να της δώσει τη δυνατότητα να επηρεάσει τις ισορροπίες στη Μεσόγειο και να αναπτύξει ένα διεθνές πεδίο επιρροής στα βάθη της Αφρικής²⁹³.

Στην προώθηση των τουρκο-αφρικανικών σχέσεων έχουν συστρατευτεί τα τελευταία χρόνια στην Τουρκία κρατικοί φορείς, δεξαμενές σκέψης (think tanks) και ιδιώτες επιχειρηματίες. Πραγματοποιούνται διεθνή τουρκο-αφρικανικά συνέδρια από το Τουρκικό Ασιατικό Κέντρο για Στρατηγικές Σπουδές (TASAM²⁹⁴), φόρουμ ΜΜΕ Τουρκίας – Αφρικής και άλλου είδους εκδηλώσεις με στόχο την προώθηση των τουρκο-αφρικανικών διπλωματικών, οικονομικών και πολιτισμικών σχέσεων²⁹⁵.

Καθοριστικοί παράγοντες στις σχέσεις της Τουρκίας με τα αραβικά κράτη της βορείου Αφρικής υπήρξε πρώτα η «Αραβική Άνοιξη» (2010) και στη συνέχεια η προέλαση των τζιχαντιστών του Ισλαμικού Κράτους (ISIS). Εξελίξεις τις οποίες η Τουρκία προσπάθησε να εκμεταλλευτεί προς όφελος των ηγεμονικών της φιλοδοξιών.

²⁹³ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Μ.Νταβούτογλου, σελ. 322, 334

²⁹⁴ <http://www.tasam.org/en>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

²⁹⁵ http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/06/47_2014_-WORKING-PAPER-%CE%A4%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%AC%CE%BA%CE%BF%CF%82-%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%AE%CF%82.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

Διμερείς σχέσεις

Λιβύη

Όπως και με τις προηγούμενες αραβικές χώρες, Τουρκία και Λιβύη έχουν κοινές θρησκευτικές και πολιτισμικές καταβολές, καθώς και η Λιβύη υπήρξε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αφού απέκτησε την ανεξαρτησία της και ύστερα από μια μακρά περίοδο αδιαφορίας, πρώτος ο Τ. Οζάλ κατά τη δεκαετία του 1980 προσπάθησε να συσφίξει τους δεσμούς των δύο χωρών.

Τα επόμενα χρόνια, οι σχέσεις των δύο χωρών διήλθαν από διάφορα στάδια, με Τσιλέρ, Ερμπακάν και Ερντογάν να πραγματοποιούν επίσημες επισκέψεις στην Τρίπολη, χωρίς, όμως, ο Μ. Καντάφι - στην εξουσία από το 1969 - να τις ανταποδώσει ποτέ. Η επίσκεψη Ερμπακάν, μάλιστα, εξελίχθηκε σε φιάσκο, όταν ο Καντάφι κατά τη διάρκεια συνέντευξης Τύπου αναφέρθηκε στη δημιουργία κουρδικού κράτους²⁹⁶.

Όταν η Λιβύη άρχισε να εξομαλύνει τις σχέσεις της με τη Δύση, δυτικές εταιρείες συναγωνίζονταν για να εξασφαλίσουν δικαιώματα άντλησης του λιβυκού πετρελαίου και φυσικού αερίου. Το 2006, όμως, η Λιβύη επέλεξε την Τουρκία ως εταίρο της στην Αφρικανική πρωτοβουλία.

Οι τουρκο-λιβυκές σχέσεις αναβαθμίστηκαν περαιτέρω το 2009 με την επίσκεψη Ερντογάν στην Τρίπολη, κατά τη διάρκεια της οποίας υπογράφηκαν - μεταξύ άλλων - συμφωνίες για επενδύσεις στους τομείς της γεωργίας και των μεταφορών. Την ίδια χρονιά οι εμπορικές σχέσεις των δύο χωρών έφτασαν τα 2,2 δις δολάρια.

Το κύμα της Αραβικής Άνοιξης, ωστόσο, είχε αντίκτυπο και στις τουρκο-λιβυκές σχέσεις, καθώς κατά τη διάρκεια των πολιτικών εξελίξεων του 2011 στη Λιβύη, η Τουρκία δήλωσε ότι είχε έρθει η ώρα να φύγει ο Καντάφι και μάλιστα ενίσχυσε το Μεταβατικό Εθνικό Συμβούλιο των εξεγερμένων με 200 εκατομμύρια δολάρια²⁹⁷.

Πρόσφατα, ο διεθνώς αναγνωρισμένος Πρωθυπουργός της Λιβύης αλ Τίνι έστειλε αυστηρή προειδοποίηση στην Τουρκία ακυρώνοντας τα συμβόλαια για την κατασκευή δημοσίων έργων που είχαν κερδίσει τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες.

Από τις πρώτες κινήσεις της νέας κυβέρνησης υπήρξε η ανάθεση χρυσοφόρων συμβολαίων για την ανοικοδόμηση της χώρας σε τουρκικές εταιρείες και το άνοιγμα της λιβυκής αγοράς στα τουρκικά προϊόντα. Το τουρκικό ναυτικό είχε αναλάβει την αναδιοργάνωση του λιβυκού ναυτικού, ενώ τον Αύγουστο του 2014 το τελευταίο έδωσε παραγγελία για τη ναυπήγηση

²⁹⁶ <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-and-libya-keeps-fluctuating-ties-but-a-long-history-2011-02-23>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

²⁹⁷ <http://www.zougla.gr/kosmos/article/sxisma-stis-diplomatikes-sxesis-livis-tourkias>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

δύο περιπολικών σκαφών ανοιχτής θαλάσσης στο τουρκικό ναυπηγείο Dearsan.

Το κλίμα στις τουρκο-λιβυκές σχέσεις άλλαξε λόγω των εξτρεμιστικών ισλαμιστικών δυνάμεων στη Λιβύη και της αστάθειας που επικρατεί στη χώρα εξαιτίας των συγκρούσεων μεταξύ τοπικών πολέμαρχων και εξτρεμιστικών οργανώσεων μεταξύ τους και με τις κρατικές αρχές.

Εκμεταλλεζόμενη τη χαοτική κατάσταση που επικρατεί στη Λιβύη, η οργάνωση Ισλαμικό Κράτος (ISIS) βρήκε την ευκαιρία να αποδυναμώσει τα υπόλοιπα εξτρεμιστικά ισλαμιστικά στοιχεία, όπως η Ansar al Sharia και να πάρει τον έλεγχο περιοχών της χώρας. Η Ansar al Sharia αποτελεί ακριβώς την αιτία επιδείνωσης των τουρκο-λιβυκών σχέσεων, καθώς η Λιβύη κατηγορεί την Τουρκία ότι της παρέχει υποστήριξη και ότι παρεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας²⁹⁸.

Οι κατηγορίες του αλ Τίνι θυμίζουν έντονα τις αντίστοιχες κατηγορίες του αλ Σίσι προς την Τουρκία περί σχεδίου αποσταθεροποίησης των χωρών του αραβικού κόσμου, ενώ σε παρόμοιο σημείο βρίσκονται οι σχέσεις της Τουρκίας και με την Τυνησία²⁹⁹. Από ό,τι φαίνεται, η τουρκική εξωτερική πολιτική στη βόρεια Αφρική οδήγησε στην απώλεια ερεισμάτων σε πολύ σημαντικές χώρες της περιοχής, τις οποίες η Τουρκία φιλοδοξούσε να θέσει υπό τη σφαίρα επιρροής της. Αντίθετα, αυτό που μάλλον έχει καταφέρει είναι η διεύρυνση του αντι-τουρκικού τόξου που έχει σχηματιστεί στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της βορείου Αφρικής.

Τουρκία και ΗΠΑ

Η σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες αποτέλεσε βασική παράμετρο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής για έξι δεκαετίες. Καθορίζει επίσης σε μεγάλο βαθμό τη σχέση της Τουρκίας με τη Δύση γενικότερα. Στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου η σχέση αυτή είχε μεγάλη γεωστρατηγική σημασία και για τις δύο πλευρές, με το ζήτημα της ασφάλειας να κυριαρχεί στη ατζέντα. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου τα ζητήματα ασφαλείας του νέου μεταβαλλόμενου στρατηγικού περιβάλλοντος εξακολουθούν να αποτελούν πρωταρχικό μέλημα των τουρκο-αμερικανικών σχέσεων. Ωστόσο, η σχέση της Τουρκίας με την

²⁹⁸ <http://www.viadiplomacy.gr/krisi-stis-schesis-liviis-tourkias-logo-tis-neo-othomanikis-politikis-tis-agkiras-stin-v-afriki/>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

²⁹⁹ http://www.todayszaman.com/anasayfa_turkeys-relations-with-north-african-states-on-shaky-ground-due-to-differing-regional-policies_377663.html, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

ΕΕ, οι μεταβολές στην τουρκική κοινωνία και πολιτική και οι περιφερειακές εξελίξεις αποτελούν κάποιες από τις αιτίες που κατά καιρούς προκαλούν τριβές στη σχέση των δύο χωρών και τελικά οδήγησαν στον αναπροσδιορισμό της.

Στην προτεραιότητα που δίνει σε θέματα ασφάλειας οφείλεται και ο χαρακτηρισμός της σχέσης ΗΠΑ – Τουρκίας ως στρατηγικής. Σε αυτόν τον χαρακτηρισμό συμβάλλει και η διαρκής και ευρεία βάση συνεργασίας, καθώς και ο ρόλος της Τουρκίας στα ευρύτερα γεωπολιτικά ζητήματα³⁰⁰.

Ιδιαίτερα στενές πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις ανέπτυξαν οι δύο πλευρές μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η σχέση τους παγιώθηκε. Το 1947 στο πλαίσιο του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ ξεκίνησε ένα μεγάλο πρόγραμμα αμερικανικής στρατιωτικής και οικονομικής βοήθειας προς την Τουρκία, ώστε να αποτραπούν οι προσπάθειες της Σοβιετικής Ένωσης να επεκτείνει την επιρροή της στην Τουρκία και σε άλλες χώρες σε Μέση Ανατολή και Βαλκάνια. Σε αντάλλαγμα η Τουρκία επέτρεψε την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού αμερικανικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων στο έδαφός της.

Οι ΗΠΑ παγίωσαν τον στρατηγικό ρόλο της Τουρκίας ως «ανάχωμα» έναντι στη σοβιετική απειλή εντάσσοντας την στο ΝΑΤΟ και τους δυτικούς θεσμούς το 1952. Οι διμερείς αρμονικές σχέσεις διαταράχτηκαν πρώτα το 1963 όταν κατά τη διάρκεια της κρίσης των πυραύλων στην Κούβα η Τουρκία δίστασε να συνεργαστεί με τις ΗΠΑ φοβούμενη την αντίδραση της ΕΣΣΔ και το 1964 όταν ο αμερικανός Πρόεδρος Τζόνσον με την περίφημη επιστολή του δήλωνε πως το ΝΑΤΟ δεν θα στήριζε την πολιτική της Άγκυρας στην Κύπρο³⁰¹.

Τα παραπάνω γεγονότα οδήγησαν την Τουρκία να απομακρυνθεί από τις ΗΠΑ και να προσεγγίσει τη ΕΣΣΔ κατά τη δεκαετία του 1970. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο επιδείνωσε τις τουρκο-αμερικανικές σχέσεις, καθώς το αμερικανικό Κογκρέσο επέβαλλε εμπάργκο στην παραχώρηση και πώληση στρατιωτικού υλικού στην Τουρκία.

Η Σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν το 1980 και η εντατικοποίηση του Ψυχρού Πολέμου έφεραν πάλι κοντά ΗΠΑ και Τουρκία³⁰². Επιπλέον, η επανάσταση στο Ιράν το 1979 έθεσε τέλος στη στρατηγική συμμαχία Ουάσινγκτον-Τεχεράνης και αναβάθμισε τον ρόλο της Τουρκίας στο στρατηγικό πλαίσιο της Μέσης Ανατολής. Η Τουρκία αποτελούσε πια τη νέα δύναμη-μέλος της Ατλαντικής Συμμαχίας που αντικατέστησε το Ιράν ως σημαντικός δυτικός στρατιωτικός σύμμαχος στον Κόλπο.

Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου και η άρση της σοβιετικής απειλής μείωσε προσωρινά την γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας και δημιουργήθηκαν φόβοι στο τουρκικό κατεστημένο ότι η αμερικανική στρατιωτική και οικονομική

³⁰⁰ «Τουρκία και ΗΠΑ: Ανατομία μιας Στρατηγικής Σχέσης», I.O.Lesser, στο «Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», επιμελ. Δ.Καιρίδης, L.G.Martin, σελ 101-121

³⁰¹ «The New Turkish Republic», G.E.Fuller, Κεφ. 16

³⁰² Το 1984 η αμερικανική στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία είχε φτάσει τα 715 εκατομμύρια δολάρια, βλ. «The New Turkish Republic», G.E.Fuller, Κεφ. 16

στήριξη θα μειωνόταν σε μια εποχή που η Τουρκία είχε να καλύψει πολλές ανάγκες (ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας, κουρδικό). Ο Πόλεμος του Κόλπου το 1991, όμως, επιβεβαίωσε τον στρατηγικό της ρόλο και την ανάδειξή της σε ζωτικό σύμμαχο της Αμερικής στη Μέση Ανατολή. Ταυτόχρονα, η Ουάσινγκτον ήλπιζε ότι η Άγκυρα θα μπορούσε να αναλάβει και έναν επιπρόσθετο ρόλο στην περιοχή του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, όπου αναδύθηκαν οι νέες ανεξάρτητες τουρκόφωνες δημοκρατίες³⁰³.

Ταυτόχρονα, όμως, ο Πόλεμος του Κόλπου έφερε στην επιφάνεια εστίες έντασης στις σχέσεις των δύο χωρών που προκαλούν τριβές μεταξύ τους μέχρι σήμερα. Ο πόλεμος προκάλεσε κύμα Κούρδων προσφύγων στην Άγκυρα και άνοιξε τον δρόμο για την de facto αυτονόμηση του Ιρακινού Κουρδιστάν, το οποίο μέχρι σήμερα η Άγκυρα θεωρεί ορμητήριο των κουρδικών αποσχιστικών δυνάμεων που απειλούν την εδαφική της ακεραιότητα.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 η στρατηγική συνεργασία των δύο χωρών γνώρισε άνθιση. Αναγνωρίζοντας τον ρόλο της Τουρκίας για την σταθεροποίηση του Ιράκ, αλλά και την ανάγκη σταθεροποίησης μιας πολυπληθούς δημοκρατίας σε μια στρατηγική τοποθεσία, οι ΗΠΑ στήριξαν την Τουρκία σε μια σειρά από ζητήματα: κάλυψαν τις τουρκικές εγγυήσεις για δάνεια από το ΔΝΤ, προώθησαν την κατασκευή αγωγών που θα μετέφεραν πετρέλαιο και φυσικό αέριο από την Κασπία στην Μεσόγειο διερχόμενοι από τουρκικά εδάφη μετατρέποντας έτσι την Τουρκία σε ενεργειακό κόμβο, στήριξαν την τουρκική υποψηφιότητα για ένταξη στην ΕΕ και συνέχισαν την πώληση όπλων στην Τουρκία, παρά τις αντιδράσεις εγχώριων λόμπι³⁰⁴. Επιπλέον, το 1999 οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες βοήθησαν στη σύλληψη του ηγέτη της κουρδικής οργάνωσης ΡΚΚ Α.Οτσαλάν.

Παράλληλα, όμως, την ίδια δεκαετία άρχισαν να καλλιεργούνται στην Άγκυρα αμφιβολίες για την ποιοτική και ποσοτική διάσταση της στρατηγικής σχέσης με την Ουάσινγκτον. Η Άγκυρα θεωρούσε ότι δεδομένου του στρατηγικού της ρόλου για τα αμερικανικά συμφέροντα στην περιοχή του Κόλπου δεν είχε ανταμειφθεί επαρκώς. Επιπλέον, έγινε πολλές φορές φανερό ότι η Ουάσινγκτον δεν αντιμετώπιζε την Άγκυρα ως πραγματικό εταίρο, καθώς δεν είχε συσχεφθεί μαζί της για μια σειρά πολιτικών γεγονότων στη Μέση Ανατολή που αφορούσαν άμεσα τα τουρκικά συμφέροντα, όπως το θέμα του καθεστώτος στη Βαγδάτη ή το θέμα των Κούρδων στο Β. Ιράκ.

Από το 1994 η Ουάσινγκτον – υποκύπτοντας και σε πιέσεις από το ελληνικό και το αρμενικό λόμπι – άρχισε να συνδέει την παροχή στρατιωτικών δανείων και επιχορηγήσεων στην Τουρκία με την πορεία εκδημοκρατισμού της χώρας και την πρόοδο σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Κουρδικό και το Κυπριακό³⁰⁵.

³⁰³ «Τουρκία – Ηνωμένες Πολιτείες μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου: Σχέσεις – Προοπτικές», Ε.Αθανασοπούλου, στο «Η Σύγχρονη Τουρκία», επιμ. Θ. Βερέμης, Θ. Ντόκος σελ. 375 - 379

³⁰⁴ Ο.α. σελ. 380-386

³⁰⁵ Ο.α. σελ. 386-395

Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στις ΗΠΑ η Τουρκία βρήκε την ευκαιρία να προβάλλει ως τον ζωτικό παράγοντα σταθερότητας που αναζητούσε η Δύση στην αντιμετώπιση των νέων απειλών στις ισλαμιστικής διεθνούς τρομοκρατίας. Η τουρκική δημοκρατία μπορούσε να λειτουργήσει ως μοντέλο για τον σταδιακό εκδημοκρατισμό των αραβικών και ισλαμικών κοινωνιών που αποτελούν κοιτίδες ισλαμιστικών τρομοκρατικών οργανώσεων όπως η Αλ – Κάιντα και αναλάβει εκ νέου τον ρόλο του αναχώματος έναντι του ισλαμικού φονταμενταλισμού αυτή τη φορά³⁰⁶.

Οι αμερικανικές ελπίδες φάνηκε να διαψεύδονται το 2003 όταν η Τουρκία αρνήθηκε να υποστηρίξει την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ³⁰⁷. Το γεωπολιτικό, γεωστρατηγικό και οικονομικό κόστος αυτής της απόφασης ήταν μεγάλο για την Τουρκία, καθώς υποβάθμισε τον ρόλο της στη Μέση Ανατολή, δημιούργησε αμφιβολίες για τον δυτικό της προσανατολισμό, της στέρησε αμερικανική βοήθεια ύψους 6 δισεκατομμυρίων και «τραυμάτισε» τη σχέση της με τις ΗΠΑ. Παρ' όλα αυτά, η «ζημιά» υπήρξε θεματικά και γεωγραφικά περιορισμένη και δεν οδήγησε τελικά σε γενικότερη αναθεώρηση της στρατηγικής συμμαχίας ΗΠΑ – Τουρκίας.

Ωστόσο, είχε γίνει πλέον σαφές ότι υπήρχαν διμερείς διαφορές σε διάφορα θέματα και ότι η τουρκική υποστήριξη προς την αμερικανική δύναμη δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένη. Σύμφωνα με την τουρκική άποψη, οι αμερικανοτουρκικές σχέσεις αποτελούσαν υποπροϊόν της αμερικανικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο (Ρωσία, Περσικό Κόλπο, Κασπία, NATO και αλλού) παρά αυτοδύναμο συμφέρον.

Από το 2006 τα σημάδια αυτονόμησης της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής από την αμερικανική στρατηγική είναι όλο και συχνότερα. Τη χρονιά αυτή ο ηγέτης της Χαμάς έγινε δεκτός στην Τουρκία, ενώ η τουρκική ηγεσία επέκρινε τη στάση των ΗΠΑ να μην καλέσουν σε κατάπαυση του πυρός κατά τη διάρκεια του πολέμου μεταξύ Ισραήλ και Χεζμπολάχ στον Λίβανο³⁰⁸. Το 2007 η άρνηση των ΗΠΑ και των δυτικών συμμάχων της Τουρκίας να τη στηρίξουν στην κλιμάκωση του αγώνα ενάντια στους μαχητές του ΡΚΚ προκάλεσε ένα ακόμα ρήγμα στις τουρκο-αμερικανικές σχέσεις. Το 2010 το αμερικανικό Κογκρέσο αναγνώρισε την αρμενική γενοκτονία εξοργίζοντας την τουρκική ηγεσία, ενώ η συνεργασία των ΗΠΑ με τους Κούρδους για την αντιμετώπιση της ισλαμιστικής τρομοκρατίας ανησυχεί την Τουρκία.

Η διαφοροποίηση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, ωστόσο, από την αμερικανική εξωτερική πολιτική σε μια σειρά ζητημάτων και το τουρκικό άνοιγμα στον αραβικό κόσμο δεν σημαίνει – όπως σπεύδουν να τονίσουν εκπρόσωποι της τουρκικής ηγεσίας - απόρριψη των δεσμών της με τις ΗΠΑ και αντικατάσταση της στρατηγικής σχέσης με τη Δύση, αλλά συμπλήρωση και εξισορρόπηση αυτής. Τουρκία και ΗΠΑ διατηρούν μια στρατηγική συνεργασία ζωτικής σημασίας σε ζητήματα ασφαλείας σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο (διεθνής τρομοκρατία, ενέργεια, ΟΜΚ) και η απόρριψή της θα

³⁰⁶ «Μετακεμαλισμός», Χ.Γιαλλουρίδης, σελ. 159-160

³⁰⁷ «Winning Turkey. How America, Europe and Turkey can revive a fading partnership», P.Gordon, Ο.Taspinar, σελ. 29-33

³⁰⁸ Ο.α. σελ. 37

εγκυμονούσε κινδύνους και για τις δύο πλευρές, Η σύμπλευση, ωστόσο, τουρκικής και αμερικανικής διπλωματίας δεν μπορεί πλέον να θεωρείται δεδομένη.

Τουρκία και ΕΕ

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ αποτελούν προέκταση των σχέσεων Τουρκίας- Δύσης και καλύπτουν μια πορεία 40 περίπου χρόνων. Πρόκειται για πολυδιάστατη πορεία που αφορά τη θέση της Τουρκίας στην ΕΕ, τη σχέση της με την ΕΕ ως σύνολο, καθώς και τις διμερείς σχέσεις με καθένα από τα κράτη-μέλη³⁰⁹.

Ο ευρωπαϊκός (δυτικός) προσανατολισμός και εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας αποτέλεσαν βασικές επιδιώξεις του Κεμάλ Ατατούρκ και των διαδόχων του. Ήδη από τα τέλη του 1950 η ένταξη στην Ενωμένη Ευρώπη καθορίστηκε ως προτεραιότητα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής³¹⁰. Η πολιτικής αυτή εγκαινιάστηκε το 1959, χωρίς να έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την κοινή γνώμη και ήταν κυρίως απόρροια του διπλωματικού ανταγωνισμού με την Ελλάδα³¹¹. Η συμφωνία σύνδεσης της Τουρκίας με την τότε ΕΟΚ υπογράφηκε το 1963.

Έκτοτε οι ευρω-τουρκικές σχέσεις γνώρισαν μεγάλες διακυμάνσεις. Η ενταξιακή πορεία της Τουρκίας βρισκόταν κατά καιρούς αντιμέτωπη με τις ελληνικές αντιρρήσεις, τις αντιδράσεις άλλων κρατών-μελών που αφορούσαν θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εκδημοκρατισμού, το Κουρδικό, το Κυπριακό, την κατάσταση της τουρκικής οικονομίας, καθώς και ανησυχίες για τα προβλήματα που θα προκαλούσε η ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων³¹². Έτσι, η αισιοδοξία και η απογοήτευση εναλλάσσονταν κατά περιόδους, ανάλογα με τις εξελίξεις.

Μετά τη διακοπή κάθε σχέσεων το διάστημα 1982-1986 λόγω του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1980, το 1987 με πρωτοβουλία του Τ. Οζάλ, η Τουρκία κατέθεσε αίτηση για πλήρη ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία, όμως, απορρίφθηκε³¹³. Ύστερα από μια σειρά απορρίψεων, τον Ιανουάριο του 1996 τέθηκε σε ισχύ η συμφωνία

³⁰⁹ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α.Νταβούτογλου, σελ. 745

³¹⁰ «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 90

³¹¹ «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α.Νταβούτογλου, σελ. 749

³¹² Η Γερμανία θεωρούσε απειλή για την Ευρώπη την ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων από μία πολυπληθή χώρα όπως η Τουρκία, Βλ. «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α. Νταβούτογλου, σελ. 789-790

³¹³ «Ευρώπη – Τουρκία. Ιδεολογία και Ρητορεία.», Σ. Πεσμαζόγλου, σελ. 21-65

Τελωνειακής Ένωσης μεταξύ Ευρωπαϊκής Κοινότητας και Τουρκίας, με την τελευταία να γίνεται η πρώτη χώρα που συμμετείχε στην Τελωνειακή Ένωση χωρίς να έχει καθεστώς πλήρους μέλους³¹⁴.

Το ζήτημα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η ανάγκη επίλυσης του Κυπριακού αποτέλεσαν τη βάση για την απόρριψη για δεύτερη φορά της αίτησης της Τουρκίας για πλήρη ένταξη το 1997 στη Σύνοδο Κορυφής του Λουξεμβούργου. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Καρντίφ το 1998 αποφάσισε την έκδοση ετήσιων Εκθέσεων Προόδου για να καταγράφει την πρόοδο της εφαρμογής των κριτηρίων της Κοπεγχάγης.

Το 1999 αποτελεί ημερομηνία-ορόσημο στις ευρω-τουρκικές σχέσεις. Κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Ελσίνκι³¹⁵, η Ελλάδα ήρε το βέτο στην τουρκική ένταξη και έτσι παραχωρήθηκε και τυπικά στην Τουρκία το καθεστώς υποψηφιότητας. Το γεγονός, όμως, ότι η πορεία ένταξης της Τουρκίας εκτός από την εφαρμογή των κριτηρίων της Κοπεγχάγης συνδέθηκε και με τις προσπάθειες επίλυσης των ελληνο-τουρκικών συνοριακών διαφορών και το Κυπριακό έκανε την Τουρκία να δυσανασχετεί. Τον Μάρτιο 2001 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε το πρώτο Κείμενο Εταιρικής Σχέσης για Προσχώρηση, το οποίο περιελάμβανε ένα χρονοδιάγραμμα για την εφαρμογή κριτηρίων και προαπαιτούμενων.

Το 2002 ήταν μία ακόμα απογοητευτική χρονιά για την Τουρκία, καθώς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης από τη μία δεν όρισε συγκεκριμένη ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων και από την άλλη αποδέχτηκε την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, χωρίς προηγούμενη επίλυση του Κυπριακού. Παρ' όλα αυτά, το ΚΔΑ συνέχισε τις μεταρρυθμίσεις καταφέροντας να περάσει πλήθος αναθεωρήσεων³¹⁶.

Το 2004 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζήτησε από την Άγκυρα να εφαρμόσει το Πρόσθετο Πρωτόκολλο το οποίο προέβλεπε επέκταση της Τελωνειακής Ένωσης στα δέκα νέα κράτη-μέλη, άρα και στην Κύπρο, κάτι που αρνείται να κάνει μέχρι σήμερα. Παρ' όλα αυτά, η 3η Οκτωβρίου του 2005 αποτελεί την επίσημη ημερομηνία έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, καθώς αναγνωρίστηκε ότι η Τουρκία «πληροί επαρκώς» τα πολιτικά κριτήρια. Στο Διαπραγματευτικό Πλαίσιο, ωστόσο, υπογραμμίζεται ότι πρόκειται για μια «ανοιχτή ως προς το αποτέλεσμα διαδικασία».

Από τότε ο ρυθμός των μεταρρυθμίσεων έχει μειωθεί σημαντικά, καθώς έχουν φτάσει πλέον στο σημείο που δεν πρόκειται για επιφανειακές και τεχνικές τροποποιήσεις, αλλά για ουσιαστικά ζητήματα που αγγίζουν τις παραδοσιακές πολιτικές δομές της χώρας, με αποτέλεσμα να προκαλούνται αντιδράσεις από το κατεστημένο³¹⁷.

³¹⁴ «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του AKP», Δ. Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 75

³¹⁵ «Μετακεμαλισμός», Χ. Γιαλλουρίδης, σελ. 103

³¹⁶ «Winning Turkey. How America, Europe and Turkey can revive a fading partnership», P.H.Gordon, O. Taspinar, σελ. 44

³¹⁷ «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του AKP», Δ. Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 77-78

Σήμερα, από τα συνολικά τριάντα πέντε κεφάλαια του κοινοτικού κεκτημένου έχουν ανοίξει τα δέκα τέσσερα, από τα οποία το ένα έχει κλείσει προσωρινά. Στο φετινό Διευρυνσιακό Πακέτο γίνονται μεταξύ άλλων αναφορές σε προκλητικές ενέργειες της Τουρκίας έναντι της Κύπρου και στις σχέσεις καλής γειτονίας³¹⁸.

Παρά την αργή πρόοδο στην πορεία των διαπραγματεύσεων καμία από τις δύο πλευρές δεν αναμένεται να δώσει τέλος σε αυτές, παρά τις κατά καιρούς απειλές εκ μέρους της Τουρκίας³¹⁹. Αιτία είναι τα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα και των δύο πλευρών, καθώς και οι αμερικανικές πιέσεις που ασκούνται για τη συνέχιση της διαδικασίας.

Οι καθυστερήσεις, βέβαια, έχουν προκαλέσει αμοιβαία δυσπιστία στις ευρω-τουρκικές σχέσεις. Κάποιες χώρες, όπως η Γαλλία, η Γερμανία και η Αυστρία, αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό την τουρκική ένταξη, ενώ στο εσωτερικό της Τουρκίας έχουν ενισχυθεί τα αντι-ευρωπαϊκά συναισθήματα³²⁰. Τα σενάρια περί «ειδικής σχέσης» επιβαρύνουν το δυσμενές κλίμα, ενισχύουν το αντι-ευρωπαϊκό αίσθημα και καθυστερούν περαιτέρω τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις.

Ουσιαστικά, όμως, η ΕΕ δεν επιθυμεί την αποξένωση της Τουρκίας, καθώς αποτελεί μία γέφυρα μεταξύ Δύσης και μουσουλμανικού κόσμου, καθώς και κομβικό ενεργειακό διάδρομο. Ταυτόχρονα είναι σε θέση να συμβάλλει σε κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν την Ένωση, όπως η μετανάστευση και η ισλαμιστική τρομοκρατία. Επιπλέον, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς εταίρους της σε εμπόριο και επενδύσεις, ενώ η ιδιότητά της ως μέλος του ΝΑΤΟ συμβάλλει στον διάλογο ΝΑΤΟ – ΕΕ σε θέματα που άπτονται της ΕΠΑΑ και αφορούν την ευρωπαϊκή ασφάλεια. Συνεπώς, η Τουρκία μπορεί να συνεισφέρει από πολλές απόψεις στην διατήρηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στην Ένωση και στην ευρύτερη γειτονιά της³²¹.

Από την άλλη πλευρά, προτεραιότητα της Τουρκίας παραμένει η πλήρης ένταξη, χωρίς να φαίνεται διατεθειμένη να δεχθεί οτιδήποτε λιγότερο. Η ανεξάρτητη πολιτική που εφαρμόζει η Τουρκία τα τελευταία χρόνια, η οικονομική και πολιτική περιφερειακή της άνοδος είναι αλληλένδετα με τον δυτικό και ευρωπαϊκό προσανατολισμό της. Διατήρηση, βέβαια, αυτού του προσανατολισμού δεν σημαίνει απαραίτητα πλήρης ένταξη στην ΕΕ, αλλά κατά πόσο οι ευρωτουρκικές σχέσεις θα παραμείνουν συνδεδεμένες στον στόχο της ένταξης. Η διατήρησή του, όμως, αποτελεί σημαντική παράμετρο στις σχέσεις της Τουρκίας με τα ομόθρησκα κράτη σε Μέση Ανατολή, Καύκασο, Κεντρική Ασία, Βαλκάνια και βόρειο Αφρική, αλλά και στις σχέσεις της με μεγάλες δυνάμεις, όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία και η Κίνα, δηλαδή

³¹⁸ <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/exoterikes-sheseis-dievrsinsi.html?page=1>, ημερομηνία προσπέλασης 13/8/2015

³¹⁹ Η Τουρκία έχει επανειλημμένα κατηγορήσει την ΕΕ για διακρίσεις κόντρα στον λόγο για «χριστιανική λέσχη» και απειλεί ότι θα αναζητήσει εναλλακτική λύση στρεφόμενη προς ανατολάς

³²⁰ «Who wants full membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership», Α. Carkoglou, στο «Turkey and the European Union», επιμολ. Α. Carkoglou, Β. Rubin, σελ. 171-194

³²¹ «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΑΚΡ», Δ. Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 87-92

σημαντική παράμετρο στις φιλοδοξίες της να καταστεί περιφερειακός ηγεμόνας.

Τουρκία και NATO

Η συμμετοχή της Τουρκίας στο NATO αποτελούσε ανέκαθεν ακρογωνιαίο λίθο της τουρκικής πολιτικής άμυνας, απόδειξη του ανήκειν στη Δύση και βασική παράμετρος της τουρκικής κουλτούρας ασφαλείας. Από το 1952 που η Τουρκία εντάχθηκε στην Ατλαντική Συμμαχία στο πλαίσιο του ανταγωνισμού της με την Ελλάδα οι προκλήσεις ασφαλείας έχουν μεταβληθεί ριζικά σηματοδοτώντας και την αναπροσαρμογή του NATO και της αποστολής του, καθώς και των σχέσεων με τα κράτη μέλη του.

Μπορεί κανείς να διακρίνει τρεις φάσεις στη σχέση Τουρκίας NATO: α) τη φάση της συλλογικής άμυνας για Τουρκία και NATO, β) τη φάση της συλλογικής ασφάλειας για Τουρκία και NATO και γ) τη φάση του ρόλου της Τουρκίας ως στρατηγικού εταίρου του NATO στη διαχείριση περιφερειακών κρίσεων³²².

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο συστάθηκε το NATO ως ο Ευρωπαϊκός βραχίονας της νέας μεγάλης δύναμης του διεθνούς συστήματος, των ΗΠΑ. Σκοπός του ήταν περιορίσει την επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία είχε αναδυθεί ως η κεντρική δύναμη ευρασιατικής ισχύος περιορίζοντάς την. Η ένταξη της Τουρκίας στο NATO δεν σήμαινε, όμως, μόνο τη συστράτευσή της με τις ΗΠΑ έναντι της κοινής απειλής, αλλά και την ευρύτερη ενσωμάτωση της στο δυτικό μπλοκ.

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου η Τουρκία αποτέλεσε έναν πολύτιμο στρατηγικό αμυντικό εταίρο στο πλαίσιο του NATO, με σημαντικό γεωστρατηγικό ρόλο λόγω της στρατιωτικής της ισχύος και της γεωγραφικής της εγγύτητας στα θέρετρα του αμερικανο-σοβιετικού ανταγωνισμού (Μέση Ανατολή).

Η διάλυση του συμφώνου της Βαρσοβίας προκαλεί σκεπτικισμό σχετικά με τον μελλοντικό ρόλο του NATO και συνεπώς η γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας υποβαθμίζεται προσωρινά. Η δρομολόγηση της διεύρυνσης της αποστολής του NATO, όμως, και η ευκαιρία που παρουσιάζεται με τον Πόλεμο του Κόλπου το 1991 σηματοδοτούν τον μετασχηματισμό της αποστολής της Συμμαχίας από τη συλλογική άμυνα στη συλλογική ασφάλεια. Σε αυτό το νέο πλαίσιο ο στρατηγικός και γεωστρατηγικός ρόλος της Τουρκίας

³²² http://carnegieendowment.org/files/Aybet_Brief.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

αναβαθμίζεται εκ νέου. Παρ' όλ' αυτά η απροθυμία νατοϊκών συμμάχων της Τουρκίας και κυρίως της Γερμανίας να εγγυηθούν την ασφάλεια της Τουρκίας κατά τη διάρκεια του Πολέμου στον Κόλπο σε περίπτωση ιρακινών αντιποίνων αφήνει πικρή γεύση στην Άγκυρα³²³.

Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η Τουρκία συνεχίζει να διαδραματίζει έναν στρατηγικά σημαντικό, αλλά απλά «λειτουργικό» ρόλο στις out-of area αποστολές του NATO³²⁴, χωρίς να χαράζει τη δική της περιφερειακή στρατηγική ούτε να επηρεάζει τις εξελίξεις.

Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας ενισχύει τον ρόλο της Τουρκίας. Στο πλαίσιο της νέας, χωρίς σύνορα συλλογικής ασφάλειας και του νέου ρόλου του, το NATO πραγματοποιεί παρεμβάσεις σε περιοχές, όπου η κακή διακυβέρνηση οδηγεί σε περιφερειακή αστάθεια και δημιουργεί εστίες απειλής για τα μέλη της Συμμαχίας, σε μια ευρύτερη ερμηνεία του άρθρου 5. Η Τουρκία συνεχίζει να συμβάλλει είτε μάχιμα είτε στηρίζοντας τις επιχειρήσεις peace-building³²⁵. Στην επιχείρηση στο Αφγανιστάν ανέλαβε πολλές φορές διοικητικά καθήκοντα, ενώ συμμετείχε στις επιχειρήσεις για το Κόσσοβο (KFOR), τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (SFOR), καθώς και στην ευρωπαϊκή δύναμη που τη διαδέχτηκε (EUFOR Althea)³²⁶.

Από το 2002 η Τουρκία υιοθετεί έναν πιο ενεργό περιφερειακό ρόλο και αρχίζει να επανεξετάζει τις στρατηγικές της προτεραιότητες με βάση τα νέα δεδομένα και τις νέες προκλήσεις ασφαλείας που προκύπτουν από τη διεύρυνση του NATO σε Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Η εισβολή στο Ιράκ το 2003, δηλαδή στη ζώνη της Μέσης Ανατολής με ιδιαίτερο γεωστρατηγικό ενδιαφέρον για την Τουρκία αποτελεί ακόμα μία αφορμή να αναδείξει την αυτούσια στρατηγική της και την μετατρέψει από χώρα στις πτέρυγες του NATO (Flank country) σε χώρα στην πρώτη γραμμή (Front country). Ο ρόλος της, όμως, στο πλαίσιο της διατλαντικής συνεργασίας συνεχίζει να καθορίζεται στα περιθώρια της στρατηγικής των δυτικών της συμμάχων.

Το 2007 η Τουρκία και οι σχέσεις της με τους δυτικούς της συμμάχους άλλαξε ριζικά όταν αρνήθηκαν να τη στηρίξουν με αφορμή το Κουρδικό. Με τις επιθέσεις των Κούρδων ανταρτών του PKK να έχουν κλιμακωθεί, η Τουρκία ζήτησε τη στήριξη τους προκειμένου να χτυπήσει το Ιρακινό Κουρδιστάν το οποίο θεωρούσε ορμητήριο των επιθέσεων εναντίον της, χωρίς να βρει ανταπόκριση. Η κρίση έδωσε την αφορμή για επανακαθορισμό των σχέσεων των νατοϊκών συμμάχων γενικά και των ΗΠΑ ειδικότερα με την Τουρκία, η οποία πλέον απαιτούσε τον σεβασμό των ζωτικών της συμφερόντων κατά τη χάραξη της στρατηγικής της Συμμαχίας.

Από το 2009 ο ρόλος της Τουρκίας στις διατλαντικές της σχέσεις μεταλλάσσεται και η χώρα αναδεικνύεται ως μια δύναμη με ενεργό

³²³ «Turkey's New Geopolitics», G.E.Fuller, I.O.Lesser, σελ. 178

³²⁴ <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=670>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

³²⁵ <http://www.nato.int/docu/Review/2005/Peace-Building/EN/index.htm>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

³²⁶ <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=670>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

περιφερειακό ρόλο και παράγοντας εξελίξεων στην ευρύτερη περιοχή της. Στη συνέχεια, λοιπόν, δεν συμμετείχε απλά στην επιχείρηση στη Λιβύη, αλλά και στον διατλαντικό στρατηγικό σχεδιασμό για την ευρύτερη περιοχή. Τελευταίο παράδειγμα ότι η Τουρκία δεν αποτελεί πλέον επικουρική στρατηγική πηγή στο πλαίσιο του NATO, αλλά στρατηγικό νατοϊκό εταίρο, με αυτούσια συμφέροντα που συνυπολογίζονται στη λήψη αποφάσεων της Συμμαχίας αποτελεί η νατοϊκή στήριξη στην Τουρκία στην απόφασή της να πλήξει θέσεις της τζιχαντιστικής οργάνωσης Ισλαμικό Κράτος, καθώς και Κούρδων του ΡΚΚ στη Συρία³²⁷.

Ο νέος δυναμικότερος ρόλος της Τουρκίας δημιουργεί, βέβαια, κατά καιρούς αποκλίσεις στην εκτίμηση των απειλών ασφαλείας με τους νατοϊκούς της συμμάχους και αποτελεί εστία τριβών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το γεγονός ότι η Τουρκία εμμένει στην τήρηση της Συνθήκης του Montreux, βάσει της οποίας απαγόρευσε την είσοδο αμερικανικών πλοίων στη Μαύρη Θάλασσα κατά την κρίση του Αυγούστου το 2008 μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας. Επίσης, είναι αντίθετη στο ενδεχόμενο μεγαλύτερης εμπλοκής του NATO στον Εύξεινο Πόντο, όπως επιθυμούν Βουλγαρία και Ρουμανία, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνει τη χάραξη πολιτικής του NATO στη Μαύρη Θάλασσα.

Από την άλλη, η κεντρική γεωπολιτική θέση της Τουρκίας πάνω στους στρατηγικούς άξονες των Βαλκανίων, του Καυκάσου και τη Κεντρικής Ασίας, την καθιστούν πολύτιμη για τον νέο ρόλο του NATO. Το NATO δεν παύει να αποτελεί ένα σημαντικό στρατηγικό κρίκο της Τουρκίας με τις ΗΠΑ και προέκταση των τουρκο-αμερικανικών σχέσεων. Οι σχέσεις Τουρκίας – NATO – ΗΠΑ συνεχίζουν να αποτελούν ιδανικό αντίβαρο στις δύσκολες σχέσεις Τουρκίας – ΕΕ, ενώ για τις ΗΠΑ η σχέση της με την Τουρκία αποτελεί όχημα των παγκόσμιων και περιφερειακών αποστολών του NATO και συμπληρωματικό στοιχείο των στρατηγικών της συμφερόντων³²⁸. Επιπλέον, η συμμετοχή στο NATO αποτελεί έναν ισχυρό μοχλό πίεσης και διαπραγματευτικό ατού της Τουρκίας στις σχέσεις της με την ΕΕ, τη Ρωσία και άλλες περιφερειακές δυνάμεις.

³²⁷ <http://gr.euronews.com/2015/07/31/europe-weekly-nato-supports-turkish-airstrikes-on-militants-in-syria-and-iraq/>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

³²⁸ «Το Στρατηγικό Βάθος . Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Α.Νταβούτογλου, σελ. 360

Διεθνής Νομιμοποίηση

Ο ανέκαθεν δυτικός προσανατολισμός της Τουρκίας παγιώθηκε, όπως έχω αναφέρει, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Η Τουρκία συστρατεύτηκε με το δυτικό στρατόπεδο ενάντια στην κοινή απειλή εξ ανατολής και εντάχθηκε στους δυτικούς θεσμούς. Με τον τρόπο αυτό συμμετείχε στην γέννηση μια νέας διατλαντικής κοινότητας ασφάλειας και μιας νέας δημοκρατικής φιλελεύθερης τάξης που πρέσβευε συγκεκριμένους κανόνες και αξίες, όπως τη δημοκρατία, τον πλουραλισμό, την ειρήνη, την ελεύθερη οικονομία και τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Εκτός από το NATO, η Τουρκία σταδιακά εντάχθηκε και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς και θεσμούς που πρεσβεύουν το παραπάνω κανονιστικό και αξιακό σύστημα. Κάποιοι από αυτούς είναι το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο ΟΑΣΕ, ο ΟΗΕ και οι G20. Στο πλαίσιο των θεσμών αυτών εμφανίζονται ιδιαίτερα δραστήρια, προωθώντας τους εθνικούς της στόχους και παράλληλα προσδίδοντάς τους διεθνή νομιμοποίηση. Το παράδοξο, βέβαια, στην περίπτωση της Τουρκίας είναι ότι ενώ συμμετέχει στους παραπάνω δυτικής εμπνεύσεως διεθνείς θεσμούς η υιοθέτηση του κανονιστικού και αξιακού συστήματος που αυτοί πρεσβεύουν αποτελεί μια πολυετή επίπονη διαδικασία και στην καλύτερη περίπτωση έργο εν εξελίξει.

Στο εσωτερικό της χώρας, θεμελιώδεις δημοκρατικές φιλελεύθερες αξίες, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ελευθερία των ΜΜΕ και η θέση της γυναίκας στην τουρκική κοινωνία αποτελούν ακόμα σε μεγάλο βαθμό ζητούμενα και διαφοροποιούν βαθιά την τουρκική κοινωνία και πολιτεία από τις αντίστοιχες δυτικές των οποίων θεωρείται εταίρος στο πλαίσιο πολλών θεσμών³²⁹.

Στις διεθνείς της σχέσεις, συνεχίζει να παραβιάζει συστηματικά το διεθνές δίκαιο και να αμφισβητεί διεθνείς διακανονισμούς, συμφωνίες και συνθήκες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η άρνησή της να υπογράψει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 και η άρνησή της να επιτρέψει στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης να δικαιοδοτήσει σχετικά με τις διεκδικήσεις της στο Αιγαίο. Παράλληλα, διατηρεί το δικαίωμα χρήσης βίας- όπως έκανε στην περίπτωση της Κύπρου το 1964 και το 1974 - και απειλής χρήσης βίας (casus belli) - όπως στην περίπτωση της Ελλάδας με αφορμή την επέκταση των χωρικών της υδάτων σύμφωνα με τη Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας³³⁰. Επιπλέον, η παραβίαση εκ μέρους της των διεθνών κυρώσεων που είχαν επιβληθεί στο Ιράν, καθώς και η ύποπτη μέχρι πρόσφατα στάση της απέναντι στην τζιχαντιστική οργάνωση «Ισλαμικό Κράτος» και το Ιράκ δημιουργεί αμφιβολίες για το κατά πόσον η Τουρκία δεσμεύεται πραγματικά από το διεθνές δίκαιο και συντάσσεται με τους διεθνείς κανόνες και αξίες ή τα χρησιμοποιεί κατά περίπτωση για να

³²⁹ http://www.todayszaman.com/op-ed_turkeys-challenge-to-the-rule-of-law_381231.html,

ημερομηνία προσπέλασης 16/8/2015

³³⁰ «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΑΚΡ», Δ. Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ. 221

προσδίδει «αέρα» νομιμοποίησης στην προώθηση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής της³³¹.

Η υιοθέτηση του ευρωπαϊκού κεκτημένου (acquis communautaire) και οι πιέσεις από την ΕΕ για περαιτέρω μεταρρυθμίσεις έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στο εσωτερικό της χώρας και την υιοθέτηση ενός «ηπιότερου» προφίλ στις διεθνείς της σχέσεις. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, η μεγάλη καθυστέρηση στις ενταξιακές διαπραγματεύσεις και η επιδίωξη ενός ανεξάρτητου ρόλου περιφερειακού ή και παγκόσμιου ηγέτη σηματοδότησε την επιστροφή της Τουρκίας στην οθωμανική της κουλτούρα και το άνοιγμα στον αραβικό κόσμο³³² - που πρεσβεύει ένα διαφορετικό αξιακό και κανονιστικό σύστημα – καθώς και την επιστροφή στην υιοθέτηση στάσης «σκληρής» ισχύος στις διεθνείς της σχέσεις.

Διαπιστώνει, λοιπόν, κανείς ότι η Τουρκία αναπτύσσει μια ρητορική σεβασμού του διεθνούς δικαίου και του διεθνούς συστήματος αξιών και νορμών, υιοθετεί εργαλεία ήπιας ισχύος και συμμετέχει σε πολυμερείς δράσεις, καθώς δεν θα μπορούσε να προωθήσει τα συμφέροντά της εκτός του παγκοσμιοποιημένου πολιτικού και οικονομικού συστήματος. Από την άλλη, όταν θεωρεί ότι θίγονται ζωτικά εθνικά συμφέροντά της, δεν διστάζει να δράσει κατά παράβαση των διεθνών κανόνων και να προχωρήσει σε επιλογές που στερούνται διεθνούς νομιμοποίησης (Κυπριακό, Κουρδικό, διεκδικήσεις στο Αιγαίο). Για τον λόγο αυτό δέχεται πιέσεις και από τους διεθνείς δυτικοτραφείς οργανισμούς στους οποίους ανήκει (ΟΗΕ), καθώς και σε αυτούς στους οποίους φιλοδοξεί να ενταχθεί (ΕΕ).

³³¹ http://www.todayszaman.com/columnist/bulent-kenes/values-and-norms-who-is-turkey-allied-with-2_371440.html, ημερομηνία προσπέλασης 16/8/2015

³³² Η Τουρκία συμμετέχει σήμερα σε πολυμερείς μη δυτικές δομές συνεργασίας, όπως η Συμμαχία των Πολιτισμών, ο Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης, ο Σύνδεσμος Αραβικών Κρατών και το Περιφερειακό Συμβούλιο του Κόλπου, Βλ. «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΑΚΡ», Δ. Τριανταφύλλου, Ε. Φωτίου, σελ.231-241

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι γεγονός ότι ο εκσυγχρονισμός της χώρας τα τελευταία χρόνια και η εντυπωσιακή μεταμόρφωσή της από μια συντηρητική, θρησκευόμενη, αγροτική και αδρανή κοινωνία σε ένα αστικό, βιομηχανοποιημένο και διεθνοποιημένο έθνος της έδωσε νέα δυναμική και προοπτική. Η ισλαμική και δημοκρατική ηγεσία που ανήλθε την εξουσία το 2002 ανέτρεψε το πολιτικό κατεστημένο που κυβερνούσε επί δεκαετίες, κατάφερε να καθυποτάξει το πανίσχυρο στρατιωτικό κατεστημένο και να δώσει νέα ορμή στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις.

Είναι αλήθεια ότι το κυβερνών- μέχρι πρόσφατα - ΚΔΑ έχει χάσει την αρχική του ανανεωτική ορμή και ότι η σύγχρονη Τουρκία παρουσιάζει ακόμα μεγάλες ελλείψεις σε τομείς όπως η ποιότητα της δημοκρατίας, η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα δικαιώματα των μειονοτήτων και η ελευθερία των ΜΜΕ.

Εξακολουθεί, ωστόσο, να αποτελεί μια χώρα πλούσια σε φυσικούς και ανθρώπινους πόρους. Παρά τα κοινωνικό-πολιτικά προβλήματα που προκύπτουν από την εθνοτική, γλωσσική και θρησκευτική ετερότητα που χαρακτηρίζει την τουρκική κοινωνία, ο πληθυσμός της συνεχίζει να αυξάνεται ενισχύοντας τις παραγωγικές τάξεις.

Η επιβράδυνση της οικονομίας και η αύξηση της ανεργίας και του πληθωρισμού δεν αναιρούν το γεγονός ότι η Τουρκία εξακολουθεί να συγκαταλέγεται στις πιο ισχυρές οικονομίες του κόσμου, ενώ φιλοδοξεί να ανήκει στις δέκα πρώτες του κόσμου την επόμενη δεκαετία.

Η στρατιωτική ισχύ αποτελεί έναν επιπλέον «όπλο» που χρησιμοποιεί η Τουρκία για την προώθηση των εθνικών της στόχων. Η συνεχής προμήθεια νέων εξοπλιστικών προγραμμάτων, η εφαρμογή σύγχρονων στρατιωτικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, η συμμετοχή σε πολυμερείς στρατιωτικές ασκήσεις και η ανάπτυξη – με στόχο την ανεξαρτητοποίηση από τις εισαγωγές - της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας έχουν αυξήσει εντυπωσιακά την εν λόγω ισχύ. Διαθέτοντας τον δεύτερο μεγαλύτερο στρατό στο ΝΑΤΟ, η συμμετοχή της σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και ειρηνευτικές αποστολές είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ταυτόχρονα, βέβαια, η προβολή της στρατιωτικής της ισχύος δημιουργεί παραστάσεις απειλής στους γείτονές της προκαλώντας ενίοτε παρενέργειες στη διεθνή πολιτική της.

Είναι γεγονός ότι η τουρκική διπλωματία και εξωτερική πολιτική έχουν να επιδείξουν σημαντικές επιτυχίες τα τελευταία χρόνια. Με βάση το «στρατηγικό βάθος» του Α. Νταβούτογλου, στο επίκεντρο τέθηκαν τα περιφερειακά προβλήματα και οι περιφερειακές συνεργασίες με παγκόσμιες διαστάσεις. Με τα ανοίγματα σε Βαλκάνια, Μέση Ανατολή, Καύκασο και Κεντρική Ασία – δηλαδή στο πεδίο γεωπολιτικού κενού που δημιουργήθηκε μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης – η Τουρκία κατάφερε να αναδείξει τον περιφερειακό χαρακτήρα της, χωρίς αυτό να σημαίνει αποδυνάμωση των

δεσμών με τη Δύση, σε επίπεδο ρητορικής τουλάχιστον. Η ενεργειακή της πολιτικής της έχει προσδώσει ένα επιπλέον πλεονέκτημα στις διεθνείς της σχέσεις και έχει αναβαθμίσει τον ρόλο της στο διεθνές περιβάλλον.

Είναι, ωστόσο, επίσης γεγονός ότι η τουρκική εξωτερική πολιτική και διπλωματία έχει απολέσει τη δυναμική που κατείχε κάποτε. Η αρχή των «μηδενικών προβλημάτων» του Α.Νταβούτογλου φαίνεται ότι δεν είναι συμβατή με τη γενικότερη νέο-οθωμανική ιμπεριαλιστική διάθεση που επιδεικνύει η Τουρκία προς τους γείτονές της. Αντίθετα, οξύνει τον ανταγωνισμό από δυνάμεις που έχουν βλέψεις στις ίδιες περιοχές αναγκάζοντάς την συχνά να αναδιπλωθεί (Ρωσία σε Καύκασο και Κεντρική Ασία) ή προκαλεί αντι-τουρκικές συσπειρώσεις (Ισραήλ – Ελλάδα – Κύπρος – Αίγυπτος στην Ανατολική Μεσόγειο). Ακόμα και στις περιοχές όπου φαίνεται να κυριαρχεί στη διπλωματική, πολιτική και οικονομική αρένα ως η πολυπληθέστερη σταθερή μουσουλμανική δημοκρατία (Μέση Ανατολή), προβλήματα όπως το Κουρδικό και οι βεβαρημένες ιστορικές μνήμες συχνά την καθιστούν εστία αποσταθεροποίησης. Ταυτόχρονα, στα φιλόδοξα σχέδιά της για περαιτέρω εξάπλωση της επιρροής της караδοκεί πάντα ο κίνδυνος της υπερεξάπλωσης.

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι η Τουρκία αποτελεί μια σημαντική περιφερειακή δύναμη που διαδραματίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό γεωστρατηγικό και γεωπολιτικό ρόλο για τα δυτικά συμφέροντα. Θα ήταν, ωστόσο, πρῶμο να χαρακτηριστεί «περιφερειακή υπερδύναμη» ή «περιφερειακός ηγεμόνας». Για να κερδίσει αυτόν τον τίτλο, προέχει η αντιμετώπιση των εσωτερικών της αδυναμιών, η υπερκέραση των διεθνών ανταγωνισμών και αντι-συσπειρώσεων, η αποφυγή του κινδύνου υπερεξάπλωσης, καθώς και η διαχείριση των αντίροπων δυνάμεων που αναπτύσσονται τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο διεθνές περιβάλλον.

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1

Πηγή: Λουκάς Ι. «Η Γεωπολιτική», Τροχαλία, 2000, σελ. 362

Χαρτης 2:

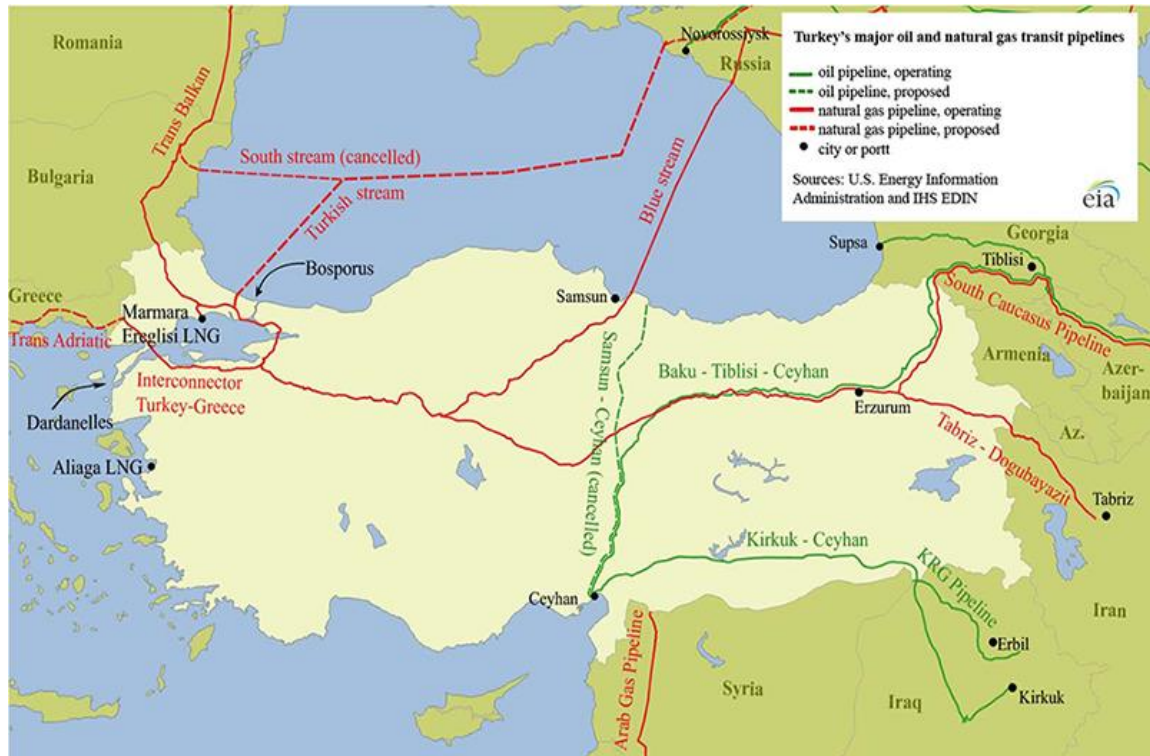

Εδαφική επέκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μεταξύ 1481 και 1683

Πηγή:

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1>

Χάρτης 3

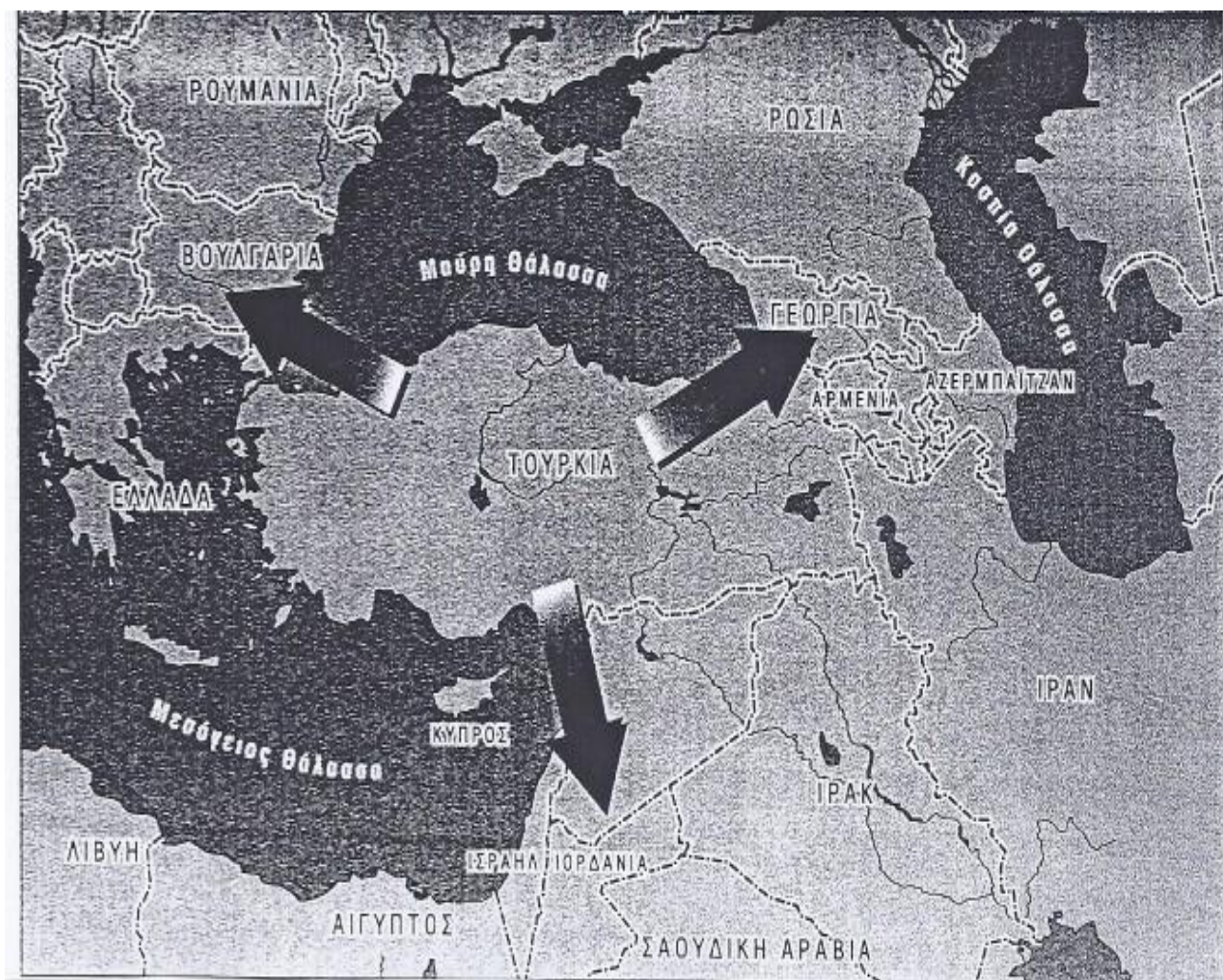
Πηγή: <http://themediabroadcastnetwork.com/2015/07/07/turkey-country-analysis-brief/>

Χάρτης 4

Πηγή: <https://chronicle.fanack.com/turkey/population/ethnic-and-religious-groups/>

Χάρτης 5

Βασικές κατευθύνσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής

Πηγή: Ντόκος Θ., «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001, σελ. 55

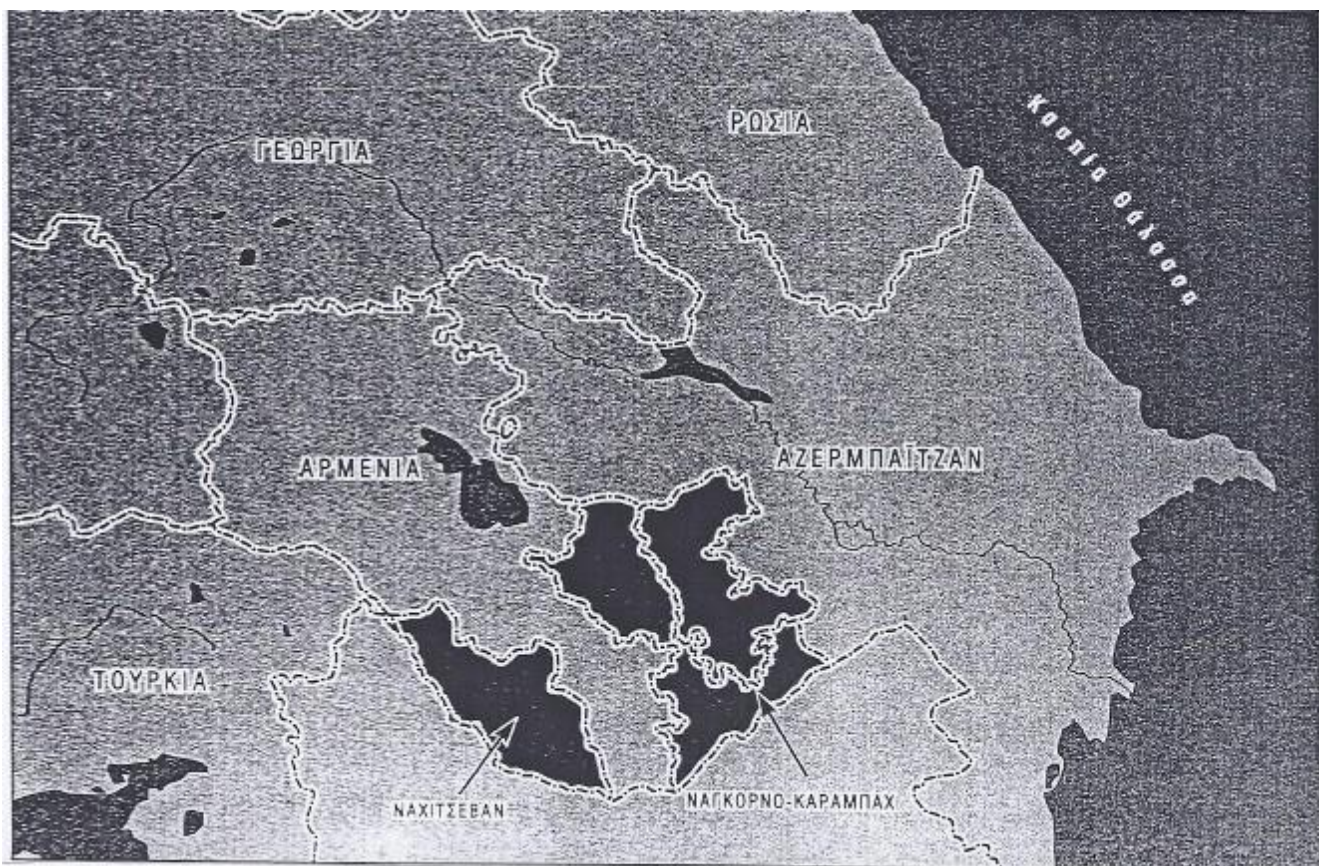
Χάρτης 6

Κεντρική Ασία

Πηγή: Ντόκος Θ. «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001, σελ. 57

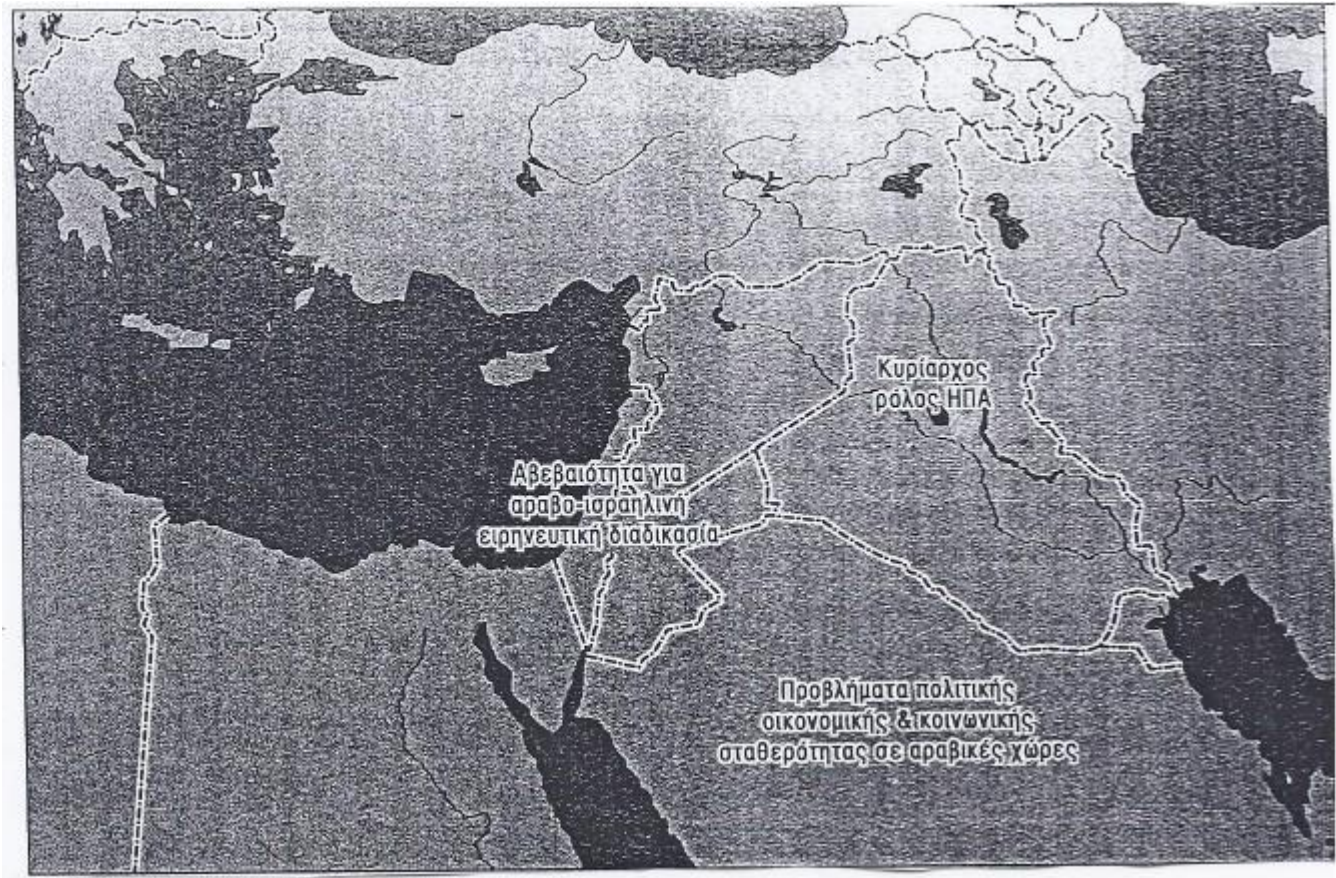
Χάρτης 7

Καύκασος

Πηγή: Ντόκος Θ. «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001, σελ. 101

Χάρτης 8

Ανατολική Μεσόγειος - Μέση Ανατολή

Πηγή: Ντόκος Θ. «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001, σελ. 70

Χάρτης 9

Μεσόγειος

Πηγή: Ντόκος Θ., «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001, σελ. 35

ΣΧΗΜΑΤΑ

Σχήμα 1

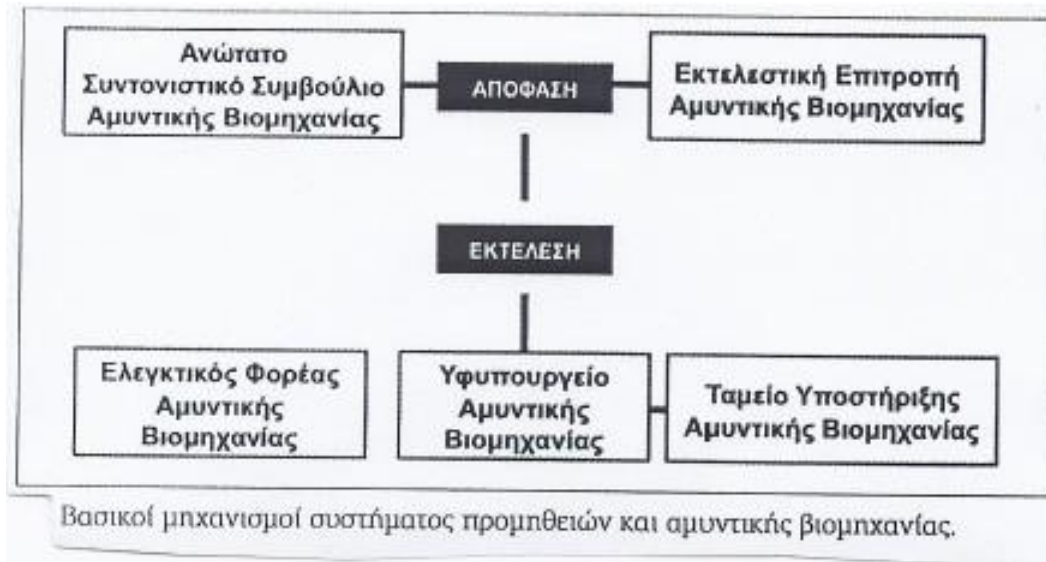
Πηγή: Μηνάγιας Χ., «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Τουρίκη, 2010, σελ. 84

Σχήμα 2

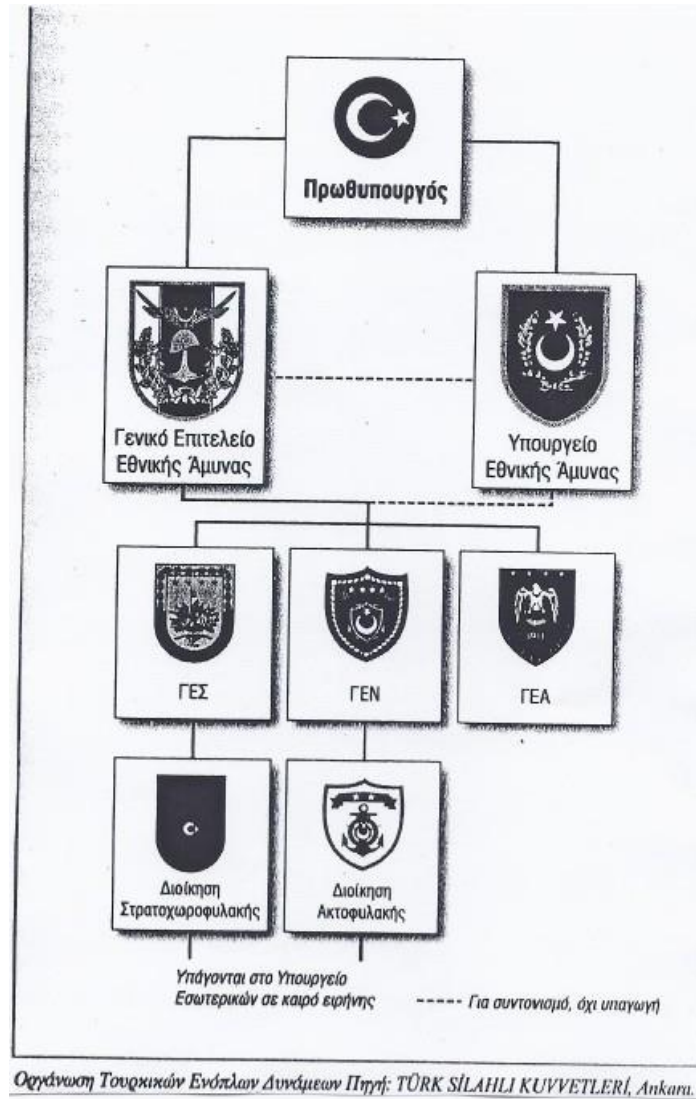
Πηγή: Μηνάγιας Χ., «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Τουρίκη, 2010, σελ. 85

Σχήμα 3

Πηγή: Μηνάγιας Χ., «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Τουρίκη, 2010, σελ. 194

Σχήμα 4

Πηγή: Ντόκος Θ., «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001, σελ. 47

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1:

Population by years

Yıl - Year	Nüfus Population
2013	76 481 847
2014	77 323 892
2015	78 151 750
2016	78 965 645
2017	79 766 012
2018	80 551 266
2019	81 321 569
2020	82 076 788

Πηγή: Turkstat

<http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Πίνακας 2:

Annual growth rate of population by years, 2007-2014

İl-Provinces	Yıllık nüfus artış hızı - Annual growth rate of population ⁽¹⁾ (‰)						
	2007 -	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014
Toplam - Total	13,1	14,5	15,9	13,5	12,0	13,7	13,3

Πηγή: Turkstat - <http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

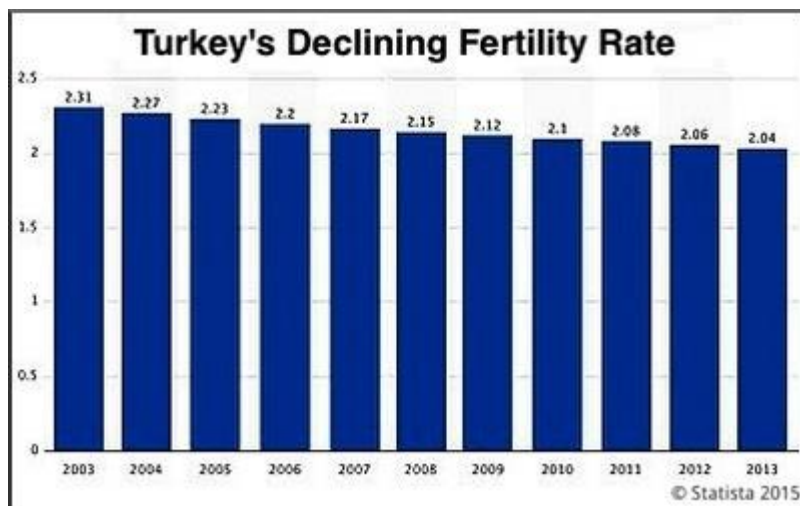
Πίνακας 3

Population by years, age group and sex, 1935-2014						
Yıl Year	Yaş grubu Age group	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Oran - Proportion (%)
2007	Toplam - Total	70 586 256	35 376 533	35 209 723	100,0	
	0-14	18 642 391	9 570 773	9 071 618	26,4	
	15-64	46 943 690	23 655 657	23 288 033	66,5	
	65 +	5 000 175	2 150 103	2 850 072	7,1	
2008	Toplam - Total	71 517 100	35 901 154	35 615 946	100,0	
	0-14	18 788 587	9 646 960	9 141 627	26,3	
	15-64	47 835 090	24 114 713	23 720 377	66,9	
	65 +	4 893 423	2 139 481	2 753 942	6,8	
2009	Toplam - Total	72 561 312	36 462 470	36 098 842	100,0	
	0-14	18 859 334	9 681 912	9 177 422	26,0	
	15-64	48 618 564	24 557 794	24 060 770	67,0	
	65 +	5 083 414	2 222 764	2 860 650	7,0	
2010	Toplam - Total	73 722 988	37 043 182	36 679 806	100,0	
	0-14	18 878 582	9 691 297	9 187 285	25,6	
	15-64	49 516 670	25 020 856	24 495 814	67,2	
	65 +	5 327 736	2 331 029	2 996 707	7,2	
2011	Toplam - Total	74 724 269	37 532 954	37 191 315	100,0	
	0-14	18 886 575	9 694 739	9 191 836	25,3	
	15-64	50 346 979	25 440 290	24 906 689	67,4	
	65 +	5 490 715	2 397 925	3 092 790	7,3	
2012	Toplam - Total	75 627 384	37 956 168	37 671 216	100,0	
	0-14	18 857 179	9 678 382	9 178 797	24,9	
	15-64	51 088 202	25 803 873	25 284 329	67,6	
	65 +	5 682 003	2 473 913	3 208 090	7,5	
2013	Toplam - Total	76 667 864	38 473 360	38 194 504	100,0	
	0-14	18 849 814	9 675 248	9 174 566	24,6	

	15-64	51 926 356	26 237 038	25 689 318	67,7
	65 +	5 891 694	2 561 074	3 330 620	7,7
2014	Toplam - Total	77 695 904	38 984 302	38 711 602	100,0
	0-14	18 862 430	9 683 155	9 179 275	24,3
	15-64	52 640 512	26 601 724	26 038 788	67,8
	65 +	6 192 962	2 699 423	3 493 539	8,0

Source: Results of General Population Censuses, 1935-2000 and Results of Address Based Population Registration System, 2007-2014

Πίνακας 4 :

Πηγή: <http://www.meforum.org/5252/turkey-fertility-kurds>

Πίνακας 5 :

Languages spoken in Turkey, 1965 census^[81]			
Language	Mother tongue	Only language spoken	Second best language spoken
Abaza	4,563	280	7,556
Albanian	12,832	1,075	39,613
Arabic	365,340	189,134	167,924
Armenian	33,094	1,022	22,260
Bosnian	17,627	2,345	34,892
Bulgarian	4,088	350	46,742
Pomak	23,138	2,776	34,234
Chechen	7,563	2,500	5,063

Languages spoken in Turkey, 1965 census^[81]

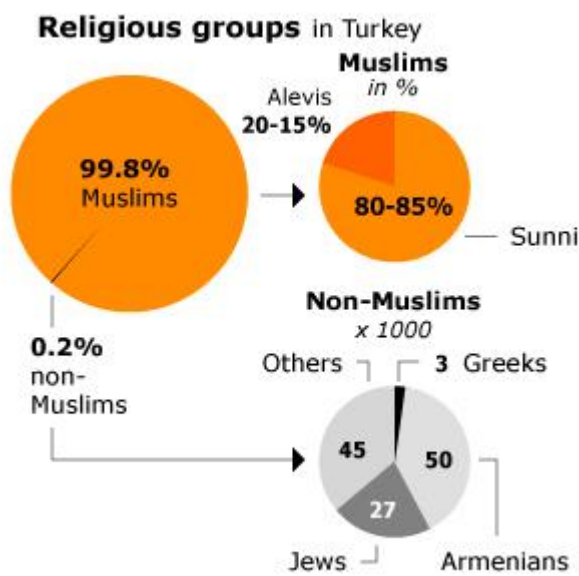
Language	Mother tongue	Only language spoken	Second best language spoken
Circassian	58,339	6,409	48,621
Croatian	45	1	1,585
Czech	168	25	76
Dutch	366	23	219
English	27,841	21,766	139,867
French	3,302	398	96,879
Georgian	34,330	4,042	44,934
German	4,901	790	35,704
Greek	48,096	3,203	78,941
Italian	2,926	267	3,861
Kurdish (Kurmanji)	2,219,502	1,323,690	429,168
Judæo-Spanish	9,981	283	3,510

Languages spoken in Turkey, 1965 census^[81]

Language	Mother tongue	Only language spoken	Second best language spoken
Laz	26,007	3,943	55,158
Persian	948	72	2,103
Polish	110	20	377
Portuguese	52	5	3,233
Romanian	406	53	6,909
Russian	1,088	284	4,530
Serbian	6,599	776	58,802
Spanish	2,791	138	4,297
Turkish	28,289,680	26,925,649	1,387,139
Zaza	150,644	92,288	20,413
Total	31,009,934	28,583,607	2,786,610

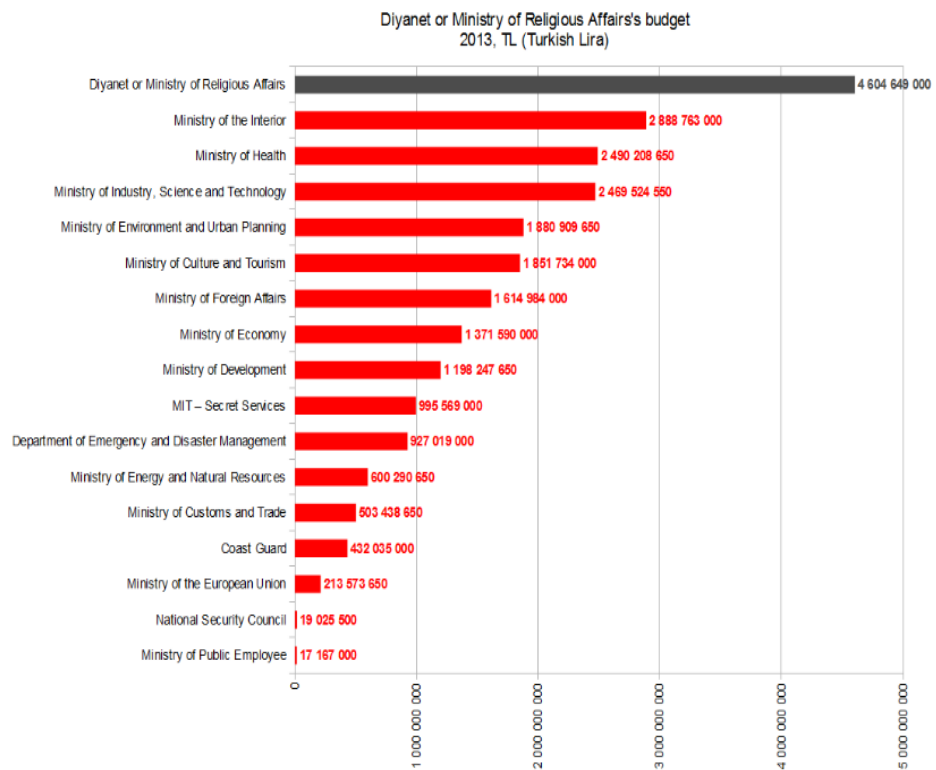
Πηγή: Heinz Kloss & Grant McConnel, Linguistic composition of the nations of the world, vol,5, Europe and USSR, Québec, Presses de l'Université Laval, 1984,

Πίνακας 6 :

Πηγή: <https://chronicle.fanack.com/turkey/population/ethnic-and-religious-groups/>

Πίνακας 7

Source : TBMM, Turkish Parliament, 2013.

Πηγή: Diyanet's Budget in 2013 - Source : TBMM, Turkish Parliament, 2013.

Πίνακας 8

Currency	Turkish lira (₺) (TRY)
Fiscal year	calendar year
Trade organisations	G-20 major economies, OECD, EU Customs Union, WTO, ECO, BSEC
Statistics	
GDP	\$1.508 trillion (PPP, 2014) ^[1] \$806 billion (Nominal, 2014) ^[1]
GDP rank	18th (nominal) / 17th (PPP)
GDP growth	▲ 2.9% (2014) ^[2] ▲ 5.2% (2002-2011 average) ^[3] ▲ 6.7% (2011-2017 avg. Forecast in OECD) ^[3]
GDP per capita	\$19,610 (PPP, 2014) ^[1] \$10,482 (Nominal, 2014) ^[1]
GDP by sector	agriculture: 8.9%; industry: 27.3%; services: 63.8% (2013 est.) ^[4]
Inflation (CPI)	7.55% (March 2015) ^[5]
Population below poverty line	16.9% (2010) ^[6]
Gini coefficient	40.2 (2010) ^[7]
Labour force	27.91 million (2013 est.) <i>note: about 1.2 million Turks work abroad</i> ^[8]
Labour force by occupation	agriculture: 25.5%, industry: 26.2%, services: 48.4% (2010) ^[9]

Unemployment	9.8% (August 2013) ^[10]
	8.9% (2013 In Medium Term Programme) ^[11]
	8.8% (2014 In Medium Term Programme) ^[11]
Main industries	textiles, food processing, autos, electronics, tourism, mining (coal, chromate, copper, boron), steel, petroleum, construction, lumber, paper
Ease-of-doing-business rank	69th (2014) ^[12]
External	
Exports	▲ \$176.6 billion (28th)(2014) ^[13]
Export goods	List[show]
Main export partners	<ul style="list-style-type: none"> Germany 9% Iraq 7.6% United Kingdom 5.7% Russia 4.6% Italy 4.5% France 4.2% (2013 est.)^[15]
Imports	▼ \$240.4 billion (22nd)(2014) ^[16]
Import goods	List[show]
Main import partners	<ul style="list-style-type: none"> Russia 10% China 9.8% Germany 9.6% Italy 5.1% United States 5% Iran 4.1% (2013 est.)^[18]
FDI stock	▲ \$208.6 billion (25th) (31 December 2014) ^[19]
Gross external debt	▲ \$407.1 billion (28th) (31 December 2014) ^[20]

Public finances	
Public debt	35.5% of GDP (2013) ^[21]
Revenues	\$225 billion (2015) ^[22]
Expenses	\$234 billion (2015) ^[22]
Economic aid	<i>donor</i> : \$1.03 billion, 0.13% of GDP. ^[23] Also, Turkey is ranked <i>4th</i> on the ODA in 2012 report. ^{[24][25]}
Credit rating	<ul style="list-style-type: none"> • Standard & Poor's:^[26] BBB (Domestic) BB+ (Foreign) BBB(T&C Assessment) Outlook: Negative^[26] • Moody's: Rating: Baa3 Outlook: Negative^[27] • Fitch: Rating: BBB- Outlook: Stable^[28]
Foreign reserves	▲ \$135.638 billion (6 December 2013) ^[29]

Πηγή: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>

Πίνακας 9

Turkey's major crude and condensate pipelines

Facility	Status	Capacity (million b/d)	Total length (miles)	Supply regions	Destination	Details
Baku-Tbilisi-Ceyhan	operating	1.2	1,100	Azerbaijan and Kazakhstan	Ceyhan oil port	started operations in 2006
Kirkuk-Ceyhan	operating	1.5	620	northern Iraq	Ceyhan oil port	started operations in 1976; annual throughput is much lower than the design capacity, as the pipeline is frequently sabotaged
Kurdish Regional Government (KRG) Pipeline	operating	0.6	250	northern Iraq	Ceyhan oil port via connection to the Kirkuk-Ceyhan pipeline	completed in 2013
Samsun-Ceyhan	canceled	up to 1.5	340	Russia and Central Asia	Ceyhan oil port	would allow oil to bypass the congested Bosphorus straits; project was canceled in 2013 as it was deemed uneconomic

Sources: U.S. Energy Information Administration based on BP, OilPrice.com, The National (UAE), The Washington Post, Genel Energy, Eni, and United Press International.

Πηγή: : <http://themediabroadcastnetwork.com/2015/07/07/turkey-country-analysis-brief/>

Πίνακας 10:

Planned and Proposed Nuclear Power Reactors

	Type	MWe gross	Start construction	Start operation
Akkuyu 1	VVER-1200	1200	late 2016	2022
Akkuyu 2	VVER-1200	1200	2017	2023
Akkuyu 3	VVER-1200	1200	2018	2024
Akkuyu 4	VVER-1200	1200	2019	2025
Sinop 1	Atmeal	1150	2017	2023
Sinop 2	Atmeal	1150	2018	2024
Sinop 3	Atmeal	1150		?
Sinop 4	Atmeal	1150		?
Third site, Kirklarleli prov?	AP1000x2,	2x1250		
	CAP1400x2	2x1400		

In addition to these, the government has announced intentions for two further nuclear power plants with four reactors each, all to be operational by 2030.

Πηγή: <http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-T-Z/Turkey/>

Πίνακας 11

Manpower available for military service:
males age 16-49: 21,079,077
females age 16-49: 20,558,696 (2010 est.)

Manpower fit for military service:
males age 16-49: 17,664,510
females age 16-49: 17,340,816 (2010 est.)

Manpower reaching militarily significant age annually:
male: 700,079
female: 670,328 (2010 est.)

Military expenditures:
2.29% of GDP (2015 forecast)
2.36% of GDP (2014)
2.39% of GDP (2013)
2.31% of GDP (2012)
2.28% of GDP (2011)

country comparison to the world: 35

Πηγή: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>

Πίνακας 12:

MANPOWER

Total Population: 81,619,392

Available Manpower: 41,637,773

Fit for Service: 35,005,326

Reaching Military Age Annually: 1,370,407

Active Frontline Personnel: 410,500

Active Reserve Personnel: 185,630

LAND SYSTEMS

Tanks: 3,778

Armored Fighting Vehicles (AFVs): 7,550

Self-Propelled Guns (SPGs): 1,013

Towed-Artillery: 697

Multiple-Launch Rocket Systems (MLRSs): 811

AIR POWER

Total Aircraft: 1,020

Fighters/Interceptors: 223

Fixed-Wing Attack Aircraft: 223

Transport Aircraft: 439

Trainer Aircraft: 276

Helicopters: 443

Attack Helicopters: 59

NAVAL POWER

Total Naval Strength: 115

Aircraft Carriers: 0

Frigates: 16

Destroyers: 0

Corvettes: 8

Submarines: 13

Coastal Defense Craft: 50

Mine Warfare: 32

RESOURCES (Petroleum)

Despite the advances made in battlefield technology, oil remains the lifeblood of any fighting force as well as local economy

Oil Production: 53,000 bbl/day

Oil Consumption: 710,000 bbl/day

Proven Oil Reserves: 270,400,000 bbl/day

LOGISTICAL

War is as much a battle of logistics – moving man and machine from points all over – as it is direct combat. Labor Force reflects possible wartime industry strength

Labor Force: 27,910,000

Merchant Marine Strength: 629

Major Ports and Terminals: 9

Roadway Coverage: 352,046

Railway Coverage: 8,699

Serviceable Airports: 98

FINANCIAL (in USD)

Defense Budget: \$18,185,000,000

External Debt: \$359,500,000,000

Reserves of Foreign Exchange and Gold: \$117,600,000,000

Purchasing Power Parity: \$1,167,000,000,000

GEOGRAPHY (in km)

Geographical values primarily figure into a defensive-minded war (i.e. invasion)

Square Land Area: 783,562 km

Coastline: 7,200 km

Shared Border: 2,816 km

Waterways: 1,200 km

Πηγή: http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=turkey

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Βέμπερ Φ., «Ο Επιτήδειος Ουδέτερος», Θετίλη, 1993

Βερεμής Θ., Ντόκος Θ., επιμέλεια, «Η Σύγχρονη Τουρκία: Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική», Παπαζήσης, 2002

Γιαλλουρίδης Χ., «Η Τουρκία στον 21^ο αιώνα», Σιδέρης, 2004

Γιαλλουρίδης Χ., «Η Τουρκία σε μετάβαση», Σιδέρης, 1999

Γιαλλουρίδης Χ., «Μετακεμαλισμός», Σιδέρης, 2010

Γιαλλουρίδης Χ., Τσάκωνας Π., «Ελλάδα και Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου», Σιδέρης, 2002

Ηρακλείδης Α., «Άσπονδοι Γείτονες. Ελλάδα – Τουρκία : Η διένεξη του Αιγαίου», Σιδέρης, 2007

Καζάκος Π., Λιαργκόβας Π., Μαρίας Ν., Μποτσίου Κ., Πολυχρονάκη Κ., «Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας», Σιδέρης, 2001

Καιρίδης Δ., L.G. Martin , επιμέλεια, «Ο Ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο», Σιδέρης, 2006

Καραμπελιάς Γ., «Τουρκία: Θρησκεία, Κοινωνία και Πολιτική», Ελληνικά Γράμματα, 2004

Καραμπελιάς Γ., «Η πολιτική Ηγεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία», Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 2000

Κολιόπουλος Κ., «Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης», Ποιότητα, 2011

Κουσκουβέλης Η. Ι., Λίτσας Σ. Ν., επιμέλεια, «Το Στρατηγικό Βάθος και η Τουρκία», Ποιότητα 2013

Λουκάς Ι., «Η Γεωπολιτική», Τροχαλία, 2000

Μάζης Ι., «Η Γεωπολιτική της Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία», Λιβάνης, 2008

- Μάζης Ι., «Γεωπολιτική: Η Θεωρία και η Πράξη», Παπαζήσης, 2002
- Μηνάγιας Χρήστος Δ., «Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας», Τουρίκη, 2010
- Μούδουρος Ν., «Ο Μετασχηματισμός της Τουρκίας», Αλεξάνδρεια, 2012
- Μουτσόγλου Β., «Η Τουρκία στο Μεταβαλλόμενο Διεθνές Περιβάλλον και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», Παπαζήσης, 2000
- Μπερνάρντ Λ. «Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας», τόμοι Α΄, Β΄, Παπαζήσης 2001
- Νταβούτογλου Α., «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Ποιότητα, 2010
- Ντόκος Θ., «Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας», Τουρίκη, 2001
- Παπασωτηρίου. Χ, «Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία», Σιδέρης, 1996
- Παπασωτηρίου Χ., «Διασπορά και Εθνική Στρατηγική», Ελληνικά Γράμματα, 2000
- Πεσμαζόγλου Στ., «Ευρώπη – Τουρκία: Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις», Θεμέλιο, 1993
- Πεσμαζόγλου Στ., «Ευρώπη – Τουρκία: Ιδεολογία και Ρητορεία», Θεμέλιο, 1993
- Ρόμπινς Φ., «Στρατός και Διπλωματία. Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου», Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2003
- Τριανταφύλλου Δ. , Φωτίου Ε., «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την Εποχή του ΑΚΡ», Παπαζήσης, 2010
- Τσούρχερ Ε.Γ. Ε.Ι., «Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας», Αλεξάνδρεια, 2004

Ξενόγλωσση

- Blouet B. (Editor), «Global Geostategy: Mackinder and the Defence of the West (Geopolitical Theory)», Routledge, 2005
- Bullet A., «The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position», Frank Cass Publishers, 2002

- Bullet A., «The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position», Frank Cass, 2002
- Buzan B. , Professor Ole W'ver, «Regions and Powers: The Structure of International Security», Cambridge University Press, 2004
- Carkoglou A., Rubin B., editors, «Turkey and the European Union», Frank Cass & Co. Ltd, 2003
- Dismorr A., «Turkey Decoded», Saqi, 2008
- Fuller G., «The New Turkish Republic. Turkey as a Pivotal State in the Muslim World», United States Institute of Peace, 2007
- Fuller G., Lesser I.O, «Turkey's New Geopolitics», Westview Press, 1993
- Grey C.S., Sloan G., «Geopolitics, Geography and Strategy», Routledge, 1999
- Grygiel J. J., «Great Powers and Geopolitical Change», Johns Hopkins University Press, 2011
- Mango A., «Turkey – The Challenge of a New Pole». Praeger, 1994
- Platias A.G., Koliopoulos K. , «Thucydides on Strategy», Ευρασία, 2006
- Robins, P. «Turkey and the Middle East», Cengage Learning, 1991
- Robins, P., «Suits and Uniforms. Turkish Foreign Policy since the Cold War», C. Hurst & Co. Ltd, 2003
- Uzer U., «Identity and Turkish Foreign Policy. The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus», I.B. Tauris & Co Ltd, 2011
- Zurcher E.J., «Turkey, a Modern History», I. B. Tauris, 2004

Διαδίκτυο

Corke, S. (et al.) «Democracy in crisis: corruption, media and power in Turkey», <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Turkey%20Report%20-%20Feb%203,%202014.pdf>

Economist Intelligence Unit. «Turkey», <http://country.eiu.com/turkey>

Gordon, P. H. & Taspinar, «O. Winning Turkey: how America, Europe and Turkey can revive a fading partnership», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Jones, E. «Turkey reconsidered», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Keridis, D. «Democracy in Turkey: the quest for consolidation», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Keridis, D. «The foreign policy of Turkey», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Keridis, D. «Turkey and the identity of Europe: contemporary identity politics on the European Frontier», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Kerslake, C. «Turkey's engagement with modernity», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Kosebalaban, H. «Turkish Foreign Policy: Islam, nationalism and Globalization», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

Ozbudun, E. & Genckaya, «O. F. Democratization & the politics of constitution-making in Turkey», http://keridis.blogspot.gr/2014_12_01_archive.html

«How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics», http://www.giga-hamburg.de/sites/default/files/publications/how_to_compare.pdf, ημερομηνία προσπέλασης, 10/05/2015

Conceptualising Regional Power in International Relations : Lessons from the South African Case, GIGA, σελ. 9-18, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1000123, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

«Το Ευρωπαϊκό και Διεθνές Γεωπολιτικό – Γεωστρατηγικό Περιβάλλον Κατά την Πρώτη Μεταψυχροπολεμική Δεκαετία», Η. Ηλιόπουλος, <https://eleutheriellada.wordpress.com/2012/10/26/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA>

[%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C/](#), ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

«The Grand Chessboard», Brzezinski Zbigniew, http://www.takeoverworld.info/Grand_Chessboard.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

«The Lonely Superpower», Samuel Huntington, Foreign Affairs, March-April 1999, <http://www.vub.ac.be/biccs/site/assets/files/Jonathan%20misc/1582019.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

«Ο Γεωστρατηγικός Ρολος της Τουρκίας», Θ. Ντόκος, σελ. 33-39 και «Το Σύγχρονο Στρατηγικό Περιβάλλον της Νοτιο-ανατολικής Μεσογείου», Ι. Παρίσης, www.geetha.mil.gr/media/1.vima-ell-strat-skepsis/...dee/5.parisis.doc, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

«The Cambridge History of Turkey», <http://www.social-sciences-and-humanities.com/pdf/cambridge-history-of-turkey.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

«Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey», Soner Cagaptay, http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781134174485_sample_841141.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<http://www.kouskouvelis.gr/site/files/HellForPol2.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 20/5/2015

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%89%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE>, ημερομηνία προσπέλασης 3/05/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Ratzel, ημερομηνία προσπέλασης 3/5/2015

https://en.wikipedia.org/?title=Karl_Haushofer, ημερομηνία προσπέλασης 3/5/2015

https://en.wikipedia.org/?title=Halford_Mackinder, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Nicholas_J._Spykman, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

<http://www.geo-mazis.gr/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

http://en.wikipedia.org/wiki/Regional_power, ημερομηνία προσπέλασης 11/05/2015

http://en.wikipedia.org/wiki/Regional_hegemony , ημερομηνία προσπέλασης 11/05/2015

<http://www.kathimerini.gr/ekloges-2015>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

<http://dailysabah.com/politics/2015/02/26/stratfor-turkey-to-emerge-as-major-regional-power-in-the-next-decade>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t64/t64_01.html, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

http://www.elkeda.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=3103:17082013-&catid=37:2010-01-11-14-03-41&Itemid=88, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

<http://forumagoraideon.gr/forum-october-2011/%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%85-%CE%B7%CE%B3%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1>, ημερομηνία προσπέλασης 2/4/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/START_I, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Intermediate-Range_Nuclear_Forces_Treaty, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

<https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

<http://www.nti.org/treaties-and-regimes/treaty-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-ii/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Comprehensive_Nuclear-Test-Ban_Treaty, ημερομηνία προσπέλασης 10/4/2015

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%A3%CE%B5%CE%B2%CF%81%CF%8E%CE%BD, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%

[B5%CE%BC%CE%BF%CF%82 %CF%84%CE%B7%CF%82 %CE%91%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%9B%CF%89%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82), ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%9B%CF%89%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%9C%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82>, ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

[https://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_\(Turkey\)](https://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_(Turkey)), ημερομηνία προσπέλασης 10/5/2015

<http://www.theguardian.com/world/2015/mar/25/erdogan-plan-for-super-presidency-puts-turkeys-democracy-at-stake>, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

<http://www.rt.com/news/191444-turkey-human-rights-watch/>, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

<http://www.protothema.gr/world/article/482666/tourkia-vaterlo-gia-ton-erdogan-thriamvos-gia-tous-kourdous/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/6/2015

<http://www.naftemporiki.gr/story/990252/katathetei-tin-entoli-sximatismou-kubernisis-o-ntaboutoglou>, ημερομηνία προσπέλασης 18/8/2015

http://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 2/6/2015

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης, 11/7/2015

<http://www.mgk.gov.tr/en/>, ημερομηνία προσπέλασης, 10/7/2015

http://www.academia.edu/355307/The_Red_Book_The_Bible_of_Turkish_Foreign_Policy, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

[http://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_\(Turkey\)](http://en.wikipedia.org/wiki/National_Security_Council_(Turkey)), 25/6/2015

<http://www.balkananalysis.com/turkey/2010/12/02/the-role-of-the-military-in-turkish-politics-and-european-union-membership-negotiations/>, ημερομηνία προσπέλασης, 10/7/2015

<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Special-Feature/Detail/?id=154907>, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

<http://www.economist.com/news/europe/21571147-once-all-powerful-turkish-armed-forces-are-cowed-if-not-quite-impotent-erdogan-and-his>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/11/new-turkey-military-problem.html#>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

<http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, ημερομηνία προσπέλασης 14/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

http://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-i_-political-clauses.en.mfa, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.htm>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0914_ForUpload.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/turkey_2013.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

<http://www.forbes.com/sites/ilanberman/2013/05/29/turkeys-kurdish-arithmetic/>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

<http://www.ibtimes.com/kurdish-majority-turkey-within-one-generation-705466>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

http://oodegr.co/oode/islam/alevismos_1.htm, ημερομηνία προσπέλασης 18/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Turkey, ημερομηνία προσπέλασης, 15/7/2015

<https://chronicle.fanack.com/turkey/population/ethnic-and-religious-groups/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_history_of_Turkey, ημερομηνίας προσπέλασης 20/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_banking, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

<http://arsiv.setav.org/ups/dosya/19325.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<http://www.hg.org/article.asp?id=28500>, ημερομηνία προσπέλασης, 27/7/

<http://foreignpolicy.com/2015/04/03/whos-going-to-save-turkeys-economy-erdogan-akp/>, ημερομηνία προσπέλασης 20/7/2015

<http://themediabroadcastnetwork.com/2015/07/07/turkey-country-analysis-brief/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-energy-game-is-only-just-beginning.aspx?pageID=449&nID=76427&NewsCatID=396>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/european_energy_policy/turkeys_energy_strategy_en.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://www.taek.gov.tr/en/home.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://www.nuclearpowerplantssummit.com/files/Turkish-Nuclear-Power-Programme.pdf>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

<http://www.power-eng.com/articles/npi/print/volume-8/issue-3/nucleus/nuclear-power-in-turkey-steps-taken-steps-ahead.html>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2010

<http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-T-Z/Turkey/>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

<http://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/1340598/toyrkia-h-oikonomia-erixe-ta-pososta-toy.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://www.fortunegreece.com/article/giati-epapse-na-lampi-asteri-tis-tourkikis-ikonomias/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://www.euro2day.gr/specials/topics/article/1339643/toyrkia-to-gero-harti-ths-oikonomias-hanetai.html>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://foreignpolicy.com/2015/04/03/whos-going-to-save-turkeys-economy-erdogan-akp/>, ημερομηνία προσπέλασης 24/7/2015

<http://www.kemnep.gr/index.php/80-2014-01-08-17-09-42/01-02-2014/70-2014-04-06-18-13-11?ckattempt=1>, ημερομηνία προσπέλασης 18/8/2015

http://www.photius.com/countries/turkey/national_security/turkey_national_security_defense_spending.html, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_Armed_Forces, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

<http://www.spiegel.de/international/germany/yankee-bombs-go-home-foreign-minister-wants-us-nukes-out-of-germany-a-618550.html>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

http://www.nrdc.org/nuclear/euro/euro_pt1.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

<http://www.tubitak.gov.tr/en>, ημερομηνία προσπέλασης 30/7/2015

<https://chronicle.fanack.com/turkey/administration-politics/the-military/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/7/2015

<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Special-Feature/Detail/?id=154907>, ημερομηνία προσπέλασης 15/7/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Turkey%E2%80%93PKK_conflict, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

<http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/04/kourdiko.pdf>, σελ. 10-13, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

<http://www.tribune.gr/world/news/article/160610/i-ee-zitise-apo-tin-tourkia-na-min-apostatheropii-ki-allo-ti-mesi-anatoli.html>, ημερομηνία προσπέλασης 17/8/2015

http://www.nytimes.com/interactive/2015/08/12/world/middleeast/turkey-kurds-isis.html?_r=0, ημερομηνία προσπέλασης 18/8/2015

<http://www.protothema.gr/world/article/430821/rosia-tourkia-enishusi-tis-dimerous-oikonomikis-sunergasias/>, ημερομηνία προσπέλασης 5/8/2015

http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2014/04/blog-post_8936.html,
ημερομηνία προσπέλασης 5/8/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_State_of_Iraq_and_the_Levant,
ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

<http://www.economist.com/blogs/pomegranate/2014/09/islamic-state-turkey-and-syria-s-kurds>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

<http://www.npr.org/2015/08/05/429773924/u-s-relationship-with-turkey-a-balancing-act-in-fight-against-isis>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

<http://www.wsj.com/articles/nato-meets-at-turkeys-request-to-discuss-crisis-in-syria-iraq-1438078682>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/turkey-iraq-new-era-spring-with-baghdad.html>, ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

<http://english.alarabiya.net/en/business/economy/2015/07/19/Turkey-eyes-slice-of-Iranian-trade-pie-after-sanctions-relief.html>, ημερομηνία
προσπέλασης 8/8/2015

http://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html?_r=0,
ημερομηνία προσπέλασης 8/8/2015

http://www.todayszaman.com/columnists_turkeys-return-to-the-western-balkans_327642.html, ημερομηνία προσπέλασης 9/8/2015

http://www.todayszaman.com/columnist/abdullah-bozkurt/turkeys-balkan-policy-is-a-disaster_381463.html, ημερομηνία προσπέλασης 9/8/2015

<http://l.naftemporiki.gr/news/fc.asp?id=367>, ημερομηνία προσπέλασης
10/8/2015

<http://www.kathimerini.gr/787697/article/epikairothta/politikh/pws-h-toyrkia-enwnei-ellada-kypro-kai-israhl>, ημερομηνία προσπέλασης 10/8/2015

http://www.nytimes.com/2011/09/13/world/middleeast/13egypt.html?_r=0,
ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

<http://www.protothema.gr/world/article/429818/ft-i-tourkia-apomononetai-stin-anatoliki-mesogeio/>, ημερομηνία προσπέλασης 10/8/2015

https://en.wikipedia.org/wiki/Egypt%E2%80%93Turkey_relations, ημερομηνία
προσπέλασης 10/8/2015

<http://www.tasam.org/en>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/06/47_2014_-WORKING-PAPER-%CE%A4%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%AC%CE%BA%CE%BF%CF%82-%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%AE%CF%82.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

<http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=turkey-and-libya-keeps-fluctuating-ties-but-a-long-history-2011-02-23>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

<http://www.zougla.gr/kosmos/article/sxisma-stis-diplomatikes-sxesis-livis-tourkias>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

<http://www.viadiplomacy.gr/krisi-stis-schesis-liviis-tourkias-logo-tis-neo-othomanikis-politikis-tis-agkiras-stin-v-afriki/>, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

http://www.todayszaman.com/anasayfa_turkeys-relations-with-north-african-states-on-shaky-ground-due-to-differing-regional-policies_377663.html, ημερομηνία προσπέλασης 12/8/2015

<http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/exoterikes-sheseis-dievrsinsi.html?page=1>, ημερομηνία προσπέλασης 13/8/2015

http://carnegieendowment.org/files/Aybet_Brief.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

<http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=670>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

<http://www.nato.int/docu/Review/2005/Peace-Building/EN/index.htm>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

<http://gr.euronews.com/2015/07/31/europe-weekly-nato-supports-turkish-airstrikes-on-militants-in-syria-and-iraq/>, ημερομηνία προσπέλασης 15/8/2015

http://www.todayszaman.com/op-ed_turkeys-challenge-to-the-rule-of-law_381231.html, ημερομηνία προσπέλασης 16/8/2015

http://www.todayszaman.com/columnist/bulent-kenes/values-and-norms-who-is-turkey-allied-with-2_371440.html, ημερομηνία προσπέλασης 16/8/2015